

Analiza dokumentów na poziomie regionalnym, ich uporządkowanie oraz ocena aktualności i przydatności w kształtowaniu bieżących i przyszłych procesów społecznych i gospodarczych regionu wraz z rekomendacjami co do dokumentów niezbędnych do opracowania i niezbędnych dla procesów społeczno-gospodarczych

„Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego” [POKL.08.01.04-02-003/08]

Prof. dr hab. Jacek Sroka, Dr Renata Duda, Dr Leszek Kwieciński

Wrocław, listopad 2010

Spis treści

Wstęp.....	3
1. Rozdział I (Renata Duda).....	5
1.1 Wojewódzka Strategia Rozwoju Regionalnego do 2020.....	5
1.2 Wojewódzki Program Ochrony Środowiska.....	14
1.3 Dolnośląska Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich.....	27
2. Rozdział II (Leszek Kwieciński).....	35
2.1 Dolnośląska Strategia Innowacji.....	35
2.2 Program Małej Retencji Wodnej dla województwa dolnośląskiego.....	53
2.3 Program Rozwoju Turystyki dla województwa dolnośląskiego.....	60
3. Rozdział III (Jacek Sroka).....	67
3.1 Projekt zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.....	67
3.2 Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013.....	81
3.3 Wojewódzki plan gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015.....	88
4. Wnioski i rekomendacje.....	96
5. Bibliografia.....	105

Wstęp

Programowanie rozwoju regionalnego, zarówno w zakresie polityki rozwoju, jaki i polityk szczegółowych jest najważniejszym zadaniem przypisanym samorządom województw. Prawidłowo skonstruowane dokumenty o charakterze strategicznym, przestrzennym i programowym powinny w możliwie najlepszy sposób reagować na społeczno-gospodarcze potrzeby regionu oraz być wyrazem świadomych wyborów społeczności regionu. Dzięki polityce rozwoju samorządy województw wpisują się silnie w globalne trendy rozwojowe związane przede wszystkim z gospodarką opartą na wiedzy, dyfuzją władzy przez ośrodki metropolitalne oraz ideą zrównoważonego rozwoju. Kompleksowa polityka rozwoju składa się z trzech powiązanych ze sobą elementów, pomiędzy którymi występuje specyficzne „sprzężenie zwrotne” powodujące, że są one od siebie wzajemnie zależne. Jest to przede wszystkim szeroko pojęty rozwój środowiska przestrzennego polegający na poprawie jego jakości i podnoszeniu standardów jego zagospodarowania; rozwój kapitału ludzkiego związany z kwestiami natury społecznej i będący projekcją potrzeb i aspiracji mieszkańców regionu oraz rozwój gospodarczy służący zwiększaniu dobrobytu. Wszystkie te elementy składające się na pojęcie zrównoważonego rozwoju są przedmiotem kompleksowego planowania polityki rozwoju na terenie województwa.

Zasadniczym celem przedstawionej poniżej ekspertyzy jest ukazanie najważniejszych dla województwa dolnośląskiego dokumentów programowych i planistycznych pod kontem ich aktualności i przydatności w kształtowaniu społecznych, gospodarczych i kulturowych potrzeb regionu. W części zasadniczej ekspertyzy przeanalizowane zostały następujące dokumenty: Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku; Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015; Dolnośląska Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich; Dolnośląska Strategia Innowacji; Program Małej Retencji Wodnej dla województwa dolnośląskiego; Program Rozwoju Turystyki dla województwa dolnośląskiego; Projekt zmiany planu

zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego; Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013; Wojewódzki plan gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015. Każdy z tych dokumentów związany jest odmiennym obszarem planowania lub programowania i jest odpowiedzią z jednej strony na specyficzne uwarunkowania społeczne i gospodarcze regionu dolnośląskiego z drugiej zaś reakcją na globalne trendy rozwojowe, które w coraz większym stopniu będą kształtować rzeczywistość regionalną. Naszym podstawowym zadaniem była odpowiedź na pytanie, czy obecnie obowiązujące dokumenty strategiczne i programowe zorientowane są na rozwiązywanie problemów i zapewnienie postępu społeczno-gospodarczego w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

Całość analizy składa się trzech zasadniczych części. W każdej z nich przedstawiliśmy strukturę omawianego dokumentu, społeczno-gospodarcze uwarunkowania będące podstawą jego przyjęcia oraz przesłanki przemawiające za koniecznością aktualizacji założeń przedstawionych w dokumencie. W końcowej części wnioski i rekomendacje przedstawiliśmy w sposób ogólny i całościowy zalecenia, które uzasadniają podjęcie prac nad aktualizacją analizowanych przez nas dokumentów o charakterze programowym i strategicznym.

W imieniu Zespołu

Renata Duda

Rozdział I

1.1 Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

Uwarunkowania prawne obecnie obowiązującej Strategii

Programowanie rozwoju jest kluczowym zadaniem ustawowo (Ustawa o samorządzie województwa tekst jednolity: Dz. U. Nr 142, poz. 1590) przypisanym samorządowi województwa. W procesie programowania określa się strategię rozwoju, będącą odpowiedzią na potrzeby społeczno – gospodarcze regionu, których realizacja opierać powinna się na zasadzie zrównoważonego rozwoju. Strategia, jako główne narzędzie polityki rozwoju prowadzonej na szczeblu regionalnym określa cele i priorytety oraz wyznacza podporządkowany im zakres działań. Jest jednocześnie istotnym punktem odniesienia dla inicjatyw i dokumentów o charakterze programowym i planistycznym podejmowanych przez władze regionalne i lokalne czy środowiska branżowe. Obecnie obowiązująca Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku uchwalona została przez Sejmik Województwa Uchwałą Nr XLVIII/649/2005 w dniu 30 listopada 2005. Jej umocowanie prawne możemy znaleźć przede wszystkim w ustawie z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Przedstawione w tym miejscu uwarunkowania prawne wojewódzkich strategii rozwoju pozwolą nam w dalszej części analizy, wykazać zmiany, jakie dokonały się w przepisach prawnych, które są jedną z przesłanek warunkujących konieczność aktualizacji *Strategii*. Ówczesnie obowiązująca ustawa o samorządzie województwa (od momentu przyjęcia *Strategii* czyli od 2005 roku ustawa ta przeszła kilka nowelizacji) w art. 11 obligowała samorzady województw do określenia strategii rozwoju województw, która uwzględniać powinna następujące cele:

- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców
- pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej

- podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa
- zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego

Przy opracowaniu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 wykorzystano następujące dokumenty szczebla krajowego (tab.1)

Tabela 1: Dokumenty krajowe wykorzystane przy opracowaniu Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego

Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia
Narodowa Strategia Rozwoju Transportu do 2013 roku
Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju
Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013
Długofalowa Strategia Rozwoju Regionalnego Kraju
Strategia Długofalowego Rozwoju Sektora Mieszkaniowego na lata 2005-2025
Narodowa Strategia Integracji Społecznej
Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013
Założenia polityki naukowej, naukowo-technicznej i innowacyjnej państwa
Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007-2013
Program dla Odry -2006
System ochrony przyrody NATURA 2000

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

Przesłanki aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

Istnieją dwie co najmniej przesłanki wskazujące na potrzebę dokonania przeglądu obecnie obowiązującej Strategii. Są to regulacje prawne oraz dokumenty przyjęte na poziomie krajowym, które w myśl przepisów prawnych powinny być uwzględnione przy opracowaniu strategii rozwoju województwa. Powyżej przedstawione zostały uwarunkowania prawne, w ramach których powstawała obecnie obowiązująca *Strategia* oraz dokumenty, które były brane pod uwagę przy jej formułowaniu. I w jednym i drugim

obszarze wiele się zmieniło, zmiany te tworzą wyraźne przesłanki do aktualizacji *Strategii*, przy czym zauważyć należy, że występuje pomiędzy nimi silna zależność. Zależność tę bardzo mocno odczuły samorządy województw, które już zaktualizowały swoje strategie rozwoju regionalnego i były zmuszone zmieniać harmonogram prac nad aktualizacją Strategii „czekając” na przyjęcie dokumentu krajowego (Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie) który musi być uwzględniony przy formułowaniu założeń Strategii wojewódzkiej. Pragniemy zauważyć, że celem tego opracowania nie jest dokonanie analizy prawnej, ograniczymy się więc w tym miejscu jedynie do zasygnalizowania tych przepisów prawnych, które wskazują na potrzebę aktualizację strategii bez przedstawiania całego procesu nowelizowania interesujących nas ustaw (a w okresie swojego obowiązywania były one nowelizowane kilkakrotnie). W przedstawianiu zapisów aktów prawnych odwołujemy się do ich jednolitych tekstów w brzmieniu, w jakim ukazały się one na stronie internetowego systemu aktów prawnych prowadzonych przez kancelarię Sejmu. (www.isip.sejm.gov.pl)

W kontekście formułowania i uchwalania regionalnych strategii rozwoju ważne są trzy ustawy

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (tekst jednolity: Dz. U. 2001 r., Nr 142, poz. 1590)
2. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity: Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658)
3. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008 nr 199 poz. 1227)

Ustawa o samorządzie województwa stwierdza, że w strategii rozwoju województwa wydziela się okres niewykraczający poza okres objęty aktualnie obowiązującą średniookresową strategią rozwoju kraju. Art. 11 ust. 1d ustala, że „*Strategia rozwoju województwa uwzględnia cele średniookresowej strategii rozwoju kraju, krajowej strategii rozwoju regionalnego, a także odpowiednich strategii ponadregionalnych oraz jest spójna z*

planem zagospodarowania przestrzennego województwa”. Oznacza to, że należy dokonać weryfikacji obowiązującej Strategii zgodnie z zapisami głównych dokumentów strategicznych kraju wyznaczających zakres i ramy polityki regionalnej, czyli określić kierunki działań i przedsięwzięcia w perspektywie do 2015 roku, pozostając w zgodzie z okresem obowiązywania średniookresowej strategii rozwoju kraju – Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015.

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju określa, jakie elementy powinna zawierać strategia rozwoju regionalnego:

- 1) diagnozę sytuacji w odniesieniu do zakresu objętego programowaniem strategicznym, z uwzględnieniem stanu środowiska oraz różnicowań przestrzennych;
- 2) prognozę trendów rozwojowych w okresie objętym strategią;
- 3) określenie celów rozwoju w zakresie objętym strategią;
- 4) wskaźniki realizacji;
- 5) określenie kierunków interwencji, odpowiednio do rodzaju strategii, w ujęciu wojewódzkim lub terytorialnym;
- 6) systemy realizacji i ramy finansowe.

Według tej ustawy strategii rozwoju regionalnego mogą co prawda obejmować okres wykraczający poza okres obowiązywania średniookresowej strategii rozwoju kraju, jeżeli wynika to ze specyfiki rozwojowej w danym obszarze, w takim jednak przypadku należy wydzielić w nich okres odpowiadający okresowi obowiązywania średniookresowej strategii rozwoju kraju. Oznacza to, że w Strategii wojewódzkiej powinien zostać wydzielony okres do 2015 roku. Dodatkowo na podstawie zapisów art. 6 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz w ramach procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko zgodnie z art. 54 ust. 2 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko należy przeprowadzić konsultacje społeczne projektu Strategii z wymienionymi w ustawie podmiotami oraz sporządzić prognozę oddziaływania na środowisko. Podstawą sporządzenia prognozy oddziaływania na środowisko projektu strategii jest art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo

ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz. U. z 2008 r. Nr 25 poz. 150) oraz art. 46 ust.1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (tekst jednolity: Dz. U. 2008 Nr 199 Poz. 1227)

Analiza struktury SRWD pod kątem jej aktualizacji

Podstawą wyodrębnienia priorytetów, celów i działań Strategii jest diagnoza społeczno – gospodarcza regionu, która powinna być zaktualizowana a jej struktura gruntownie zmodyfikowana, tak aby w możliwie najlepszy sposób oddawała rzeczywisty stan regionu. Przedstawiona synteza diagnozy nie uwzględnia najważniejszych dla obszaru województwa danych, a klucz doboru elementów, które znalazły się w zasadniczej części SRWD (w załączniku nr 1 jest całość diagnozy) jest nader tajemniczy i mało efektywny, np. wspomina się o stopniu uszkodzenia drzewostanów i poważnym problemie, jaki stwarzają osoby pijące alkohol i zażywające środki psychoaktywne, zapominając o tak kluczowych kwestiach jak klimat inwestycyjny regionu czy jego udział w wypracowaniu PKB. Zaznaczyć należy, że *„mimo tych niekorzystnych tendencji, Dolny Śląsk wyróżnia się aktywnością społeczną na tle innych województw, zwłaszcza w formie organizacji pozarządowych”* jak beztrąsko konkludują Autorzy na końcu diagnozy. Co ciekawe jest to rzeczywiste podsumowanie syntezy diagnozy, ponieważ w dalszej części przedstawionych jest 16 map pozostawionych bez żadnego komentarza, co powoduje, że ta część diagnozy jest mało czytelna i nie spełnia swojej funkcji rzeczywistej oceny stanu społeczno-gospodarczego województwa. Ogólnie mówiąc należałoby zwrócić największą uwagę na tendencje występujące w regionie, nie zaś na bieżące wskaźniki, które dosyć szybko mogą ulec dezaktualizacji. Nie oznacza to, że ze wskaźników tych należy całkowicie zrezygnować (to między innymi na ich podstawie określane są kierunki i tendencje rozwoju), jedynie zaakcentować te dane, które nie ulegają zbyt szybkiej dezaktualizacji (np. klimat inwestycyjny regionu), mniej miejsca natomiast poświęcić czynnikom, których zmienność w czasie jest duża. Należy pamiętać, że część diagnostyczna *Strategii* traktowana jest jako stan wyjściowy do określenia priorytetów, celów i zadań, trudno więc o całkowitą rezygnację z

przedstawienia często zmieniających się danych (nawet mając z uwadze fakt, że po pewnym czasie ta część *Strategii* może być mało aktualna).

W pierwszej części diagnozy należałoby szerzej przedstawić układ przestrzenno-funkcjonalny (dokładne dane odnoszące się poszczególnych subregionów: liczna ludności, powierzchnia). W tym miejscu należałoby wspomnieć, z jakimi województwami i państwami graniczy województwo dolnośląskiego oraz jaka jest struktura administracyjna (ilość gmin miejskich, miejsko-wiejskich, wiejskich, powiatów ziemskich i grodzkich). Należy rozbudować (praktycznie nieistniejącą, oprócz kilku map) część poświęconą mieszkańcom Dolnego Śląska i umieścić informacje dotyczące podstawowych danych demograficznych, struktury ludnościowej, struktury zatrudnienia, aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia oraz stopę bezrobocia. Ważną częścią syntezy diagnozy powinna stanowić analiza gospodarczej pozycji regionu. Jest wiele wskaźników określających stan gospodarczy regionu wśród najważniejszych należałoby wymienić: procentowy udział województwa w PKB kraju, PKB na jednego mieszkańca, czynniki atrakcyjności inwestycyjnej regionu czy syntetyczny wskaźnik konkurencyjności województwa. W końcowej części syntezy powinny być umieszczone dane dotyczące atrakcyjności turystycznej Dolnego Śląska związanej przede wszystkim z bogatą historią oraz walorami środowiska. Jeszcze raz podkreślamy, że są to tylko najważniejsze informacje dające obraz sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, wszystkie pozostałe dane powinny być zawarte w załączniku. Podsumowując tę część, sugerujemy, że synteza diagnozy (zawarta w zasadniczym tekście *Strategii*) powinna zawierać następujące elementy:

- podział funkcjonalno-administracyjny
- diagnozę społeczną
- diagnozę gospodarczą

W załączniku natomiast powinny być ujęte następujące informacje

- środowisko naturalne (zasoby, ochrona poszczególnych komponentów środowiska)
- infrastruktura techniczna (komunikacja, energetyka, gospodarka wodno-ściekowa, gospodarka odpadami)
- rolnictwo (warunki produkcji rolnej)
- rozwój mieszkalnictwa (zasoby mieszkaniowe, warunki mieszkaniowe)

- kapitał społeczny (edukacja, kultura, organizacje pozarządowe)

Logiczną konsekwencją aktualizacji diagnozy będzie również przebudowa analizy SWOT, która powinna być skrócona, bardziej konkretna i pozbawiona określeń o zbyt ogólnym znaczeniu np. *„relatywnie wysoka atrakcyjność inwestycyjna przede wszystkim w dłuższym horyzoncie czasowym”* lub przeczących sobie np. mocne strony: *„organizacja licznych imprez targowych i wystawienniczych w większych miastach Dolnego Śląska, a zwłaszcza we Wrocławiu, dających szansę promocji przedsiębiorstw z terenu regionu”*, natomiast jako słabą stronę wymieniono brak centrów wystawienniczych (raczej być powinno: niewystarczająca ilość centrów wystawienniczych).

Zasadnicza część *Strategii* znajduje się w rozdziale pt. *Wizja, cele, priorytety działania*. Biorąc pod uwagę nadrzędny cel sformułowany w Strategii Lizbońskiej, wnioski płynące z diagnozy społeczno-gospodarczej regionu oraz analizy SWOT wizja regionu brzmi: *Dolny Śląsk europejskim regionem węzłowym. Strategia określa region węzłowy jako „charakteryzujący się wysokim stopniem rozwoju społeczno-gospodarczego, odgrywającym bardzo ważną rolę w gospodarce, który koncentruje najnowsze czynniki wytwórcze i pobudza aktywność gospodarczą”*. Wydaje się, że wizja ta sformułowana jest w sposób zbyt ogólny i co ważniejsze w sposób mało zrozumiały dla przeciętnego obywatela. *Strategia* co prawda opisuje (ogólnie), czym jest region węzłowy jednak już samo zdanie określające wizję, powinno być na tyle jasne, aby nie wymagało wyjaśnienia intencji Autora. W tej części powinno znaleźć się nie tyle wyjaśnienie, czym jest region węzłowy, a przynajmniej nie tylko to, ale przede wszystkim to, co oznacza on dla adresatów *Strategii*, czyli mieszkańców województwa Dolnego Śląska. Nadrzędny cel *Strategii* określono jako: *Podniesienie poziomu życia mieszkańców Dolnego Śląska oraz poprawa konkurencyjności regionu przy respektowaniu zasad zrównoważonego rozwoju*. W naszej opinii cel ten określony jest prawidłowo, ponieważ zawiera trzy najistotniejsze elementy: rozwój społeczny, rozwój gospodarczy oraz zrównoważony rozwój. Można zastanowić się nad jeszcze silniejszym zaakcentowaniem potrzeb mieszkańców i rezygnację z odniesienia się do idei zrównoważonego rozwoju, ponieważ jest ona niejako wpisana w politykę regionalną.

Propozycje aktualizacji w ramach poszczególnych celów

Cel gospodarczy : Zbudowanie konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki Dolnego Śląska

Priorytet 1: Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej Dolnego Śląska

Priorytet 2. Budowa Gospodarki opartej na wiedzy (GOW)

Priorytet 3. Wspieranie aktywności gospodarczej na Dolnym Śląsku

Działania przyporządkowane do priorytetów powinny być skonsolidowane (np. wspieranie współpracy gospodarczej na poziomie regionalnym, międzyregionalnym i międzynarodowym, zamiast obecnie określonych dwóch działań) oraz uszczegółowione

Cel przestrzenny: Zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu

Priorytet 1. Poprawa spójności przestrzennej regionu. Skonsolidowanie, skonkretyzowanie działań, które skonstruowane są w sposób zbyt ogólny. Proponujemy określić ten priorytet jako poprawa jakości przestrzennej regionu. Sugerujemy odniesienie do: zagospodarowania miast i peryferyjnych dzielnic, poprawy warunków mieszkaniowych, stworzenia nowoczesnej komunikacji miejskiej, kształtowania obszarów wiejskich, zwiększania atrakcyjności turystycznej regionu

Priorytet 2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Skonsolidowanie i konkretyzacja działań, np. działanie podniesienia poziomu życia ludności wiejskiej opisane jest jako: *„działanie obejmuje przebudowę funkcjonalnej struktury wsi w regionie, aby umożliwić pełne korzystanie z najnowszych elementów infrastruktury, poprzez angażowanie w tym celu środków zewnętrznych, w tym unijnych”*. Jest to sformułowanie bardzo ogólne, nie oddające właściwych potrzeb mieszkańców wsi (budowa dróg, poprawa czy często dostęp do podstawowych usług medycznych). Takie opisy są właściwie normą w tym priorytecie, ta swoista lista „życzeń” powinna być zastąpiona konkretnymi działaniami.

Priorytet 3. Poprawa ładu przestrzennego, poprawa harmonijności struktur przestrzennych. Priorytet ten powinien być połączony z Priorytetem 1.

Priorytet 4. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego społeczeństwa i gospodarki.

Proponujemy: Przyjazne środowisko naturalne lub wysoka jakość środowiska naturalnego. Prawidłowo zidentyfikowane działania, należy jednak w bardziej zdecydowany sposób

zaakcentować ochronę przeciwpowodziową oraz skonsolidować i uszczegółowić opis (część zidentyfikowanych działań, powinny być umieszczone w dziale opis)

Priorytet 5. Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu

Konsolidacja do 4 działań: rozbudowa i modernizacja układów gazowniczych, racjonalizacja zużycia energii cieplnej, wspieranie alternatywnych źródeł energii, rozbudowa i modernizacji sieci rozdzielczej

Cel społeczny: rozwijanie solidarności społecznej oraz postaw obywatelskich twórczych i otwartych na świat. Cel ten powinien w zdecydowanie większy sposób zaakcentować potrzeby mieszkańców regionu związane z dostępnością do wysokiej jakości usług medycznych, upowszechnianiem aktywności fizycznej, zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego, integracją społeczną oraz dostępem do szeroko pojętej kultury. Tymczasem cel ten skupia się w pierwszej na przeciwdziałaniu społecznemu wykluczeniu, co jest działaniem bardzo ważnym i nie powinno zniknąć z katalogu działań, niemniej jednak należy zwrócić uwagę na inne potrzeby mieszkańców regionu, tym bardziej, że niektóre z nich przeciwdziałają społecznemu wykluczeniu. Układ priorytetów powinien wyglądać następująco:

Priorytet 1: Zdrowie i bezpieczeństwo mieszkańców Dolnego Śląska

Działania: szeroki dostęp do wysokiej jakości usług medycznych, promowanie aktywnego i zdrowego stylu życia, podniesienie efektywności polityki społecznej, poprawa bezpieczeństwa przestrzeni publicznej

Priorytet 2: Dolny Śląsk jako silny ośrodek edukacji, nauki i kultury

Działania: podniesienie jakości kształcenia na wszystkich szczeblach, wzmocnienie naukowego potencjału uczelni wyższych, ośrodków badawczych oraz tworzenie przyjaznego klimatu dla badań naukowych (wzmocnienie powiązań nauki z gospodarką), rozbudowa infrastruktury kulturalnej oraz wzmocnienie środowisk twórczych

Priorytet 3: Integracja społeczna i przeciwdziałanie społecznemu wykluczeniu

Działania: konsolidacja działań wymienionych w Strategii

Priorytet 4: Wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego

Działania: Wsparcie i promocja postaw prospołecznych oraz lokalnych inicjatyw społecznych na zasadach pomocniczości i partnerstwa, umacnianie i rozwój współpracy administracji publicznej z organizacjami sektora pozarządowego

Podsumowując Strategia powinna zastać w dużym stopniu zaktualizowana i dostosowana do zmieniających się potrzeb mieszkańców Dolnego Śląska. Dodatkowo ze względu na założenia Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020 Regionu, Miasta, Obszary Wiejskie należałoby rozbudować działania związane z rozwijaniem obszarów metropolitalnych i utrzymaniem funkcji metropolitalnych.

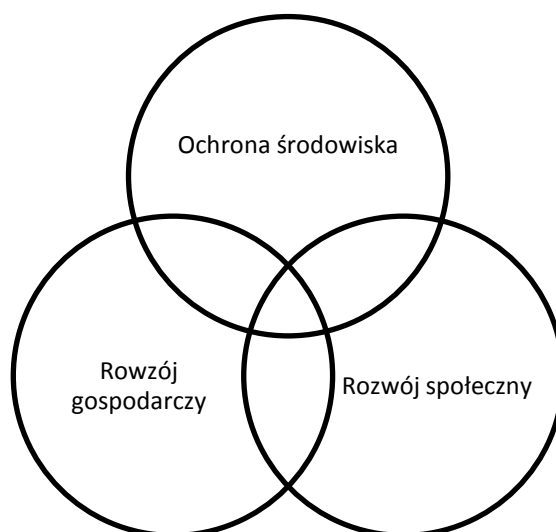
1.2 Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012 -2015

Działalność człowieka w wymiarze społecznym, kulturowym, technologicznym i przede wszystkim gospodarczym w znaczącym stopniu zmienia środowisko naturalne. Bez wątplenia nie należy traktować środowiska jako „wartości samej w sobie”, ale należy zarządzać nim w taki sposób, aby z jego możliwości korzystało nie tylko obecne, ale również przyszłe pokolenie. Jedną z koncepcji usiłujących pogodzić zachowanie zasobów środowiska naturalnego z rozwojem gospodarczym i postępem technologicznym, kwestie wydawałoby się trudne do pogodzenia, jest idea zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*). Pojęcie to użyte po raz pierwszy w Raporcie Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych „*Our Common Future*” określa zrównoważony rozwój jako proces mający na celu zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia w sposób umożliwiający realizację tych samych dążeń następnym generacjom¹. Od momentu ogłoszenia raportu w 1987 r. powstało wiele określeń próbujących mniej lub bardziej trafnie modyfikować tę definicję, jednak ze względu na jej uniwersalny charakter wydaje się, że w dalszym ciągu w najlepszy sposób oddaje ona przesłanie zrównoważonego rozwoju. Idea ta

---

¹ Report of the World Commission on Environment and Development: *Our Common Future*, www.un-documents.net, 10.10. 2010

jest próbą wyjścia poza wąskie pojmowanie rozwoju oznaczającego tylko postęp w dziedzinie gospodarczej, usiłuje połączyć go z rozwojem środowiska naturalnego i przedstawić oba te elementy jako niezbędne dla zaspokojenia potrzeb człowieka. Wspomniany wcześniej raport przestrzegał przed ograniczaniem rozwoju tylko do kwestii gospodarczych: „jego wąskie pojmowanie oznacza, że rozwój zredukujemy tylko do „pomocy rozwojowej (development assistance)”², bądź tylko do kwestii ochrony środowiska: „środowisko nie istnieje jako sfera odrębna od ludzkich działań, ambicji i potrzeb”³. Idea ta oznacza więc, że należy zadbać o taki rozwój gospodarczy, który nie doprowadza do eksploatacji i degradacji środowiska naturalnego i pozwala na zachowanie jego wartości obecnym i przyszłym pokoleniom. Zasady tej powinny być podporządkowane zarówno inwestycje jak i sposób gospodarowania środowiskiem, co oznacza konieczność łączenia kwestii ochrony środowiska z społecznym rozwojem człowieka oraz polityką rozwojową wszystkich dziedzin gospodarki. Należy pamiętać, że w centrum zainteresowania idei zrównoważonego rozwoju jest zawsze człowiek i jego dobro, a środowisko naturalne postrzegane jest w kontekście zapewnienia potrzeb człowieka. Idea zrównoważonego rozwoju oparta jest na trzech filarach: ochronie środowiska, rozwoju społecznym i rozwoju gospodarczym (ryc.1)

Ryc. 1. Schemat zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne

² Johnson D.J., *Sustainable Development. Our Common Future*, www.oecdobserver.org, 10.10.2010

³ Ibidem

Między tymi trzema elementami występuje swoiste sprzężenie zwrotne, które powoduje, że są one od siebie wzajemnie zależne i nie mogą funkcjonować jako wartości „autonomiczne”. Idea zrównoważonego rozwoju nie jest koncepcją, która, ze względu na swój globalny charakter, może być realizowana tylko na szczeblu ogólnosiwiatowym. Wręcz przeciwnie, lokalny bądź regionalny wymiar może być skuteczną platformą realizacji jej przesłania w myśl zasady „myśl globalnie, działaj lokalnie”.

Generalnym celem tej części dokumentu jest przedstawienie polityki ochrony środowiska w wymiarze regionalnym, celem szczegółowym zaś przeanalizowanie podstawowego dokumentu określającego zasady i priorytety tej polityki w województwie dolnośląskim czyli Wojewódzkiego Programu Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015 przyjętego przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr LIV/969/10 z dnia 29 kwietnia 2010. Jest on aktualizacją wcześniej obowiązującego dokumentu programowego pt. Program Ochrony Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju Województwa Dolnośląskiego przyjętego dnia 26 kwietnia 2002 r. przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr XLIV/ 842/2002. W myśl obowiązujących przepisów prawnych do *Programu* dołączona została Prognoza oddziaływania na środowisko, całość zaś poddana konsultacjom społecznym.

Praca podzielona jest na dwie części. W części pierwszej wychodząc od uwarunkowań prawnych będących podstawą uchwalania wojewódzkich programów ochrony środowiska, przedstawimy strukturę omawianego dokumentu oraz wskażemy na podstawowe różnice pomiędzy obecnie obowiązującym dokumentem a programem wcześniejszym. Druga zasadnicza część analizy idzie w kierunku odpowiedzi na pytanie, czy aktualnie obowiązujący Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015 (zwany dalej *Programem*) uwzględnia wszystkie potrzeby województwa w zakresie szeroko rozumianej polityki ekologicznej. Aczkolwiek już w tym miejscu należy wyraźnie stwierdzić, że *Program* ten był przedmiotem dwuletnich konsultacji społecznych, w trakcie których zainteresowane podmioty mogły zgłaszać swoje uwagi. Konsultacja ta stanowi *novum* w przyjmowaniu wojewódzkiego programu ochrony środowiska i wynika z art. 17 p. 4 Ustawy Prawo o

ochronie środowiska ((Dz. U. 2008, Nr 25, poz. 150 z późn. zm.), który mówi, że organ wykonawczy województwa powiatu i gminy zapewnia możliwość udziału społeczeństwa na zasadach i w trybie określonych w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisk, w postępowaniu, którego przedmiotem jest sporządzenie programu ochrony środowiska (Dz. U. 2008 Nr 199, poz. 1227). Trudno więc sobie wyobrazić sytuację, w której nowo uchwalony dokument, uwzględniający wszystkie obecnie obowiązujące akty prawne wymagałby aktualizacji już w pierwszych kilku miesiącach swojego obowiązywania. „Furtką” umożliwiającą aktualizację *Programu* (co po pewnym czasie stanie się koniecznością) jest jego otwarta (elastyczna) formuła zapewniająca bieżącą korektę celów i kierunków działań służących poprawie środowiska przyrodniczego. *„Korekta ta może być podyktowana zarówno często zmieniającymi się przepisami prawnymi jak też koniecznością dostosowywania zakresu podejmowanych działań do zmieniających się warunków”*. (Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015)

Odpowiedzi na zasadnicze pytanie ekspertyzy, czy analizowany akt prawny jest aktualny i przydatny do kształtowania bieżących i przyszłych potrzeb regionu, nie ułatwia fakt, iż raport o stanie środowiska województwa dolnośląskiego (Stan środowiska województwa dolnośląskiego w 2008 roku, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, Wrocław 2009), który można potraktować jako identyfikację bieżących i przyszłych potrzeb regionu uwzględnia jedynie rok 2008 (raport o stanie środowiska w roku 2009 jest dopiero w przygotowaniu). Biorąc jednak pod uwagę specyfikę wskaźników ochrony środowiska, których zmiana jest rozłożona w czasie, należy przyjąć, że dane przedstawione w raporcie nie odbiegają zanadto od tych, które przedstawione będą w najnowszym raporcie.

Uwagi ogólne

Polityka ochrony środowiska realizowana na szczeblu województwa jest częścią polityki regionalnej państwa, która oparta na zasadzie subsydiarności oznacza, że polityka na poziomie krajowym ma jedynie charakter pomocniczy i komplementarny wobec działań podejmowanych przez samorządy województwa. Polityka krajowa powinna wspierać i

uzupełniać działania regionalne samorządów nie zaś je dublować (Grosse, 2004). Obowiązek uchwalenia wojewódzkiego planu ochrony środowiska wynika z zapisów ustawy Prawo Ochrony Środowiska, która w art. 17 ustaliła, że zarząd województwa, powiatu i gminy w celu realizacji polityki ekologicznej państwa sporządza odpowiednio wojewódzkie, powiatowe i gminne programy ochrony środowiska, które są uchwalane przez sejmik województwa, radę powiatu lub radę gminy. Programy te sporządzane są, podobnie jak polityka ekologiczna państwa, co 4 lata, z tym, że przewidziane w niej działania obejmują perspektywę kolejnych 4 lat. Obecnie obowiązujący *Program* przyjęty został przez Sejmik Województwa dnia 29 kwietnia 2010 r. zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa oraz w oparciu o założenia wynikające ze strategicznych dokumentów z zakresu ochrony środowiska opracowanych zarówno na szczeblu krajowych i wojewódzkim (tab. 2)

Tabela 2: Dokumenty krajowe i regionalne wykorzystane przy sporządzaniu Wojewódzkiego Programu Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015

Polityka ekologiczna państwa w latach 2009-2010 z perspektywą do 2016 r.
Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007-2015
Narodowa Strategia Spójności 2007-2013
Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013
Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020
Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego
Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013
Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego
Analiza zmian w strukturze agrarnej oraz monitorowanie zmian w sposobie użytkowania gruntów na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Wojewódzkiego Programu Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015

Opracowując niniejszy dokument Autorzy w dużym stopniu opierali się na tzw. podejściu zintegrowanym, zakładającym, że pomiędzy ochroną środowiska, rozwojem

gospodarczym, urbanizacją czy rozwojem transportu zachodzi specyficzne sprzężenie zwrotne, powodujące, że kwestie te są wzajemnie od siebie zależne i nie można ich od siebie oddzielić. *Program* sformułował tzw. priorytety ekologiczne (cele długo- i krótkoterminowe) oraz działania niezbędne dla ich osiągnięcia. Zidentyfikowanie priorytetów ekologicznych nastąpiło w ścisłym związku z diagnozą stanu poszczególnych elementów środowiska na terenie województwa, celami zawartymi w dokumentach szczebla krajowego i wojewódzkiego, specyfiką województwa dolnośląskiego oraz z przewidzianymi środkami finansowymi przeznaczonymi na realizację przedsięwzięć. Generalnie sformułowane priorytety ekologiczne są podstawą do ustalenia celów długoterminowych realizowanych do 2015 r. Cele zaś długoterminowe stanowią podstawę do określenia celów krótkoterminowych (do 2011 r.), z których wynikają konkretne kierunki działań czyli *de facto* konkretne projekty realizowane przez określone w układzie tabelarycznym instytucje. Struktura *Programu* obejmuje 10 rozdziałów, przy czym z punktu widzenia niniejszej analizy najważniejsze znaczenie mają dwie części: diagnoza aktualnego stanu ochrony środowiska województwa dolnośląskiego oraz właściwa strategia. Poniżej postaramy się przedstawić te elementy wraz z rekomendacjami, czy i które ich części powinny być zmienione i w jakim zakresie.

Analiza zawartości *Programu* wraz z rekomendacjami zmiany

Syntetyczna ocena stanu środowiska. Ta część *Programu* jest bardzo obszerna i zawiera aktualną (na dzień opracowania strategii tj. 2008 rok, jednak najczęściej stosowane są dane z 2007 roku) ocenę stanu środowiska naturalnego województwa dolnośląskiego sporządzoną na podstawie następujących parametrów: ocena jakości zasobów wodnych, stan powietrza atmosferycznego, hałas, promieniowanie elektromagnetyczne, poważne awarie i zagrożenia naturalne, zasoby przyrodnicze, gleby, zasoby surowców naturalnych oraz gospodarka odpadami. Zauważyć należy, że ostatni element poruszony jest właściwie hasłowo ze względu na jego uszczegółowienie w *Wojewódzkim Planie Gospodarki Odpadami Województwa Dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015*. Każdy z podrozdziałów, odpowiadający wymienionym parametrom ma podobną strukturę. W pierwszej części występuje opis wybranego elementu oraz jego stan (przy zastosowaniu

charakterystycznych dla danego elementu wskaźników np. klasa czystości wód). Ta część przygotowana jest bardzo starannie i szczegółowo, w nielicznych przypadkach specjalistyczny język nieco zaciemniał obraz danego elementu zamiast uczynić go bardziej zrozumiałym dla przeciętnego obywatela. Każdy podrozdział kończy się podsumowaniem, w którym można wyodrębnić trzy części: czynniki pozytywne, czynniki negatywne oraz najistotniejszą część czyli najważniejsze problemy. Ta część syntetycznej oceny środowiska wydaje się istotna, ponieważ powinna stanowić ona swojego rodzaju rekomendacje, wskazać obszary problemowe, które powinny znaleźć odzwierciedlenie we właściwej części *Programu* czyli określeniu celów krótko- i długoterminowych. Naszym zdaniem we wstępie do tej części warto byłoby wspomnieć czemu właściwie służyć ma syntetyczna ocena stanu środowiska, logiczne bowiem wyjaśnienie jej celowości (zidentyfikowanie obszarów problemowych) nie zwalnia jednak od konieczności umieszczenia krótkiej choćby informacji na temat jej przydatności. Warto byłoby również wyraźnie zaznaczyć skąd pochodzą informacje o aktualnym stanie środowiska i jaki przedział czasowy obejmują. Co prawda w treści informacje te pojawiają się, niemniej jednak ich wyraźne określenie we wstępie dałoby jasną cezurę czasową. Warto zwrócić uwagę na nieścisłość występującą w tekście: na stronie 30 napisano: „*na podstawie analizy jakości wód powierzchniowych (WIOŚ) stwierdzono, że stan czystości rzek na terenie województwa sukcesywnie poprawia się. W większości badanych punktów wody są zadowalającej jakości i stan ten utrzymuje się od kilku lat. We wnioskach natomiast stwierdzono: nadal niezadowalająca jest jakość zasobów wodnych wód powierzchniowych (większość wód województwa jest w IV klasie czystości), pomimo podejmowanych działań w zakresie uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej (Program...)*”. Nie twierdzimy, że jest to błąd, raczej nieścisłość, którą najprawdopodobniej da się wyjaśnić (być może nawet takie wyjaśnienie znajduje się w tekście), niemniej jednak powoduje to kłopoty w zrozumieniu dla przeciętnego obywatela naszego województwa, którego wiedza, co jest zrozumiałe, nie jest specjalistyczna.

Podrozdział powietrze atmosferyczne wydaje się bardzo szczegółowy i dokładny, odwoływanie się do specjalistycznego języka i specyficznych wskaźników jest jak najbardziej pożądane w tego typu dokumentach programowych. Ze względu jednak na hermetyczność

specjalistycznych pojęć proponowalibyśmy nieco rozszerzyć podsumowanie, dzięki temu zabiegowi, podrozdział ten stanie się bardziej jasny dla przeciętnego obywatela. W świetle niedawnych wydarzeń (powódź na terenie województwa dolnośląskiego w maju i czerwcu 2010 r.) należy zwrócić szczególną uwagę na podrozdział zagrożenia naturalne, wśród których na miejscu pierwszym prawidłowo zidentyfikowane są zagrożenia powodziowe. Największe straty majowa powódź spowodowała w infrastrukturze gmin i powiatów, w rolnictwie (1881 gospodarstw rolnych) oraz w indywidualnych gospodarstwach domowych. Najdotkliwiej odczuły to gmin: miejska Oława – 220 rodzin otrzymało odszkodowanie, gmina Jelcz – Laskowice – 174 rodziny oraz gmina wiejska Oława – 92 rodzinom wypłacono odszkodowanie (*Raport z Akcji Powodziowej maj-czerwiec 2010*). W podrozdziale tym stwierdza się, że zagrożenia powodziowe mogą występować na Odrze i jej dopływach: Oławie, Ślęzy, Widawie, Bystrzycy i Strzegomce. Dalej stwierdza się, że *pomimo zwiększenia powierzchni zbiorników retencyjnych o około 20% (w stosunku do roku 1997 i tzw. wielkiej Powodzi), istniejące na terenie województwa zbiorniki nie zapewniają skutecznej ochrony przeciwpowodziowej obszarów położonych w środkowym biegu rzeki Odry. Przy bardzo wysokim stanie wód (porównywalnym ze stanem z lipca 1997 r.) istnieje realne niebezpieczeństwo cofnięcia się wód Odry do jej dopływów (Wojewódzki Program...)*. Dokładnie ta przewidywana w 2008 roku sytuacja wystąpiła w maju 2010 r. Słusznym więc wydaje się rozszerzenie tego podrozdziału i jeszcze mocniejsze zaakcentowanie występowania realnego zagrożenia powodziowego. W podsumowaniu (zanadto szczupłym) wspomina się co prawda o zagrożeniu powodziowym (większym niż w innych regionach kraju), ma się jednak wrażenie, że jest to tylko jeden z problemów, obok niewystarczającej ilości tras przejazdu dla pojazdów samochodowych transportujących substancje niebezpieczne przez tereny zurbanizowane, złego stanu nawierzchni na trasach transportowych oraz potencjalnych zagrożeń ruchami masowymi, nie zaś zdecydowany priorytet wśród zagrożeń naturalnych (mimo wyodrębnienia go na pierwszym miejscu w katalogu zagrożeń). Do problemu tego powrócimy jeszcze w dalszej części opracowania. W części poświęconej glebom zwracają uwagę bardzo szczegółowe mapy określające zawartość pierwiastków w powierzchniowej warstwie gleby, warto się zastanowić nad celowością

umieszczania ich w tym dokumencie programowym. Nie można odmówić faktu, że sporządzone one są z należytą starannością i szczegółowością, co powoduje jednak, że dla przeciętnego obywatela są one mało czytelne. Dodać należy, że informacje dotyczące stężeń poszczególnych pierwiastków dostępne są w opisie znajdującym się pod mapą, wydaje się, że tego rodzaju opis jest informacją wystarczającą.

Zasadniczą część *Programu* stanowi Strategia Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego do roku 2015, która identyfikuje najważniejsze cele (priorytety) wynikające z przyjętego celu nadrzędnego jakim jest dążenie do osiągnięcia zrównoważonego i trwałego rozwoju Województwa Dolnośląskiego poprzez poprawę stanu środowiska przyrodniczego, zachowanie jego istotnych walorów, utrzymanie ład przestrzennego i rozwój infrastruktury ochrony środowiska. Aby zrealizować tak sformułowany cel, co prawda bardzo ogólny, ale trudno oczekiwać, że w celu strategicznym znajdą się zadania o szczegółowym charakterze, Autorzy *Programu* podzielili wszystkie działania w dziedzinie ochrony środowiska grupy, w ramach których wyodrębniono cel strategiczny, cel długoterminowe oraz cele krótkoterminowe. Poszczególne części tej najważniejszej części *Programu* mają właściwie podobną konstrukcję: wymieniony jest cel strategiczny, cele długoterminowe realizowane do 2015 roku oraz cele krótkoterminowe, których realizację przewidziano do roku 2011. Adekwatnie do tych ostatnich sformułowano, na podstawie wcześniej przedstawionej diagnozy, kierunki działań, które muszą być podjęte, aby można było mówić o wypełnieniu postanowień *Programu*. Część tę kończy tabelaryczne, podsumowujące przedstawienie wszystkich celów, kierunków działania oraz jednostek odpowiedzialnych za ich wdrażanie.

Wywiązując się z podstawowego zadania niniejszej ekspertyzy, czyli odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu treść analizowanego dokumentu odpowiada bieżącym potrzebom gospodarczym i społecznym regionu należy skupić się na tej właśnie części *Programu*. Podkreślić należy, że wszystkie przedstawione tutaj cele w dalszym ciągu pozostają aktualne i nie powinny być zmienione. Dwie przyczyny złożyły się na takie stanowisko. Po pierwsze specyfika analizowanego obszaru czyli ochrona środowiska, w której realizacja głównych zamierzeń jest rozłożona na długi czas i trudno tutaj mówić o ich radykalnej zmianie nawet w stosunku do wcześniejszego *Programu*, po drugie zaś *Program*

uchwalony został pod koniec kwietnia 2010 roku i tym bardziej trudno mówić o jego małej przystawalności do bieżących potrzeb społecznych i gospodarczych regionu. W tym miejscu jednak warto dokonać analizy treści najistotniejszych zapisów *Programu* i porównać go z wcześniej wspomnianym raportem pt. Stan środowiska województwa dolnośląskiego w 2008 roku.

W zakresie poprawy jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego należy stwierdzić, że wszystkie cele długoterminowe i odpowiadające im cele krótkoterminowe są zgodne z raportem określającym jakość środowiska na Dolnym Śląsku. Poniżej pokrótce przedstawimy najważniejsze cele, które powinny być zrealizowane w wymienionych w *Programie* komponentach. W zakresie zasobów wodnych najważniejszym celem od lat, mimo poczynionych w tej dziedzinie niewątpliwych postępów, pozostaje poprawa jakości wód powierzchniowych i podziemnych przede wszystkim poprzez przeciwdziałanie zanieczyszczeniom wód ze źródeł przemysłowych, komunalnych oraz rolniczych (rozwój i modernizacja infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej). Według raportu na przeważającym obszarze województwa dolnośląskiego poziom zanieczyszczenia powietrza był niższy od poziomów normatywnych (*Stan środowiska...*). Stężenia powyżej dopuszczalnej granicy notowane były przede wszystkim na obszarach zurbanizowanych i związane były z koncentracją zanieczyszczeń pochodzących z wielu źródeł na stosunkowo niewielkim obszarze. Zarówno raport jak i *Program* zwracały uwagę na zanieczyszczenia pochodzące z dwóch źródeł tzw. emisje niską z sektora komunalno-bytowego oraz ruch samochodowy. Celem długoterminowym w obszarze hałasu jest poprawa klimatu akustycznego na obszarach, gdzie zostały przekroczone wartości normatywne, cel ten będzie realizowany poprzez ograniczenie hałasu komunikacyjnego i przemysłowego. Ustawą Prawo o ochronie środowiska starostowie (Prezydenci Miast) zostali zobligowani do sporządzenia mapy akustycznej, która powinna być aktualizowana w pięcioletnich cyklach począwszy od 2007. Dla Wrocławia tego rodzaju mapę sporządzono w 2008 r. Działania przewidziane w *Programie* są w pełni zgodne z informacjami zawartymi w *Raporcie*. Kolejną pozycję w *Programie* stanowią poważne awarie i zagrożenia naturalne. Jak się wydaje ze względu na powódź, która miała miejsce w województwie dolnośląskim w maju i czerwcu 2010, jest to

ten element *Programu*, na który należy zwrócić szczególną uwagę. Działania wskazane w *Programie* wymagają zintensyfikowania procesu wdrażania przede wszystkim *Programu dla Odry 2006*. Osobnym problemem więc pozostaje kwestia aktualizacji samej *Programu dla Odry 2006*. W 2008 roku Komitet Sterujący *Programu dla Odry 2006* zdecydował o konieczności dokonania aktualizacji *Programu*, aby jak najbardziej dostosować go do obecnych uwarunkowań i zintensyfikować tempo jego wdrażania. Przedstawiony projekt nowelizacji zwraca uwagę, że zasadniczy cel *Programu*: „*zbudowanie systemu zintegrowanej gospodarki wodnej dorzecza Odry, uwzględniając zarówno potrzeby zabezpieczenia przeciwpowodziowego, sporządzania prewencyjnych planów zagospodarowania przestrzennego, ochrony czystości wody i środowiska przyrodniczego, jak również potrzeby transportowe, ogólno-gospodarcze oraz konsumpcyjne*” nie został osiągnięty (*Program dla Odry 2006 – aktualizacja. Projekt*). Zaktualizowany *Program dla Odry 2006* ma objąć pełen zakres rozwiązań ochrony przed powodzią.

Jako dodatkowa wskazówka do dalszych działań w tym zakresie może służyć przedstawiony w dniu 25 października 2010 Raport z akcji powodziowej maj- czerwiec 2010, w końcowej części zawiera on wnioski i rekomendacje, z których część może być wzięta pod uwagę przy aktualizacji *Programu* (Raport z akcji powodziowej maj-czerwiec 2010)

- konieczność wdrożenia krótko- i długo-terminowego programu poprawy stanu technicznego wałów i urządzeń ochrony przed powodzią
- wdrożenie zdalnego monitoringu pracy urządzeń ochrony przeciwpowodziowej i przesyłanie danych otrzymanych danych do Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej (RZGW)
- sporządzenie map cyfrowych obszarów terenu potencjalnego zagrożenia powodzią dla przepływów ekstremalnych
- stworzenie przez Dolnośląski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych (DZMiUW) oraz Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej wspólnego, jednolitego materiału kartograficznego ze szczegółową oceną zagrożeń i wykazem słabych punktów budowli hydrotechnicznych.
- stworzenie systemu sterowania przepływu wód powodziowych obejmujący cały teren województwa

- zwrócenie uwagi na zachowanie odpowiedniej retencji powodziowej na zbiornikach

Cele i zadania o charakterze systemowym. Działania wynikające z krótko- i długoterminowej realizacji celów nastawionych poprawę jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego w wymienionych w *Programie* dziedzinach nie mogłyby być zrealizowane bez podejmowania działań o charakterze systemowym. Dla mieszkańców województwa dolnośląskiego największe znaczenie wśród działań systemowych ma poprawa jakości dróg oraz całego układu komunikacyjnego, które mówiąc najogólniej doprowadzą do większej przepustowości dróg i likwidacji uciążliwych korków. Do najważniejszych działań w zakresie poprawy komunikacji zaliczyć można: budowę i modernizację dróg, zmniejszenie ruchu tranzytowego w centrum miast, poprawę funkcjonowania komunikacji zbiorowej, budowę ścieżek rowerowych oraz działania ograniczające uciążliwość hałasu komunikacyjnego. Równie bliskie obywatelom wydaje jest budownictwo i gospodarka komunalna, których działanie nastawione być powinno na podniesienie jakości życia mieszkańców w zakresie czystego powietrza i jakości wody pitnej oraz zachowanie ładu przestrzennego. Szczególne znaczenie tutaj ma modernizacja systemu ogrzewania, ponieważ jak wykazano wcześniej, to tzw. niska emisja pochodząca z małych lokalnych kotłowni jest poważnym źródłem zanieczyszczeń. Bardzo ważnym elementem, na który zwrócić należy szczególną uwagę jest rozwój świadomości ekologicznej również w odniesieniu do świadomych proekologicznych postaw konsumpcyjnych. W tym miejscu pomijamy kwestie rolnictwa oraz turystyki i rekreacji, ponieważ są one przedmiotem oddzielnych analiz, których wnioski będą przedstawione zbiorczo i rozdziale rekomendacje i wnioski. Analizowanie ich w tym miejscu byłoby powtórzeniem treści przedstawionych w innych kolejnych rozdziałach

Istotną część *Wojewódzkiego Programu* stanowi polityka edukacyjna, która jest przykładem możliwości kształtowania polityki, w tym przypadku polityki ochrony środowiska, bliżej obywatela. Nie tylko działania o charakterze doraźnym nastawione na poprawianie stanu poszczególnych komponentów środowiska naturalnego i działania systemowe podejmowane przez państwo przyczyniają się do realizacji zasady zrównoważonego rozwoju. Równie ważna jest aktywność samych obywateli, która powinna zmierzać w kierunku

minimalizacji nadmiernej eksploatacji zasobów środowiska naturalnego. Temu celowi podporządkowana jest edukacja ekologiczna, która zajmuje istotne miejsce w *Programie*. W województwie dolnośląskim podstawą edukacji ekologicznej jest *Program Edukacji Ekologicznej dla Dolnego Śląska* (PEE) opracowany w listopadzie 2005 roku i przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Nr NLIX/681/05 z dnia 16 grudnia 2005. Cele sformułowane w tym dokumencie są prawidłowe, niemniej jednak powinny zostać przeprowadzone badania mające na celu uaktualnienie danych zawartych w dokumencie. O częściowej przynajmniej dezaktualizacji tego dokumentu stanowi fakt, że uwzględnia wcześniej obowiązujący Program Zrównoważonego Rozwoju i Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego. Równie mało aktualne są badania ankietowe dotyczące prowadzonych działań z zakresu edukacji ekologicznej, które przeprowadzone zostały w 2002 i 2003 r. Cele (i podporządkowane im działania) wymienione w PEE takie jak: rozwój świadomości ekologicznej mieszkańców Dolnego Śląska, rozwój systemu stałej współpracy międzysektorowej i dialogu społecznego, racjonalne wykorzystanie i rozwój bazy służącej powszechnej edukacji ekologicznej powinny być w dużym stopniu zintensyfikowane. Sam *Program* biorąc pod uwagę zapisy PEE prawidłowo określa cel strategiczny jako wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców województwa, kształtowanie postaw proekologicznych oraz poczucia odpowiedzialności za jakość środowiska. Jak ważne jest podejmowanie działań tego typu świadczyć może badanie przeprowadzone w 2009 r. przez Instytut na rzecz Ekorozwoju pt *Świadomość Ekologiczna Polaków – Zrównoważony Rozwój (Świadomość Ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój – raport z badań 2009)*. Wśród wielu pytań pojawiło się również to dotyczące kryteriów, którymi kierują się konsumenci przy wyborze produktów. Odpowiedzi wyraźnie pokazały, że coraz mniejszą rolę przy wyborze produktów odgrywają względy ekologiczne. Przyjazny naturze sposób wytwarzania produktów jest ważny tylko dla 4,5% badanych (spadek w porównaniu z rokiem 2008, kiedy to element ten był ważny dla 10,7% respondentów), opakowanie i sposób jego oddziaływania na środowisko bierze pod uwagę tylko 1,6% klientów (8,7% w 2008). Dodatkowo tylko 5,3% zwraca uwagę na to, aby żywność nie zawierała składników

genetycznie modyfikowanych (GMO) (11,2% w 2008 r.) (*Świadomość ekologiczna...*). Polacy mają również problemy z określeniem pojęcia zróżnicowany rozwój (tab.3).

Tabela 3: Zdefiniowanie pojęcia zróżnicowany rozwój

Równoprawne traktowanie rozwoju społecznego i ochrony środowiska	33,0%
Równomierny rozwój różnych dziedzin gospodarki	19,9%
Równowaga psychiczna człowieka	10,8%
Równomierny rozwój wszystkich regionów	7,7%

Źródło: *Świadomość Ekologiczna Polaków – Zrównoważony Rozwój- raport z badań 2009*, www.ine-isd.org.pl (27.10.2010)

Przy czym należy zauważyć, że dla zagregowanego na potrzeby badań regionu śląskiego (województwa: śląskie, opolskie i dolnośląskie), gdzie presja na środowisko jest największa współczynnik ten jest największy i wynosi 39,5%.

1.3 STRATEGIA ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego przyjęta została uchwałą Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego w dniu 25 maja 2001 roku. Obecnie sytuacja społeczno - gospodarcza jest zupełnie inna, co wiąże się przede wszystkim ze wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej, z jednej strony oznacza to konieczność przejścia wszelkich zobowiązań związanych z wdrożeniem zasad Wspólnej Polityki Rolnej, z drugiej jednak otrzymanie środków finansowych na niezbędne w tym sektorze przekształcenia. Poprzez wejście do Unii Europejskiej zostaliśmy niejako automatycznie wpisani we współczesną koncepcję rolnictwa opartą na wielofunkcyjnym rozwoju polegającym na rozwijaniu innych, poza produkcją rolną, zadań: turystyczno-wypoczynkowych, leczniczych, rekreacyjnych i kulturowych. Dotychczasowe kierunki rozwoju

wsi koncentrowały się przede wszystkim na produkcyjnej funkcji wsi. Przemiany, które stały się konsekwencją wejścia Polski do UE, spowodowały konieczność redefinicji kierunku od polityki rolnej do polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Nie ulega więc wątpliwości, że w najbliższych latach czekają polską (w tym również dolnośląską wieś) wielkie zmiany w podstawowych dziedzinach funkcjonowania obszarów wiejskich: rolnictwie, strukturze demograficznej, źródłach dochodów, społecznym życiu wsi oraz w celach i formach polityki państwa i Unii Europejskiej wobec wsi. Witold Orłowski nazwał te procesy „cichą rewolucją” (Orłowski, 2005).

Cały proces budowy Strategii rozwoju obszarów wiejskich podzielony został na dwa etapy:

Etap 1: Tworzenie bazy poznawczej oraz diagnoza istniejącego stanu. Na tym etapie dokonano pośredniej i bezpośredniej inwentaryzacji stanu istniejącego, utworzono komputerową bazę danych, dokonano analizy i diagnozy stanu istniejącego oraz zidentyfikowano zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania rozwoju

Etap 2 obejmował właściwe planowanie strategiczne, w ramach którego przeprowadzono analizę SWOT, sformułowano strategiczne cele rozwoju oraz podporządkowane im cele operacyjne, które zostały poddane konsultacjom społecznym a następnie zweryfikowane. Analiza stanu istniejącego była podstawą do wyodrębnienia w ramach województwa dolnośląskiego 5 regionów różniących się od siebie poziomem i warunkami społeczno-gospodarczymi oraz pełnionymi przez nie funkcjami. Całość zebranego materiału umieszczono 8 tomach.

Analiza treści dokumentów pod kontem ich aktualizacji

W Tomie 2 znajduje się opis programów i strategii realizowanych na szczeblu krajowym i regionalnym oraz przedstawienie Programu PHARE. Duża część z tych programów jest już nieaktualna, po drugie zaś zabieg polegający na streszczaniu dokumentów wydaje się zupełnie bezcelowym, w zamian proponujemy krótką charakterystykę dokumentów krajowych i regionalnych wykorzystanych w procesie ustalania strategii i dołączenie jej w formie aneksu do właściwego dokumentu. Tom 3 zawierający bazę danych (oraz raczej niepotrzebny aneks z ankietami, które posłużyły do sporządzenia bazy danych) uwzględnia

dane pochodzące z 1999 r., co daje pewność, że są one mocno nieaktualne. W związku z tym, że ostatni tom stanowiący właściwą strategię jest kompilacją tomów wcześniejszych, również i on wymaga aktualizacji. Poniżej przedstawiamy analizę treści obowiązującego dokumentu wraz z propozycjami zmian, które wynikają z odmiennych obecnych warunków społeczno-gospodarczych. Zgodnie z diagnozą sytuacji społeczno-gospodarczej teren województwa dolnośląskiego podzielony został na 5 regionów:

Region I – intensywnego rolnictwa

Region II – rolniczo-rekreacyjny

Region III – przemysłowo-turystyczno-rekreacyjny

Region IV – rolniczo-przemysłowy

Region V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny

Przyjęta wizja rozwoju obszarów wiejskich brzmi: Obszary wiejskie Dolnego Śląska w 2020 roku miejsce życia i pracy szeroko akceptowanym i przez to świadomie wybieranym przez społeczeństwo. Ze względu na wyodrębnienie regionów funkcjonalnych zdecydowano się na rozróżnienie celów strategicznych osobno dla każdego z tych regionów oraz ogólnie dla całego Dolnego Śląska

Układ celów i podporządkowanych im działań przedstawiony jest w tabeli Nr 4 (Tab. 4)

Tabela 4: Cele i działania Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich województwa Dolnośląskiego

Województwo Dolnośląskie

- Podniesienie poziomu wykształcenia ludności wiejskiej
- Zwiększenie kompetencji i doskonalenie organizacji jednostek samorządu terytorialnego do sterowania procesami rozwoju obszarów wiejskich
- Likwidacja zagrożeń i poprawa stanu środowiska przyrodniczego
- Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej

Region I

- Przekształcenie struktury agrarnej
- Rozwój i modernizacja zabezpieczeń przeciwpowodziowych
- Tworzenie warunków alternatywnych źródeł dochodu

Region II

- Ochrona środowiska przyrodniczego
- Modernizacja rolnictwa
- Rozwój alternatywnych źródeł utrzymania ludności

Region III

- Rozwój gospodarki leśnej
- Modernizacja i rozwój infrastruktury technicznej
- Modernizacja rolnictwa
- Rozwój i modernizacja funkcji rekreacyjno-turystycznej i leczniczo-uzdrowiskowej

Region IV

- Przekształcenie struktury agrarnej
- Likwidacja monokultury przemysłowej poprzez rozwój funkcji pozarolniczych nie związanych z wydobywaniem i przetwórstwem miedzi oraz funkcji obsługi kompleksu gospodarki żywnościowej
- Poprawa stanu środowiska przyrodniczego

Region V

- Modernizacja rolnictwa
- Rozwój gospodarki leśnej
- Rozwój funkcji pozarolniczych
- Poprawa stanu środowiska przyrodniczego

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie *Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego*, Wrocław 2005

Pierwszą próbą oceny stopnia i trybu realizacji celów zapisanych w Strategii jest dokument pt. *Analiza zmian w strukturze agrarnej oraz monitorowanie zmian w sposobie użytkowania gruntów na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego* opracowany na zlecenie Zarządu Województwa Dolnośląskiego. Jest on ważnym źródłem informacji o zmianach, jakie dokonały się na terenie województwa, tym samym podstawą weryfikacji celów zawartych w Strategii. Wnioski płynące z tej analizy są następujące (Małek, Surdyk, 2008)

- na rozwój rolnictwa w regionie silnie wpływa presja inwestycyjna, której skutkiem jest zmniejszenie się powierzchni obszarów wiejskich i użytków rolnych
- wady obecnego systemu prawnego przede wszystkim w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym sprzyjają rozproszeniu inwestycji, co skutkuje utrudnieniami w prowadzeniu racjonalnej gospodarki rolnej oraz wysokimi kosztami uzbrojenia w urządzenia infrastruktury technicznej
- ogółem zmniejszyła się populacja ludności wiejskiej, co spowodowane jest naturalnymi migracjami, choć nie we wszystkich jednostkach administracyjnych przebiegała ona podobnie, np. nastąpił wzrost ludności wiejskiej w gminach otaczających ośrodki miejskie, zwłaszcza Wrocław
- nastąpiła zmiana struktury użytkowania gruntów: zmniejszyła się powierzchnia użytków rolnych, zwiększył się natomiast obszar lasów i gruntów leśnych
- zaznaczyły się zmiany w strukturze własności: zmniejszył się udział sektora publicznego a wzrósł udział sektora prywatnego
- obszary wiejskie województwa dolnośląskiego są dobrze wyposażone w sieć wodociągową, jednak inwestycjom w sieć wodociągową nie towarzyszą inwestycje w infrastrukturę kanalizacyjną. Tylko 481 miejscowości (22,5%) posiada kanalizację. Bardzo niekorzystne jest zjawisko, jak zaznaczają Autorzy *Analizy*, oddzielnego podejmowania decyzji o inwestycjach wodociągowych i kanalizacyjnych, co niekorzystnie wpływa na stan dróg i powoduje dodatkowe utrudnienia dla mieszkańców
- korzystnym zjawiskiem jest natomiast pełne zagospodarowanie i utylizacja nieczystości stałych

-po 1999 roku nastąpił proces modernizacji dróg transportu rolnego, jednak ze względu na zróżnicowane możliwości finansowe samorządów gminnych, tempo poprawy stanu dróg był bardzo zróżnicowany.

Diagnoza ta (niepełna niestety, ponieważ brakuje w niej analizy elementu najważniejszego, czyli kapitału ludzkiego) daje nam obraz „stanu wyjściowego” obszarów wiejskich w województwie dolnośląskim. Jeśli zatem strategię potraktujemy jako sposób przejścia od stanu wyjściowego do stanu pożądanego, to zaktualizowania strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego powinna dążyć do osiągnięcia następujących celów:

- podniesienia poziomu wykształcenia ludności wiejskiej
- zapewnienie alternatywnych (poza rolnictwem źródeł utrzymania)
- ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych wsi
- poprawy infrastruktury technicznej (drogowej i kanalizacyjnej)
- poprawy dostępu ludności wiejskiej do usług publicznych

Ze względu na wyżej wspomniane zróżnicowanie terenu, podział Dolnego Śląska na 5 regionów funkcjonalnych powinien zostać utrzymany. W każdym z nich należy rozwijać te elementy, które stanowią o wartości regionu. W regionach, w których wskazano produkcję rolną, jako jeden z elementów wielofunkcyjnego rozwoju wsi należy zwrócić szczególną uwagę na następujące elementy (Kutkowska, Parylak, Patkowska-Sokoła, Kordas, 2007):

- poprawę struktury obszarowej gospodarstw z wykorzystaniem możliwości integracji poziomych
- dostosowanie kierunków produkcji rolnej do warunków przyrodniczych
- poprawę organizacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej
- udoskonalenie organizacji rynku oraz przetwórstwa rolno-spożywczego zgodnie z wymogami UE

W regionach, które określono jako sprzyjające rozwojowi turystyki i rekreacji należy zwrócić uwagę przede wszystkim na przygotowanie wysokiej klasy infrastruktury turystycznej (baza noclegowa, ośrodki sportów zimowych, szlaki turystyczne) oraz na rozwój turystyki wiejskiej i ekoturystyki (szansą jest swoista moda na zdrową pozbawiona konserwantów zdrowa

żywność). Natomiast na obszarach o niekorzystnych warunkach do prowadzenia produkcji rolnej (obszary górskie) szczególny nacisk należy położyć na uczestnictwo rolników w programach rolnośrodowiskowych, które powinny być wprowadzane w pierwszej kolejności na obszarach chronionych (włączenie gospodarstw rolnych położonych na terenach chronionych, jest to około 70 tys. ha użytków rolnych, daje możliwość uzyskania częściowej przynajmniej rekompensaty za straty finansowe spowodowane ograniczeniami panującymi na terenach chronionych). W regionach, które powinny spełniać funkcję przemysłową, należy zadbać o uruchomienie działalności pozarolniczej (drobny przemysł, usługi w oparciu o lokalne zasoby), rozwój małej przedsiębiorczości (przetwarzanie produktów rolnych, usługi związane z pielęgnacją krajobrazu), ze względu jednak na małe przygotowanie ludności do świadczenia tego rodzaju usług należy wprowadzić programy aktywizacji społeczno-gospodarczej (Kutkowska, Parylak, Patkowska-Sokoła, Kordas, 2007):

W związku z tym, że każda strategia jest jednocześnie wizją przyszłości i jako taka uwzględniać musi tendencje rozwojowe, które najogólniej mówiąc związane są z przemianami współczesnego świata. Odnośnie terenów wiejskich mówić możemy o następujących tendencjach (Wilkin (red.),2005):

-jak prognozuje Witold Orłowski nastąpi wzrost mobilności osób młodszych, zarówno przestrzennej związanej z przenoszeniem się na obszary zurbanizowane bądź zawodowej czyli w poszukiwaniu pracy w sektorach pozarolniczych bez zmiany miejsca zamieszkania (Orłowski, 2005). Jednak, w ocenie Orłowskiego, nie dojdzie do masowej migracji na tereny miejskie, ponieważ współczesny model gospodarczy charakteryzuje się niewielkim wzrostem zapotrzebowania na pracę w przemyśle (a jeśli już, to nie na nisko wykwalifikowaną). Z kolei wzrost zatrudnienia w dziedzinie usług nie musi koniecznie wiązać się ze zmianą miejsca zamieszkania. Zdaniem Orłowskiego w nadchodzących latach nastąpi wzrost popytu na usługi na wsi, tworzący miejsca pracy dla młodszych pracowników i stanowiący alternatywę dla pracy w rolnictwie. Zamiast więc masowego przenoszenia się do miast, będziemy świadkami stopniowego upodobniania się obszarów miejskich i wiejskich pod względem struktury i konsumpcji (Orłowski, 2005)

- będzie się pogłębiać proces starzenia się wsi, co doprowadzi do silnych zmian struktury polskiego rolnictwa
- w strukturze zatrudnienia i dochodów ludności wiejskiej zmniejszy się udział rolnictwa, co związane jest z dwoma zjawiskami. Po pierwsze globalny popyt na produkty rolne będzie rosnąć znacznie wolniej od popytu na inne dobra, zwłaszcza usługi, po drugie zaś nastąpi spadek relatywnych cen produkcji rolnej w porównaniu z cenami pozostałych dóbr
- obszary wiejskie staną się bardziej zróżnicowane pod względem społecznych (dysproporcje pomiędzy ludnością „rdzenną” a napływową)
- wzrośnie znaczenie kapitału kulturowego jako „dobra rzadkiego”. W świetle opisanych wyżej tendencji musimy pamiętać, że kultura polskiej wsi będzie kształtowana przez społeczność, której niewielką tylko część będą stanowili rolnicy, najprawdopodobniej większość stanowić będą imigranci z miast
- ważną część kultury wsi stanowić będzie jej architektura i zagospodarowanie przestrzeni
- istotnym kapitałem wsi stanie się jej środowisko przyrodnicze i możliwość bliskiego kontaktu z naturą
- ogólny obszar użytków rolnych będzie się zmniejszał, w produkcji rolnej zostaną grunty najlepsze jakościowo, uwolnione natomiast grunty wykorzystane zostaną w trzech kierunkach (Klepacki, 2005, s. 86): zalesianie i kształtowanie krajobrazu, rozwój infrastruktury, głównie komunikacyjno-transportowej oraz bazy turystyki wiejskiej oraz pod budownictwo mieszkaniowe o niskiej zabudowie. Zdaniem Klepackiego w rolnictwie wytworzą się trzy grupy gospodarstw. Małe gospodarstwa położone w pobliżu pozarolniczych miejsc pracy, prowadzone przez osoby, które raczej nie wiążą swojej przyszłości z rolnictwem, lecz traktujące swoje gospodarstwa jako miejsce do życia i lokatę kapitału. Drugą grupę stanowić będą gospodarstwa intensywne, o powiększającym się obszarze, prowadzone przez coraz lepiej wykształconych rolników otwartych na wiedzę i powiązanych z rynkiem lub przetwórstwem. Trzecią grupę stanowić będą gospodarstwa wielkoobszarowe zajmujące się produkcją w dużej skali, łatwą do zmechanizowania, wymagającą niewielkich nakładów pracy (np. produkcja zbóż, roślin oleistych i strączkowych), Te właśnie dwie ostatnie grupy, zdaniem Klepackiego, wykreują przyszłość

polskiego rolnictwa. Nieco inaczej na kwestię tę patrzy Mieczysław Adamowicz (Adamowicz, 2005, s.123), uważa on, że w miejsce obecnie stosunkowo jednolitego rolnictwa rodzinnego rozwijać się będzie rolnictwo bardziej spolaryzowane pod względem ekonomicznym, społecznym i technologicznym. Jego zdaniem można oczekiwać wykształcenia się trzech sektorów rolnictwa: sektor wysokotowarowy i skomercjalizowany, typowe rodzinne rolnictwo wielofunkcyjne (agroturystyka, przetwórstwo, usługi np. krajobrazowe, ekologiczne uprawy) oraz sektor rolnictwa socjalnego i hobbystycznego.

Na podstawie przedstawionej wyżej analizy stwierdzić należy, że priorytety, cele i działania zidentyfikowane w obecnie obowiązującej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego, powinny być zaktualizowane i dostosowane do bieżącej diagnozy obszarów wiejskich oraz do tendencji, które kształtować będą charakter i strukturę polskiej wsi.

Rozdział II

2.1 Dolnośląska Strategia Innowacji (DSI)

Wstęp

Głównymi przesłankami, które determinują prowadzenie przez regiony własnej polityki innowacji jest realizacja zasady subsydiarności, czyli - najogólniej nazywając - procesu decentralizacji uprawnień władz centralnych w układzie: Wspólnota-państwo-region-podmioty regionalne i lokalne. Materializację zasady subsydiarności w zakresie polityki innowacyjnej jest w budowa tzw. Europejskiej Przestrzeni Badawczej i Innowacyjnej (ERIA – *European Research & Innovation Area*). Podstawowym warunkiem powodzenia ERIA ma być fakt, iż koncepcja ta ma być budowana „od dołu” (*bottom-up approach*) przez regiony państw członkowskich Unii Europejskiej. W wyniku zastosowania tego podejścia Komisja Europejska chce znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób koordynować działania w zakresie polityki innowacyjnej z innymi politykami sektorowymi, a szczególnie z tymi, których punkt ciężkości dotyczy zintegrowanego rozwoju na poziomie regionalnym

(np.: polityką infrastrukturalną, polityką rynku pracy, polityką ochrony środowiska, polityką fiskalną i polityką regionalną) (Die regionalne Dimension..., s. 6). Takim właśnie wspólnym narzędziem realizacji założeń regionalnie zorientowanej polityki innowacyjnej mają być regionalne strategie innowacyjne (RIS – *Regional Innovation Strategy*) mające w efekcie stworzyć w danym regionie regionalne systemy innowacyjne, w oparciu o który będą realizowane zadania i cele regionalnej polityki innowacyjnej.

Według metodologii budowania RIS największym beneficjentem tejże polityki mają być przedsiębiorstwa (w tym głównie sektor mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw – MMŚP), gdyż odpowiadać mają one za:

1. Wzrost zatrudnienia przy równoczesnej zmianie jego struktury (przesunięcie akcentów budowy regionalnych rynków pracy z przemysłów kapitałochłonnych na rzecz wiedzochłonnych) oraz;
2. Podniesienie poziomu konkurencyjności danego regionu, w a konsekwencji całego państwa w oparciu o Narodowy System Innowacji (NSI)⁴.

Z powyższego wynika właśnie główne założenie, którymi powinni się kierować twórcy regionalnych strategii innowacyjnych. Od regionalnej strategii innowacji oczekuje się bowiem popytowej orientacji. Za popytową orientacją idzie bardziej użyteczny charakter innowacji i szybka ich komercjalizacja. Podejmowane badania i wynalazki są wynikiem zapotrzebowania zgłaszanego przez firmy. Źródłem finansowania i rozwoju innowacji jest przede wszystkim sektor prywatny. W związku z powyższym, system regionalny winien być w szczególności nastawiony na tworzenie nowych podmiotów gospodarczych, wspieranie potencjału innowacyjnego małych i średnich przedsiębiorstw oraz transferu technologii do tego sektora. Przedsiębiorstwa te powinny stać się siłą napędową rozwoju gospodarczego i regionalnych przemian strukturalnych⁵. Regiony, które potrafią zastosować w praktyce

---

4 Por.: *Centre for Strategy & Evaluation Services, Benchmarking of the National Innovation Systems*, 2006, European Commission, Brussels; *Innovating Regions in Europe. RIS Methodological Guide. Stage 1*, IRE Secretariat, Brussel 2006, s. 16-21.

5 Szerzej na temat RSI patrz: Matusiak K.B., Stawasz E., Matusiak M., Jewtuchowicz A., 2001, *Tworzenie środowiska innowacyjnego i warunków dla transferu technologii*, UŁ, Łódź, s. 51-69 oraz Popławski M., 1995, *Mechanizmy procesów innowacyjnych w rozwoju przemysłów wysokiej techniki*, UMK, Toruń, s. 232-245, Koschatzky K., 2001, *Räumliche Aspekte im Innovationsprozess. Ein Beitrag zur neuen*

aspekt popytowy procesów innowacyjnych mogą w długim okresie osiągnąć przewagę nad innymi.

Dolnośląska Strategia Innowacji – uwagi ogólne

W konsekwencji prawie trzyletnich prac nad realizacją idei RIS dla Dolnego Śląska, w dniu 25.04.2005 r. Sejmik Województwa Dolnośląskiego przyjął, w formie uchwały, Dolnośląską Strategię Innowacji. Autor chciałby zastanowić się na ile Dolnośląska Strategia Innowacji spełnia powyżej opisany warunek pobudzania i wspierania przedsiębiorstw innowacyjnych. W tym celu przeanalizowane zostaną zarówno zapisy samej strategii, jak i dotychczas zgłoszone do realizacji projekty w ramach implementacji RIS.

W odniesieniu do niniejszej Strategii można dokonać jej analizy w kontekście ogólnym, a więc odnoszącym się m.in. do założeń, struktury dokumentu, sposobów realizacji (cele-metody-środki) oraz w szczegółowym, tj. opisując poszczególne założenia Strategii. W tym miejscu, dokonane zostanie zestawienia uwag o charakterze ogólnym odnoszącym się do struktury wewnętrznej Dolnośląskiej Strategii Innowacji.

W analizowanej Strategii brak jest zastosowania metodologicznego rdzenia właściwego dla tego typu dokumentów, tzn.: podziału na cele oraz metody i środki za pomocą których można je osiągnąć. Nie ma też informacji o podmiotach odpowiedzialnych za realizację poszczególnych zadań opisanych w Strategii.

Widoczny jest brak włączenia do realizacji zarówno założeń do Strategii, jak i samej Strategii partnerów publicznych i prywatnych spoza Wrocławia (nie ma opisanej i zdefiniowanej aktywności subregionów – NUTS III) np. izb przemysłowo-handlowych oraz partnerów zagranicznych, np. z Saksonii, Czech. Warto w tym miejscu dodać, że w strategiach opracowanych, przyjętych i nowelizowanych już w innych polskich województwach, tacy partnerzy byli i są włączeni w ramy Regionalnych Komitetów Sterujących, np. RIS Wielkopolska – partnerzy z Marche (Włochy) i Brandenburgii (Niemcy),

---

Wirtschaftsgeographie aus Sicht der regionalen Innovationsforschung, Münster; Koschatzky K., Kulicke M., Zneecker A. (red.), 2001, *Innovation Networks. Concepts and Challenges in the European Perspective*, Heidelberg.

RIS Silesia – partnerzy z Nord Pas de Calais (Francja) i Limburgii (Belgia), RIS Opole – partnerzy z Toskanii. Należy tu zaznaczyć, że Województwo Dolnośląskie ma wszelkie instytucjonalne przesłanki, aby włączyć do współpracy np. Wolny Kraj Związkowy Saksonię w oparciu o Inicjatywę Wspólnotową Interreg, współpracę miast partnerskich Wrocław – Drezno, umową o współpracy zawartą między Politechniką Drezdeńską a Politechniką Wrocławską i szereg innych dokumentów. Włączenie partnerów zagranicznych w proces budowy regionalnego systemu innowacji umożliwia benchmarking rozwiązań stosowanych w różnych regionach państw członkowskich Unii Europejskiej, jak i może wskazać na kierunki zmian DSI, choćby o metodę foresightu regionalnego i technologicznego. Potrzebę tę dostrzeżono już w projektach dotyczących monitorowania DSI (UPRIS i IMPACTSCAN). W tych projektach uczestniczyli właśnie partnerzy zagraniczni z: IMG Innovation-Management GmbH, Rheinland-Pfalz, Steinbeis-Europa-Zentrum. Ponadto partnerami w projekcie IMPACTSCAN byli: IWT (Flanders), Amt der NOE Landesregierung (Lower Austria), Bretagne Innovation (Brittany), Bremer Innovations-Agentur (Bremen), Syntens (The Netherlands for Limburg and Noord-Brabant), Municipality of Ljubljana (Slovenia). Warto zatem wykorzystać doświadczenia i efekty tych projektów, współfinansowanych przecież także ze środków samorządu województwa.

W związku z niedojrzałością Narodowego Systemu Innowacji w małym stopniu została uwzględniona w DSI wizja funkcjonowania Innowacyjnego Dolnego Śląska w ramach krajowego kontekstu innowacyjnego.

Założenia polityki innowacyjnej Dolnego Śląska

W części 2 DSI zatytułowanej *Założenia polityki innowacyjnej Dolnego Śląska* autorzy proponują przyjąć organiczne ujęcie procesów innowacji. Należy się jednak zastanowić, czy na obecnym etapie budowy innowacyjnego regionu na Dolnym Śląsku postulat ten jest możliwy do zrealizowania. W krajach UE, w których szczególnie efektywnie wykorzystuje się mechanizmy strategicznego myślenia i działania, jak również mechanizm rozwoju sterowanego, uwzględnia się dwa typy tego rozwoju:

1. Rozwój sterowany mechanicznie, który polega na operowaniu klasycznymi instrumentami interwencji władz publicznych, które jako cel przyjmują transformację gospodarki tradycyjnej w GOW (Gospodarkę Opartą na Wiedzy).
2. Rozwój sterowany organicznie, polegający na tworzeniu warunków, klimatu, w którym wyrosnie GOW (Kukliński, Orłowski 2001, s. 114-118; Kukliński 2001).

W odniesieniu do strategii należy zauważyć, że powstające w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w krajach UE, RSI były instrumentem rozwoju sterowanego mechanicznie, by z czasem „przejść” w narzędzia organicznego rozwoju sterowanego. W Polsce natomiast jest to cały czas rozwój sterowany mechanicznie z poważnymi brakami w regionalnie zorientowanej polityce innowacyjnej państwa. Władze publiczne zarówno w przypadku państw UE, jaki i Polski są i powinny pozostać ważnymi aktorami w tworzeniu sprzyjających warunków prowadzenia innowacyjnej działalności gospodarczej. W tym kontekście w Strategii nie uwzględniono niestety jakże istotnego faktu dla jej implementacji, a mianowicie, czy jest szansa przy obecnej strukturze administracyjnej państwa (klientelizm w ubieganiu się o środki między centrum politycznym reprezentowanym przez rząd a samorządami, problemy dotyczące planowania i programowania rozwoju regionalnego także w odniesieniu do innowacji na linii marszałek-województwo-prezydent/burmistrz) na realizację zawartych w niej celów⁶.

Władze publiczne zarówno w przypadku państw UE, jaki i Polski są i powinny pozostać ważnymi aktorami w tworzeniu sprzyjających warunków prowadzenia innowacyjnej działalności gospodarczej. Przykłady praktycznej konwersji zastosowania narzędzi sterowania mechanicznego w sterowanie organiczne można doszukać się poddając analizie rozwiązania zastosowane w regionach wschodnich Niemiec, Portugalii, Grecji, Szwecji, Finlandii, Francji, Wielkiej Brytanii.

Należy się zgodzić natomiast z twórcami DSI, iż zgodnie w wyżej opisaną popytową orientacją regionalnych strategii innowacji, głównym celem dla wojewódzkiej polityki

---

⁶ Przykładem mogą być różne wizje tworzenia obszarów metropolitarnych, co jest także widoczne na poziomie województwa dolnośląskiego.

innowacji ma być uruchomienie w regionie masowego powstawania małych firm innowacyjnych.

W części odnoszącej się do założeń polityki innowacyjnej można byłoby uwzględnić kluczowy dla wzrostu konkurencyjności firm kontekst internacjonalizacji ich działalności. Wsparcie firm innowacyjnych w kontekście umiędzynarodawiania ich działalności powinno być jednym z narzędzi dla wojewódzkiej polityki innowacji wobec sektora MŚP. Aspekt internacjonalizacji działalności firm regionalnych ukazany został w torii dóbr bazowych. W teorii tej dzieli się całość gospodarczej aktywności na takie, które są korzystne dla eksportu (*basic activities*) oraz te, które służą jedynie pokryciu potrzeb interregionalnych (*non-basic activities*). W myśl tej teorii główną rolę w rozwoju gospodarczym regionu pełnią źródła eksportu. Dochody z eksportu dóbr i usług są przeznaczane w części na wydatki związane z importem, a część na lokalne dobra i usługi. Zależność między postępem technologicznym a rozwojem regionalnym – w myśl tej teorii – opiera się na tym, że tylko dobra i usługi, które są właściwe dla regionu (tj. z których region słynie) mogą być konkurencyjne na poziomie międzynarodowym. Można zatem podsumować, że zdolność innowacyjna regionu określana jest przez produkowane w danym regionie dobra i usługi przeznaczane na eksport, które w myśl tej teorii postrzegane są jako motor rozwoju regionalnego (Feldmann 1999, s. 38-39).

W części dotyczącej *Założeń polityki innowacyjnej Dolnego Śląska*, Autorzy Strategii przyjmują jako modelowy wzorzec kształtowania regionalnego systemu innowacyjnego rozwiązania funkcjonujące w Dolinie Krzemowej i stwierdzają, że „*Należy dążyć, aby na Dolnym Śląsku kształtował się system innowacyjny funkcjonujący na podobnych zasadach*”. W literaturze przedmiotu dotyczącej regionalnych systemów innowacyjnych znane jest jednak pojęcie „*zarazy Doliny Krzemowej*” i podkreśla się w sposób szczególny, iż kopiowanie i nie uwzględnianie aspektów endogennych prowadzi do porażek i marnotrawienia rzeczywistych szans rozwojowych regionu. W nowej DSI powinno się wziąć ten aspekt znacznie bardziej pod uwagę.

Ostatnią rzeczą, która budzi kontrowersje w tej części opracowania jest cel regionalnej, (choć Autorzy używają pojęcia polityki wojewódzkiej, co w warunkach polskich ma nieco inne znaczenie semantyczne i skutki prawne) polityki innowacyjnej, która powinna koncentrować

się na masowym procesie powstawania małych firm innowacyjnych, co jest jak najbardziej zasadnym założeniem, jednak nie wiadomo dlaczego, uważają, że takie firmy powinny być ‘skupowane’ przez większe podmioty. Logika i cel tego narzędzie są niejasne i rozbieżne z orientacją popytową systemu i organicznością procesów innowacyjnych proponowaną przez Autorów DSI.

Cele strategiczne regionalnej polityki innowacji

W czwartej części DSI zostało zidentyfikowanych osiem celów strategicznych, które powinny być realizowane poprzez regionalną politykę innowacji. Cele zapisane w DSI odnoszą się do wszystkich segmentów regionalnego systemu innowacji. Wydaje się jednak, iż zastosowanie matrycy logicznej (np. według metodologii LogFrame) znacznie ułatwiłoby powiązanie założeń polityki innowacyjnej (opisanymi w części 2 dokumentu) z poszczególnymi jej celami (zdefiniowanymi w części 4).

Tabela 5: Przyporządkowanie celów strategicznych DSI do narzędzi ich realizacji i monitoringu

Cele strategiczne DSI	Realizacja i monitoring
Wzmacnianie regionalnych bloków kompetencji	Brak odpowiednika
Aktywizacja środowiska naukowego	Brak odpowiednika
Budowanie infrastruktury innowacyjnej	Brak odpowiednika
Finansowanie innowacji	Profesjonalizacja pozyskiwania funduszy na innowacje
Obniżenie barier dla innowatorów	Szybie ścieżki wspierania projektów innowacyjnych oraz Dolnośląski Fundusz „Stawka na

	innowatora”7
Edukacja dla innowacji	Brak odpowiednika
Krzewienie postaw proinnowacyjnych	Dolnośląski Fundusz „Stawka na innowatora”8 oraz Dolnośląska Rada Innowacyjna przy Marszałku9 oraz Centrum Studiów Regionalnych i Biuro analiz procesów innowacyjnych na Dolnym Śląsku
Akumulacja kapitału społecznego	Centrum Studiów Regionalnych i Biuro analiz procesów innowacyjnych na Dolnym Śląsku

Źródło: opracowanie własne.

W celu 1 *Wzmacnianie regionalnych bloków kompetencji* główny nacisk położony jest na wsparcie klastrów. Autorzy sugerują wspieranie 4 rodzajów klastrów, tzn.: miedzi i energetyki oraz ochrony zdrowia i turystyki. Ta różnorodność, jeżeli chodzi o zakres kreowania regionalnej polityki klastrowej ma swoje uzasadnienie w różnorodności branżowej zlokalizowanych na terenie województwa podmiotów gospodarczych. Cechą gospodarki województwa jest bowiem wysoka liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych i duże zróżnicowanie branżowe firm prowadzących tutaj działalność. W regionie bardzo dobrze rozwinięty jest przemysł (są to tzw. wiodące branże przemysłowe) regionu:

- elektromaszynowy,
- elektroniczny,
- maszyn elektrycznych,

7 Do października 2010 r. nie powstała ta inicjatywa.

8 Do października 2010 r. nie powstała ta inicjatywa.

9 Do października 2010 r. nie powstała ta inicjatywa.

- pojazdów mechanicznych,
- energetyczny,
- budownictwo,
- przemysł chemiczny i spożywczy.

Kwestią do doprecyzowania pozostaje zidentyfikowanie efektywnego sposobu wsparcia klastrów.

W DSI zidentyfikowane zostały cztery cele, które należałoby przypisać aktywności i kreatywności rozwiązań, za które powinien wziąć odpowiedzialność sektor badawczo-rozwojowy. W najbliższej przyszłości wyzwaniem dla tego sektora, oprócz tradycyjnych funkcji edukacyjnych i naukowo-badawczych, staje się rozwój tzw. przedsiębiorczości akademickiej. Wśród sposobów realizacji idei przedsiębiorczości akademickiej (Matusiak 2005, s. 131-133) można wyróżnić jej 4 podstawowe elementy:

1. Nauczanie przedsiębiorczości w ramach kierunków interdyscyplinarnych;
2. Kreowanie przez uczelnie postaw przedsiębiorczych;
3. Komercjalizacja wyników badań;
4. Tworzenie firm odpryskowych (tzw. *spin-off*).

W obecnych warunkach dla szkoły wyższej zacieśnienie współpracy z firmami, w tym głównie z tymi tworzonymi przez studentów, doktorantów i pracowników, jest pożądanym kierunkiem rozwoju, przynoszącym wymierne korzyści w postaci wzrostu dochodów własnych, nowych możliwości zatrudnienia absolwentów, komercjalizacji rozwiązań technologicznych czy organizacji praktyk zawodowych. Wiele uczelni, głównie amerykańskich¹⁰ już w połowie poprzedniego wieku podjęło aktywne działania w tym obszarze, zmieniając się często z prowincjonalnych, małych uniwersytetów czy szkół wyższych w ośrodki rozpoczynające listy rankingowe najlepszych szkół świata¹¹ (np. Uniwersytet Stanford). Działania w sferze edukacji biznesu oraz praktycznego wspierania tworzenia nowych firm zaowocowały rozwojem sieci przyuczelnianych przedsiębiorstw.

---

¹⁰ Chodzi tu głównie o *Massachusetts Institute of Technology* (MIT) czy *Stanford University*.

¹¹ Por.: Rankingi najlepszych szkół wyższych publikuje co roku Uniwersytet w Szanghaju: <http://ed.sjtu.edu.cn/rank/2005/ARWU2005TOP500list.htm>

Elementy tak rozumianej przedsiębiorczości akademickiej można odnaleźć w następujących celach DSI:

- cel 2 *Aktywizacja środowiska badawczego*,
- cel 6 *Edukacja dla innowacji* (tu dodatkowo wpisano kluczową z punktu budowania świadomości innowacyjnej edukację w zakresie budzenia świadomości przedsiębiorczej już w gimnazjach oraz liceach),
- cel 7 *Krzewienie postaw proinnowacyjnych*. Jak się wydaje więcej miejsca powinno być poświęcone w tym punkcie DSI na wskazanie roli jaką w tym zakresie mógłby odegrać samorząd gospodarczy, czy mieszane ciała nauka-gospodarka-władze regionalne,
- cel 8 *Akumulacja kapitału społecznego*.

W celu odnoszącym się do *Aktywizacji środowiska naukowego* sugeruję się, że istotne są wzajemne wymiany pracowników między nauką a gospodarką, np. poprzez staże naukowców w firmach, czy praktyczne zajęcia prowadzone przez przedsiębiorców na uczelniach. Innym elementem wymienionym w tym celu jest potrzeba realizacji interdyscyplinarnych projektów badawczych oraz interdyscyplinarnych kierunków studiów, które powinny być realizowane na zasadach mobilizującej i czytelnej konkurencji, między poszczególnymi zespołami. Interdyscyplinarne studia pozwoliłyby na zdobycie zdecydowanie szerszych i praktycznych umiejętności dla studentów i doktorantów, a przy zastosowaniu czytelnego mechanizmu konkurencji i finansowania wpłynęłyby mobilizująco na jakość oferty naukowej.

Z kolei ostatni z wybranych przez nas celów DSI odnosi się do *Akumulacji kapitału społecznego*¹², które jest złożonym zagadnieniem naukowym. Chcę wskazać na te kwestie,

---

12 Kapitał społeczny obejmuje zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami. Należy podkreślić, iż kapitał społeczny regionu nie jest tylko prostą sumą kapitałów jednostek, ale jest także kreowany przez instytucje oraz pomnażany poprzez ich zdolność do współdziałania.

które według Autorów Strategii mają pomóc i wzmocnić tworzący się regionalny kapitał społeczny.

W ramach tego celu przypisuje się ośrodkom naukowym konieczność kreowania postaw przedsiębiorczych, kreatywnych wśród studentów i pracowników, lepsze zrozumienie idei społeczeństwa opartego na wiedzy, które samo podejmuje działania i jest odpowiedzialne za swoją pozycję społeczną. Wskazuje się także na konieczność współdziałania specjalistów z różnych dziedzin na rzecz kreowania scenariuszy rozwoju regionalnego, tzw. foresight'u regionalnego¹³. Za pomocą takich narzędzi jak foresight społeczności lokalne nie tyle odpowiadają na wyzwania przyszłości, ale próbują je antycypować i kształtować w korzystnym dla siebie kierunku.

Niewątpliwie najgorzej wygląda implementacja DSI w zakresie zapisów mówiących o aktywizacji środowiska badawczego. Praktycznie nie występuje wymiana kadr na linii uczelnia-przedsiębiorstwa i to w obie strony. Powodem braku tej płynności kadr jest brak motywacji /zachęt i to zarówno legislacyjnych jak i finansowych dla obu stron. W bardzo ograniczonym zakresie realizowana jest idea studiów interdyscyplinarnych, jeżeli takowe występują to zazwyczaj w zakresie jednej uczelni, wyraźny brak jest stworzenia elastycznego systemu kształcenia studentów, czy podnoszenia kwalifikacji przez pracowników w obrębie kilku dolnośląskich szkół wyższych. Szkoły wyższe nie wypracowały jak do tej pory systemu, modelu takiego kształcenia i w tym zakresie zamknięcie uczelni względem siebie, a zarazem wobec studentów i pracowników jest chyba najbardziej widoczne.

Cel 4 *Finansowanie innowacji* odnosi się do kluczowego z punktu widzenia innowacji sposobu ich ekonomicznej opłacalności. W związku z brakiem aktywności prywatnych instytucji finansowych w zakresie finansowania innowacji, należałoby oczekiwać od władz publicznych stworzenia publicznej instytucji typu venture capital, a nade wszystko uruchomienia Inicjatywy Jeremie, która od 2007r. jest jak na razie stale w fazie planowania (?!). Podobne instytucje funkcjonują z powodzeniem w innych regionach UE. W tym miejscu

---

¹³ *Foresight* - proces osiągania konsensusu w ramach zainteresowanej grupy społecznej lub zawodowej dotyczący mogących się pojawić w przyszłości szans lub/i zagrożeń w danej dziedzinie. Wyróżnia się dwa rodzaje foresightu: technologiczny i regionalny.

należy zaznaczyć, że aktywność zarówno władz publicznych, jak i instytucji finansujących ma aspekt horyzontalny. Istotne zatem, aby w skutek braku aktywności sektora prywatnego, władze publiczne mogły przejąć ciężar wsparcia finansowego na siebie w ściśle zdefiniowanym obszarze dla pobudzania innowacji w regionie.

Osobną kwestią w analizowanym celu jest zapis, mogący urosnąć do miana anegdoty czy lapsusu strategicznego w skali kraju, gdyż na wstępie opisu celu 4 Autorzy skonstruowali następujące zdanie „*Wadą główną dolnośląskiego systemu finansowania innowacji jest jego brak*” (sic!). Zapis ten pozostawiam bez komentarza.

Cel 5 *Obniżenie barier dla działań innowatorów* należy powiązać z celem 3 *Budową infrastruktury innowacyjnej* oraz celem 1 *Wzmacnianiem regionalnych bloków kompetencji*, gdyż obniżenie barier (w domyśle prawnych, finansowych, organizacyjnych, itp.) następuje w powiązaniu z odpowiednią infrastrukturą innowacyjną i działaniem bloków kompetencji. Cele te odnoszą się do wspierania działania instytucji otoczenia biznesu. Analizując realizację DSI to właśnie rozwój tego sektora jest realizowany z dużą determinacją zarówno przez podmioty publiczne jak i prywatne. W regionie zostały już zbudowane instytucjonalne formy wspierania innowacyjności i przedsiębiorczości. Do owych instytucji należy zaliczyć:

1. Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości (AIP),
2. Ośrodki Transferu Wiedzy i Technologii (OTWT),
3. Dolnośląski Akademicki Inkubator Przedsiębiorczości (DAIP), utworzony przy Wrocławskim Parku Technologicznym S.A.

Powyżej przedstawione trzy formy organizacyjne umożliwiają realizację przez instytucje publiczne i prywatne zarówno funkcji inkubacyjnej oraz innowacyjnej.

Analizując założenia części 5 Dolnośląskiej Strategii Innowacji *Realizacja i monitoring*, gdzie podaje się konkretne przykłady realizacji działań, zauważalny jest brak spójności tego fragmentu strategii z częścią 2 *Założenia polityki innowacyjnej Dolnego Śląska*. W *Założeniach* sugerowane jest podejście organiczne do procesów innowacyjnych, a w realizacji wskazuje się na mechaniczne sterowanie tymi procesami (kierunkowanie działań).

W pierwszym zadaniu zakładanym do realizacji mówi się o *Profesjonalizacji pozyskiwania funduszy na innowacje*. Wskazuje się na dużą rolę Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego (UMWD), jaką miałby on odegrać w pozyskiwaniu funduszy przez przedsiębiorstwa i instytucje otoczenia biznesu z regionu Dolnego Śląska. Można się z tym założeniem zgodzić tylko w części odnoszącej się do środków pochodzących z Regionalnego Programu Operacyjnego (RPO) dla którego UMWD jest instytucją wdrażającą. Natomiast UMWD nie może odgrywać takiej roli przy pomocy w pozyskiwaniu środków z Sektorowego Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka (SPO-IG), gdyż w tym programie UMWD nie pełni żadnej roli, np. instytucja zarządzająca, wdrażająca, pośrednicząca.

W zadaniu 2 *Szybkie ścieżki wsparcia środków innowacyjnych* wskazuje się na znaczenie rynku finansowego. Jak wspomniano powyżej, wskazane byłoby wyodrębnienie formalne i funkcjonalne konkretnych podmiotów tego rynku oraz zakresu działań jakie miałby one podjąć w omawianym aspekcie.

W zadaniu 3 *Dolnośląski fundusz „Stawka na innowatora”* nie jest jasne kto miałby ten fundusz ustanowić, z jakich środków i kiedy miałby on powstać, w jakiej formie instytucjonalno-prawnej? Ważne jest przy tym określenie roli sektora badawczo-rozwojowego, jako potencjalnego dysponenta i beneficjenta tego funduszu. Fakt, że Fundusz ten nie powstał jest najlepszym dowodem na niewłaściwe zaprojektowanie tego zadania.

W zadaniu 4 *Dolnośląska Rada Innowacyjna* przy Marszałku Województwa nie określono: jakie kompetencje mogłaby taka rada posiadać, na jakiej podstawie prawnej mogłaby działać, kto wchodziłby w jej skład, kiedy mianoby ją utworzyć, jaki miałaby ona wpływ na regionalną politykę innowacji, w jakiej pozostawałaby relacji do tworzonych ciał na szczeblu centralnym. Podobnie, jak zadanie 3, tak i to nie zostało zrealizowane, co może świadczyć o niskiej świadomości innowacyjnej władz lub/i braku woli, wizji i determinacji władz samorządowych.

W zadaniu 5 *Biuro analiz procesów innowacyjnych na Dolnym Śląsku* nie są jasne następujące kwestie: kto wchodziłby w jego skład, jakie byłoby jego finansowanie, jaka

metodologia prac? Pytaniem związanym z organicznością procesów innowacyjnych jest dlaczego takowe biuro miałyby powstać znów w UMWD? Powierzenie UMWD tylu obowiązków bez jednoczesnego wskazania na konkretne metody i środki realizacji tych przedsięwzięć (zarówno rzeczowe jak i osobowe) jest mało prawdopodobne do realizacji.

W odniesieniu do ostatniej uwagi należy podkreślić, że bardzo istotną rolę przy wdrażaniu DSI oraz jej monitoringu może wypełnić Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych (DCSR). Jest to jedyny jak na razie zmaterializowany zapis z tej części DSI. DCSR ma być ośrodkiem badawczym, który w sposób kompetentny i długofalowy jest w stanie kreować rozwój regionu i czynić realnymi wszelkie strategie regionu. Jednak dotychczasowe doświadczenia związane z instytucjonalizacją DCSR wskazują, iż władze publiczne nie mają pomysłu na jego 'zakorzenienie'. DCSR był lokowany już na Politechnice Wrocławskiej w formie projektu, następnie, także w formie projektu istniało przez krótki czas w strukturze UMWD, jak Biuro Wdrażania DSI, później rozważano jego usytuowanie w ramach Wrocławskiego Parku Technologicznego S.A. oraz w Wojewódzkim Biurze Urbanistycznym, a obecnie jest częścią Dolnośląskiej Agencji Współpracy Gospodarczej (DAWG). Przy czym zapowiadane są kolejne próby jego przeniesienia. Praktyka ta po raz kolejny wskazuje i potwierdza brak wizji myślenia i kreowania regionalnej polityki innowacyjnej w sensie strategicznym przez podmioty do tego predestynowane, zarówno z punktu widzenia prawnego, jak i zarządczego.

Opierając się na doświadczenia regionów europejskich, które wdrażają regionalne strategie innowacyjne, począwszy od pierwszego programu Komisji Europejskiej odnoszącego się do rozwijania umiejętności planowania strategicznego na poziomie regionu, pn. STRIDE (podprogram *Regional Technology Plans*), czyli od początku lat osiemdziesiątych XX w., można wskazać kilka obszarów działań, które nie zostały zidentyfikowane w Dolnośląskiej Strategii Innowacji¹⁴. Rekomendacje te można odnieść do zarówno do

---

14 Patrz szerzej: *Proceedings of the Innovating Regions in Europe*, 1998, Madrid; *Development of a Regional Policy Measures Resource*, 1999, Brussels; *Promotion of Innovation: political orientations and pilot actions*, 2001, Brussels; *Regional Innovation Policy under the new Structural Funds*, 2000, Brussels; *Innovation 2000 Initiative: complementary funding for Innovation. Measuring regional innovation capability*, 2004, Paris.

konkretnych działań operacyjnych, które są zapisywane w poszczególnych RSI, jak i do sfery wdrażania i monitoringu.

W odniesieniu do podejmowania na poziomie regionalnym i/lub lokalnym konkretnych działań w ramach DSI, można byłoby zatem uwzględnić następujące rodzaje interwencji:

1. wspieranie szkoleń z udziałem menadżerów z najlepszych firm polskich i zagranicznych,
2. strategie eksportowe i regionalne systemy wsparcia internacjonalizacji działalności innowacyjnych firm,
3. wspólne promocje (targi, wystawy) za granicą,
4. przedsiębiorczość akademicka przy wykorzystaniu narzędzi zapisanych w Agencji Oslo (patrz część wnioski i rekomendacje),
5. oddelegowania pracowników sfery B+R do firm,
6. zamawianie usług badawczych u konkretnych naukowców,
7. konkursy na najlepszą pracę magisterską i doktorską w dziedzinie innowacji,
8. tworzenie punktów pierwszego kontaktu przy uczelniach,
9. tworzenie baz danych,
10. cykliczne badania firm,
11. programy edukacyjne dla różnych typów szkół – interdyscyplinarność oferty edukacyjnej,
12. wymiana staży z ośrodkami z zagranicy,
13. audyty innowacyjne,
14. platformy internetowe,
15. spotkania instytucji branżowych,
16. stworzenie venture capital i business angels z pomocą podmiotów regionalnych, krajowych i europejskich,
17. tworzenie funduszy załączkowych (*seed capital*),

Biorąc z kolei pod uwagę kluczową dla powodzenia implementacji DSI sferę monitoringu należałoby włączyć do strategii następujące rodzaje działań:

- a. powinien być wdrożony monitorong na poziomie założeń (kto i co monitoruje, wskaźniki), na poziomie celów strategicznych i na poziomie konkretnych projektów,
- b. wszystkie zadania powinny zostać określone czasowo i finansowo (w sensie źródła finansowania) oraz powinno się wyznaczyć podmiot odpowiedzialny za realizację tego zadania,
- c. sporządzanie rocznych raportów z realizacji projektów,
- d. sformułowanie scenariuszy alternatywnych, tzn. zakładających różne warianty interwencji na wypadek nie osiągnięcia pierwotnych celów DSI.

Wszystkie powyżej zapisane sugestie wynikają z doświadczeń zapisanych w dokumentach ewaluacyjnych europejskich RSI. Należy w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, iż RIS dla Dolnego Śląska jest pierwszym tego typu dokumentem, który próbuje całościowo zidentyfikować stan obecny oraz określić wytyczne dla realizacji regionalnie zorientowanej polityki innowacji. Korzystając z doświadczeń regionów, które wdrażają RIS już ponadprawe trzydzieści lat należy przede wszystkim pamiętać o specyfice województwa dolnośląskiego. Wydaje się, że ostatecznym efektem ewaluacji DSI powinna być jej modyfikacja. Zakres tej modyfikacji powinien być wyznaczony w oparciu o efekty realizowanych projektów na bazie DSI. Niewątpliwie ważne dla modyfikowania DSI byłaby konieczność szerokiej dyseminacji informacji odnośnie przyszłych założeń regionalnej polityki innowacyjnej. Realizowana w oparciu o DSI regionalna polityka innowacyjna będzie miało o tyle szanse realizacji o ile będzie akceptowana społecznie (legitymizowana społecznie) oraz w jakim stopniu będzie absorbowała, angażowała społeczność regionalną i społeczności lokalne. Zakres partycypacji będzie miał kluczowe znaczenie dla społecznej akceptacji wykonalności, a zatem wdrażana tej nowej polityki publicznej na szczeblu regionalnym.

Możliwość kontynuacji prac nad rozwojem Dolnośląskiej Strategii Innowacji

Z pewnością nowe możliwości prac nad kontynuacją DSI pojawiają się w miarę formułowania i uchwalania kolejnych dokumentów strategicznych oraz aktów prawnych,

które były dopiero przygotowywane lub nie istniały gdy powstawała DSI. W tym kontekście można wymienić m.in.:

- ustawę o zasadach finansowania nauki z 2009,
- Krajowy Program Reform na lata 2005-2008 na rzecz realizacji Strategii Lizbońskiej,
- ustawę o niektórych formach wspierania działalności innowacyjnej z 2007 roku,
- ustawę o partnerstwie prywatno-publicznym z 2008,
- ustawę o Krajowym Funduszu Kapitałowym,
- pakiet 5 ustaw reformujących sektor nauki, które weszły w życie 01.10.2010r.,
- nowelizowane ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i ustawę o stopniach i tytułach naukowych oraz tytule w zakresie sztuki,
- Kierunki zwiększania innowacyjności gospodarki na lata 2007-2013,
- Założenia do Strategii innowacyjności i efektywności gospodarki.

Warto zarazem pamiętać o zmienności uwarunkowań politycznych, która w sposób istotny może rzutować na skuteczność implementacji przyjętych rozwiązań. Uwaga ta dotyczy w szczególności dokumentów strategicznych, które stanowią wprawdzie wyraz długofalowych kierunków działań egzekutywy, jednocześnie jednak należy je traktować jako wyraz woli rządów sprawowanych w warunkach istnienia w miarę stabilnego zaplecza politycznego i przy aprobacie najsilniejszych grup interesu, zainteresowanych realizacją określonych strategii. Istnieje zatem potrzeba prowadzenia działań wyprzedzających, które mogłyby stworzyć odpowiedni grunt dla kontynuacji prac nad rozwojem DSI. Wspominają o nich również, w sposób trafny, Autorzy Strategii mówiąc o potrzebach wzmocnienia „*dolnośląskiego lobbingu w Warszawie*” oraz działaniach na rzecz priorytetowego traktowania innowacji, któremu powinno towarzyszyć „*zmniejszanie się zakresu polityki prowadzonej w stosunku do poszczególnych sektorów (branż, działów)*”.

Wydaje się, że opracowanie DSI potraktowano jako ‘ćwiczenie teoretyczne’ i wypełnienie zobowiązań formalno-prawnych. Z tego też powodu proces tworzenia DSI spowodował jedynie wzrost świadomości stanu posiadania oraz związanych z tym zadań stojących przed podmiotami systemu innowacyjnego. Na pewno tworzenie Strategii miało bardziej

integracyjne niż dezintegracyjne konsekwencje. Jednak dotychczasowy stan wdrażania DSI potwierdza i ten fakt, iż DSI miała nikłe znaczenie dla wyznaczania, a tym bardziej tworzenia realnych perspektyw dla wielu grup i środowisk społecznych. Nie dziwić może zatem fakt płytkiej instytucjonalizacji wszelkiego typu sieci proinnowacyjnych, z którymi mamy do czynienia w województwie dolnośląskim.

Analizując praktykę wdrażania zapisów DSI w obszarze konstruowania partnerstw regionalnych można postawić tezę, iż na Dolnym Śląsku mieliśmy do czynienia z wszystkimi czterema przyczynami słabości partnerstw identyfikowanych w ramach regionalnych strategii innowacji, które to zostały przedstawione w Niebieskiej Księdze Polskiego Forum Strategii Lizbońskiej z 2004 r.:

1. Niewłaściwy wybór i brak odpowiedniej osoby zarządzającej RIS na najwyższym szczeblu, brak umiejętności tworzenia sieci.
2. Zbyt mały lub żaden udział aktorów zagranicznych i mały krajowych.
3. Zbyt mocny akcent na dostarczanie technologii bez dostosowania do popytu i specyfiki regionu.
4. Zastosowanie podejścia badawczego zamiast praktycznego, Regionalna Strategia Innowacji jako kolejny dokument planistyczny (Szultka, Tamowicz, Mackiewicz, Wojnicka 2004, s. 23).

Reasumując należy stwierdzić, iż DSI winna zostać gruntownie zmodyfikowana ze względu na dynamicznie zmieniające się otoczenie (zarówno europejskie, jak i krajowe) oraz ze względu na wskazane powyżej uchybienia merytoryczne. Przy czym należy podkreślić, iż kluczowy w jej nowelizacji będzie sam proces przygotowania, a więc właściwa konstrukcja Regionalnego Komitetu Monitorującego, który winien uwzględniać osoby zaangażowane w tematykę, a nie spełniać jedynie warunku poprawności politycznej. Ponadto, istotne jest umiejętne dobranie zespołów roboczych, które miałyby wypracować poszczególne elementy DSI. Błędy poczynione na tym etapie będą skutkowały brakami implementacyjnymi i fikcyjnością części zapisów, co pokazuje przykład obecnej Strategii.

2.2 Program Małej Retencji Wodnej (PMRW) w Województwie Dolnośląskim

Wstęp

Potrzeba opracowania Programu wynikała m. in. z wprowadzenia nowego podziału administracyjnego państwa (powstanie województwa dolnośląskiego) i z konieczności zaktualizowania wcześniej opracowanych programów dla ‘małych’ województw, zaleceń pokontrolnych NIK, możliwości ubiegania się o środki z UE, a także ze zmiany przepisów prawnych w zakresie gospodarki wodnej i ochrony środowiska jaka się dokonała w ostatnich latach (a zwłaszcza z dostosowania polskiego prawa do prawodawstwa Unii Europejskiej).

Program Małej Retencji Wodnej w Województwie Dolnośląskim składa się z 7 logicznie powiązanych ze sobą części i zawiera m. in.:

1. ogólną ocenę zasobów wodnych województwa dolnośląskiego,
2. analizę dokumentów planistycznych i studiów wykonalności opracowanych w latach 1995-2003,
3. ewidencję obiektów małej retencji oraz
4. zaktualizowany program małej retencji wodnej w województwie dolnośląskim.

Program Małej Retencji Wodnej dla Województwa Dolnośląskiego jest opracowaniem planistycznym zawierającym propozycje budowy małych zbiorników retencyjnych. Celem ich budowy jest m. in. zwiększenie zasobów dyspozycyjnych, wyrównywanie przepływów, przeciwdziałanie skutkom suszy i powodzi. Przedstawiony został stan środowiska na obszarach objętych potencjalnym oddziaływaniem programu, ze szczególnym uwzględnieniem jakości wód powierzchniowych, istotnej dla ekosystemów wodnych. Przedstawiono korzyści wynikające z realizacji programu oraz ocenę skutków w przypadku rezygnacji z jego realizacji. Zasygnalizowano również problemy i konflikty środowiskowe jakie mogą się pojawić w związku z realizacją planowanych inwestycji. Zwrócono uwagę na ograniczenia przyrodnicze wynikające z implementacji prawa Unii Europejskiej do prawodawstwa polskiego oraz na zobowiązania międzynarodowe wynikające z prowadzenia

gospodarki wodnej. Przedstawiono także propozycje działań alternatywnych oraz ograniczających negatywny wpływ programu na środowisko (Por. Środowiskowe uwarunkowania..., 2006).

PMRW jest dokumentem sporządzonym z wizją całościowego zarządzania gospodarowaniem zasobami i zbiornikami małej retencji wodnej, na co wskazują przyjęte działania, określone i przyporządkowane do realizacji poszczególnych działań podmioty oraz harmonogram rzeczowo-finansowy. Biorąc pod uwagę te zmienne, należy wysoko ocenić wartość merytoryczną Programu. Z drugiej strony należy zaznaczyć, iż członkostwo Polski w UE oraz kolejne obserwowane zjawiska, związane albo z brakiem realizacji zapisów PMRW, albo z występującymi skutkami powodzi i susz nakazują weryfikację części jej zapisów.

Analiza treści PMRW pod kątem nowelizacji jej zapisów

PMRW zawiera nieaktualną, gdyż sporządzoną na koniec 2004r. ewidencję obiektów małej retencji wodnej, fakt ten wymaga z pewnością korekty przed dalszymi etapami nowelizacji. Ten sam zarzut, nieaktualności i nieadekwatności zapisów PMRW dotyczy danych, na podstawie których opracowano Program, gdyż są to informacje pochodzące z 2003r. lub lat wcześniejszych. Należy zatem dokonać ich aktualizacji, uwzględniając jednocześnie realizację szeregu inicjatyw współfinansowanych ze środków europejskich w perspektywie lat 2004-06 oraz w obecnym okresie wydatkowania.

W zdecydowanie większym stopniu winny być uaktualnione kwestie dotyczące oceny wpływu suszy atmosferycznej i powiązanej z nią (pochodnej według mniej) suszy hydrologicznej. Taka ocena dawałaby możliwość określenia tzw. niżówek, czyli stanów, w których wymagane jest zintegrowane zarządzanie zbiornikami retencyjnymi, którego celem jest nie dopuszczenie do nadmiernego wysuszenia gleb w obszarach niedoboru (deficytu) wody. Sytuacja ta dotyczy głównie zlewni rzek Baryczy i Widawy (niżówka letnia). W tym kontekście niedookreślono pojęcie zintegrowanego zarządzania zbiornikami retencyjnym,

tzn. kto, w jakim zakresie koordynuje ów system, w ramach jakich kompetencji i relacji sieciowych.

W tym celu znowelizowany Program powinien dostarczyć także danych dotyczących możliwości określenia na poziomie subregionów województwa (NUTS III) następujących zadań melioracyjnych:

- funkcjonujących małych zbiorników wodnych (stawy rybne, zbiorniki przeciwpożarowe, zbiorniki energetyczno-powodziowe, zbiorniki do zaopatrzenia w wodę aglomeracji miejskich),
- urządzeń piętrzących wodę na rzekach i potokach (jazów, stopni, zastawek),
- zbiorników retencyjnych o pojemności do 5 mln m³.

Zabieg ten dałby możliwość oceny spójnego, zintegrowanego systemu retencji wodnej dla województwa dolnośląskiego, ale przy uwzględnieniu różnicowań intraregionalnych.

W ramach aktualizacji Programu należałoby zbadać zakres realizacji różnych form magazynowania wody w postaci:

- budowy dużych zbiorników wodnych wielozadaniowych,
- budowy zbiorników retencyjnych o pojemności do 5 mln m³ głównie na rzekach i potokach górskich i podgórskich,
- budowy polderów i suchych zbiorników przeciwpowodziowych,
- zalesiania gruntów słabej bonitacji.

Ten sam zabieg winien dotyczyć także oceny możliwości magazynowania wody na zlewniach ubogich w zasoby wody, tzn.:

- małych zbiornikach wodnych: retencyjne, śródpolne, oczka wodne, starorzecza, glinianki,
- urządzeniach piętrzących wodę na ciekach naturalnych,
- stawach rybnych, w tym głównie prywatnych,
- mokradłach, torfowiskach, starorzeczach, lasach łęgowych.

W nowelizacji programu należałoby poddać inwentaryzacji zakres prac związanych z odbudową i remontem poszczególnych, zalecanych w programie zbiorników małej retencji.

Otóż w PMRW zalecano konserwację 44 zbiorników wodnych, a w stosunku do 8 zalecano remont. W odniesieniu do stawów rybnych remontu wymagało 81, a konserwacji 3 obiekty, natomiast w zakresie budowli piętrzących wodę remont przewidziano dla 80, a odbudowę dla 11.

Wydaje się także zasadne rozszerzenie dotychczasowego składu konsultacji społecznych o podmioty: Wojewódzkiego Instytut Ochrony Środowiska oraz Wojewódzkiego i Powiatowych Funduszy Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Partnerzy ci zostali włączeni w ostatnim etapie, co może skutkować brakiem pełnej reprezentatywności środowiska odnośnie omawianych kwestii. W zdecydowanie szerszym zakresie w tworzeniu nowego Programu powinni uczestniczyć przedstawiciele Lasów Państwowych oraz pracownicy naukowcy Politechniki Wrocławskiej (Wydział Budownictwa Wodnego) oraz Uniwersytetu Wrocławskiego (Wydział Nauk o Ziemi, głównie geologia). Widoczny jest bowiem brak holistycznego spojrzenia na kwestię gospodarki wodnej.

Należy także rozważyć możliwość włączenia pewnych obszarów badań dotyczących małej retencji w zakres tworzonego *Research Innovation Community*, działającego w ramach *European Innovation and Technology Institute* we Wrocławiu. Wrocławski Ośrodek RIC (WORIC) współtworzony jest przez Uniwersytet Wrocławski oraz Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, i działa w ramach Wrocławskiego Centrum Badań EIT+ Sp. z o.o. WORIC jest częścią Regionalnej Wspólnoty Wdrożeń Innowacji (RIC), który stanowi składową Klimatycznego-KIC. Klimatyczny KIC jest natomiast jedną z trzech gałęzi Europejskiego Instytutu Innowacji i Technologii (EIT) z siedzibą w Budapeszcie i zajmuje się badaniami i innowacjami technologicznymi związanymi z szeroko pojętym klimatem (środowiskiem). WORIC, jako centrum naukowo-wdrożeniowo-edukacyjne w ramach RIC prowadzi badania nad pilotażowymi rozwiązaniami oraz koordynuje wdrożenia przemysłowe. Działalność skupia się m.in. na badaniach klimatu, obniżaniu emisji do atmosfery (w szczególności CO² w miastach), poszukiwaniu nowych źródeł energii przyjaznych środowisku i zmniejszaniu ich uciążliwości środowiskowej oraz rozwoju zintegrowanej gospodarki wodnej (w tym ścieków). W odniesieniu do realizacji PMRW zwłaszcza ten ostatni obszar badań winien szeroko być włączony w implementację projektów badawczych tworzonych w ramach WORIC. Jednym z

takich programów jest Program *Research and Innovation*. Jest to inicjatywa mająca na celu ułatwić zdobywanie grantów badawczych we współpracy z ośrodkami Klimatycznego-KIC. Dotyczy ona czterech grup tematycznych, z czego głównie moduł *Adaptatywnej gospodarki wodnej*, winien być w orbicie zainteresowań nowelizowanego PMRW. Program *Research and Innovation* łącząc naukowców pozwala na wymianę informacji oraz współpracę między ośrodkami naukowo-badawczymi i wdrożeniowymi (więcej informacji: www.eitplus.pl). Badania prowadzone w ramach WORIC mogłyby także służyć identyfikacji wykorzystania zasobów małej retencji dla związania ich z możliwością wykorzystania do wytwarzania energii geotermalnej czy wodnej. Są to wytyczne, które zostały wpisane w tzw. Pakiecie Klimatyczno-Energetycznym UE oraz Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego UE - Europa 2020 i które to wskazują na logikę alokacji środków europejskich w zakresie ochrony środowiska w nowej perspektywie finansowej UE na lata 2014-2020.

PMRW w bardzo ogólnikowy sposób definiuje kluczową z punktu widzenia UE, kwestię bioróżnorodności. Określenie zasobów bioróżnorodności jest procesem mającym na celu zdefiniowanie korzystnych dla środowiska zmian technologicznych oraz kreowanie tworzenia silnego krajowego przemysłu urządzeń ochrony środowiska. Właściwym krokiem w tym kierunku jest stworzenie bazy danych o dostępnych technologiach ochrony środowiska, które powstały w Polsce i są stosunkowo łatwiej dostępne i z reguły tańsze od technologii zagranicznych (Lityński 2001, s. 4-5; Kołodziejski 2000, s. 211-271). Zbierane informacje dotyczyć powinny następujących działań:

- poznania i rejestrowania zmian zachodzących w środowisku,
- rejestrowania inicjatyw związanych z racjonalną gospodarką zasobami przyrody żywej,
- gromadzenia informacji o gatunkach występujących na danym terenie,
- gromadzenia informacji o programach naukowych związanych z regionem.

Odbiorcami gromadzonej informacji powinny być zarówno instytucje, jak i osoby prywatne zainteresowane informacją związaną ze stanem środowiska w regionie. W szczególności

odbiorcami mogą być: urzędy odpowiedzialne za prawidłową gospodarkę środowiskiem, wyższe uczelnie, instytuty naukowe, szkoły różnego stopnia, organizacje związane z ochroną przyrody. Taka inicjatywa została zainicjowana w Ośrodku Przetwarzania Informacji w Warszawie, gdzie podjęto inicjatywę utworzenia systemu informacji związanego z bioróżnorodnością regionu Polski Wschodniej oraz prowadzenia prac z tym związanych (aktualizacja i weryfikacja danych, monitoring systemu) (Jędrzykowski 2002, s. 11). Warto byłoby takie prace podjąć i zapisać w nowym PWRM dla województwa dolnośląskiego.

Kolejnym zabiegiem związanym z nowelizacją zapisów Programu byłaby ocena zakresu zrealizowanych (względnie braku realizacji) inwestycji małej retencji, tj. Chwalimierz na Średzkiej Wodzie, Grobla na Nysie Małej, Pielgrzymka na Skorej, Mirsk na Czarnym Potoku, Długomost na Widawie, Sienice na Krasowej, Mirosławice i Świętoszyn na Baryczy, Pawłów Trzebnicki na cieku Struga II, Zatoka na Potoku Paszówka, oraz Rudna IV na Rudnej, a także ocena ich funkcjonalności pod kątem spełniania przez nie następujących kryteriów:

- znaczenie zbiornika dla ochrony przeciwpowodziowej terenów miejskich i wiejskich,
- przydatności zbiornika do celów walki z suszą (nawodnienia, zasilania wód gruntowych) i pożarami w przyrodzie,
- ocena stopnia zarządzania ściekami, głównie w zlewni powyżej zbiornika,
- ocena kosztów jednostkowych magazynowanej wody,
- ocena wielofunkcyjności tworzonego zbiornika (agroturystyka, rekreacja).

Powyższy zabieg jest o tyle istotny, gdyż większość z planowanych i wymienionych powyżej inwestycji nie posiadała opracowań dokumentacyjnych, a ponadto w ramach PMRW nie określono oceny oddziaływania na środowisko proponowanych inwestycji. W kolejnych etapach prac należy zatem dokonać pełnej analizy ekonomicznych i ekologicznych skutków realizacji poszczególnych obiektów (w tym opracowania pełnego Raportu Oceny Oddziaływania na Środowisko oraz wpływu na obszary „Natura 2000” i „Natura 2006”). Przy dalszych pracach nad dokumentami szczegółowymi należy również uwzględnić wyniki prac związanych z wyznaczeniem granicy rolno-leśnej i wpływu zwiększenia lesistości na retencjonowanie wód. Realizacja tych elementów inwestycyjnych wpisanych do Programu

wymaga bowiem konsensusu uwzględniającego aspekty techniczne, przyrodnicze, ekologiczne, społeczne i ekonomiczne.

Istotnym zabiegiem, który powinien być dokonany przy nowelizacji Programu jest zdiagnozowanie zakresu realizacji suchych zbiorników wodnych, wymienionych do realizacji w dokumencie na stronie 129. Są to szczególnego rodzaju zbiorniki wielofunkcyjne, mające zadania zarówno redukcji zagrożeń powodziowych poprzez możliwość wykorzystania ich dla celów rolnych aż po funkcje rekreacyjne i agroturystyczne. Oczywiście szczególną rolę mają one do spełnienia w przypadku redukcji zagrożeń powodziowych, których to skutki w 2010 roku na Dolnym Śląsku wskazują na dalszą rozbudowę właśnie małych, suchych zbiorników wodnych, jako komplementarnego mechanizmu zapobiegania powodziom w stosunku do dużych zbiorników retencyjnych.

W harmonogramie rzeczowo-finansowym autorzy PMRW wycenili wysokość realizacji zadań w nim zapisanych na kwotę 78 mln PLN. W związku powyższym, należałoby zbadać, ile z tej sumy udało się pozyskać, jaka jej część pochodzi ze źródeł własnych podmiotów zaangażowanych w realizację programu, a ile zostało pozyskanych środków z programów krajowych i europejskich.

W dalszym ciągu istnieje potrzeba opracowania „Programu restrukturyzacji rzek i dolin rzecznych województwa dolnośląskiego” z uwzględnieniem nowych form ochrony przyrody (bioróżnorodność, Natura 2006) i potrzeb retencji wód. Zabieg ten jest związany także z koniecznością implementacji wytycznych Ramowej Dyrektywy Wodnej UE.

Obecny Program nie uwzględnia także regulacji Ramowej Dyrektywy Powodziowej, która wprowadza nowe mechanizmy zabezpieczenia terenów narażonych na powódź, co jest szczególnie istotnym elementem polityki gospodarki wodnej na terenie województwa dolnośląskiego.

Mając na względzie fakt, że w przeszłości zostało osuszonych, w ramach nie zawsze racjonalnych programów melioracyjnych, tysiące hektarów terenów podmokłych, należy dokonać powtórnej analizy możliwości i celowości odtworzenia części terenów podmokłych. Należy zauważyć, że pewna część zmeliorowanych gruntów pod kątem potrzeb rolniczych

jest dziś nieużytkowana. Inne działania, które powinny być uwzględnione przy planowaniu działań zwiększających retencję to:

- zalesianie nieużytków (z wyjątkiem ekosystemów otwartych, np. podmokłych łąk),
- odbudowie retencji obszarowej poprzez usprawnienie eksploatacji systemów melioracji podstawowych,
- zwiększenie retencji dolinowej rzek (wyznaczenie obszarów zalewowych i polderów),
- stymulowanie działań zatrzymujących wodę w glebie poprzez modernizację melioracji szczegółowych (nawadnianie),
- zwiększenie naturalnej retencji, w tym podziemnej,
- nowa polityka urbanizacyjna w miastach polegająca na budowie podziemnego systemu drenażu i łączenia go z ciekami małej retencji lub zbiornikami suchymi, w celu akumulacji i gospodarowania wodą pochodzącą z opadów atmosferycznych.

Konkludując, PMRW jest całościowo przygotowanym dokumentem planistycznym, z właściwą i prawidłową strukturą przewidzianą dla tego typu dokumentów, jednak wymagającą nowelizacji we wskazanych powyżej elementach, determinowanych ze względu na konsekwencje wynikające z członkostwa Polski w UE oraz stałą potrzebę monitoringu i ewentualnej modyfikacji zapisanych w Programie planów inwestycyjnych.

2.3 Program Rozwoju Turystyki (PRT) dla Województwa Dolnośląskiego

Wstęp

Turystyka uznawana jest obecnie za jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się i priorytetowych dziedzin gospodarki w wielu krajach. Stanowi istotny czynnik rozwoju gospodarczego regionów czy miejscowości. Jej szczególne znaczenie wynika z tego, iż oprócz rynku turystycznego aktywizuje wiele innych sektorów gospodarki. Turystyka spowodowała znaczące przeobrażenia społeczne i kulturowe, jak również stała się czynnikiem generującym

zatrudnienie ludności oraz źródłem dochodów wielu krajów. W polityce międzynarodowej turystyka jest postrzegana jako dziedzina gospodarki kreująca (Panasiuk 2007, s. 160):

- nowe miejsca pracy, przyczyniając się jednocześnie do dywersyfikacji gospodarczej regionu,
- popyt w regionach o najniższym rozwoju gospodarczym, co pozwala na wyrównywanie dysproporcji między najbogatszymi a najbiedniejszymi obszarami geograficznymi w różnych regionach i państwach na świecie,
- świadomość społeczno-gospodarczą społeczności, poprzez aktywizację zawodową ludności,
- działania w zakresie restrukturyzacji obszarów przemysłowych i rolniczych o dużych walorach środowiskowych i kulturowych.

Do zasadniczych korzyści gospodarczych związanych z rozwojem turystyki należy zaliczyć przede wszystkim napływ środków pieniężnych (z zagranicy), wzrost konkurencyjności gospodarki oraz rozwój działalności inwestycyjnej. Innymi korzyściami jest także lepsze wykorzystanie istniejącej infrastruktury turystycznej i paraturystycznej¹⁵, poprawa jakości funkcjonowania infrastruktury komunalnej oraz tworzenie dodatkowych miejsc pracy.

Aby jednak turystyka stała się produktem markowym danego regionu musi w dużym stopniu wyrastać i być sprzęgnięta z jego kulturowym dziedzictwem. Do najważniejszych rzeczywistych i potencjalnych korzyści płynących z wykorzystania dóbr kultury w turystyce zalicza się: *„aktywizację lokalnego kapitału społecznego, ludzkiego, rzeczowego i finansowego, co ma wpływ na powstawanie nowych miejsc pracy oraz poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej. Nie bez znaczenia są także takie korzyści, jak: podtrzymywanie i*

---

15 Do infrastruktury turystycznej zaliczamy: drogi, szlaki turystyczne, specjalistyczne urządzenia obiektów uzdrowiskowych, sieć hotelowa, gastronomiczna) oraz infrastrukturę społeczną (biura turystyczne, obiekty sportowe i wypoczynkowe, urządzenia rozrywkowe, informacja turystyczna). Z kolei w paraturystycznej wyróżnia się: środki komunikacji danego obszaru turystycznego, urzędy administracyjno-usługowe, kulturalne, socjalne. Głównym zadaniem urzędów infrastruktury paraturystycznej jest obsługa stałych mieszkańców danego regionu, a turyści są jedynie pewną częścią użytkowników.

odnowienie zapomnianych tradycji, powstanie nowego produktu turystycznego, powiązanie nowego produktu z rozwojem danej jednostki przestrzennej, promocja regionu i miejscowości, itp. Wykorzystanie dóbr kultury dla celów turystycznych przyczynia się także do zabezpieczenia obiektów zabytkowych przed zniszczeniem i zapomnieniem, wpływa na poprawę wizerunku miejsca i miejscowości, zwiększa atrakcyjność turystyczną miejscowości”(Powęska 2009, s. 256). Warto zauważyć, iż turystyka sprzyja zachowaniu i kultywowaniu odrębności kulturowej. Dziedzictwo kulturowe staje się wartościowym produktem rynkowym, również przedmiotem wymiany i współpracy. Ma ogromne znaczenie w kontekście rozwoju turystyki i jest magnesem i główną siłą przyciągającą turystów.

Reasumując można zatem stwierdzić, że obecnie turystyka jest produktem rynkowym, zapewnianym i gwarantowanym przy znaczącym udziale władz publicznych, ale ze względu na konieczność zintegrowanego podejścia do zarządzania turystyką, należy ją traktować i promować łącznie z dziedzictwem kulturowym, z którego ona wyrasta i w którym jest zakorzeniona. Dodatkowo, aby uczynić z niej produkt markowy, który można ‘sprzedawać’ turystyka musi być wpisana w odpowiednie instrumentarium infrastruktury paraturystycznej, a więc musi mieć walor użyteczności. Z takiego właśnie, zintegrowanego i zakorzenionego punktu widzenia będzie dokonywana ocena trafności przyjętej Strategii Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego.

Analiza treści Programu Rozwoju Turystyki i główne kierunki zmian

Oceniany dokument został podzielony na dwa okresy: lata 2004-06 oraz 2007-13. Na obecnym etapie procesów rozwojowych na szczeblu europejskim wymagane byłoby dodanie kolejnej periodyzacji, uwzględniającej nową perspektywę finansową, czyli okres lat 2014-2020. Założenia strategiczne nowego okresu winny być poprzedzone gruntowną i dostępną już analizą inwestycji w infrastrukturę turystyczną i kulturową, które zostały zrealizowane w latach 2004-2008 (włączając zasadę n+2), a więc przy pełnym uwzględnieniu założeń i rzeczywistych realizacji prowadzonych w ramach ZPORR dla Dolnego Śląska.

Struktura Programu jest właściwa dla tego typu dokumentów planistycznych. Określono bowiem główne priorytety rozwoju turystyki. W każdym priorytecie zaprogramowano działania, które uznano za niezbędne dla rozwoju turystyki w regionie. Każdemu zadaniu zaproponowano określony termin realizacji. Najważniejsze zadania wytypowano do realizacji w okresie 2004 – 2006. Były one realizowane z wykorzystaniem funduszy unijnych przeznaczonych na turystykę w tym okresie. Zestawienie tych zadań wraz ze wstępnym oszacowaniem niezbędnych nakładów oraz źródeł finansowania podano w ostatniej części dokumentu.

Jak zasygnalizowano we wstępie do tej części analizy, rozwój turystyki winien być traktowany i rozumiany jako podejście zintegrowane, uwzględniające kwestie dziedzictwa kulturowego i tożsamości mieszkańców. Wydaje się, że właśnie ten aspekt uwzględniono w zapisach Programu w zbyt małym stopniu. Główna optyka dokumentu skupia się – oczywiście całkiem słusznie – na przyciąganiu turystów z zagranicy, jednak cel ten nie zostanie osiągnięty, gdy nie będą prowadzone działania związane z tożsamością regionu.

Wydaje się także, że z punktu widzenia dywersyfikacji usług turystycznych, w zbyt małym stopniu uwzględniono i wyeksponowano walory turystyczne i komercyjne terenów przemysłowych. Ten aspekt rozwoju turystyki jest szczególnie istotny dla dawnych terenów o dominacji przemysłu ciężkiego i wydobywczego i znajdujących się dodatkowo w tych obszarach województwa, w których notuje się wysoką stopę bezrobocia, niski wskaźnik aktywności zawodowej, wysoki wskaźnik bierności zawodowej, wysoki wskaźnik bezrobocia długookresowego tj.: Wałbrzych i okolice, powiat legnicki, Bielawa, Nowa Ruda.

Innym elementem dywersyfikacji i uatrakcyjnienia oferty kulturalno-turystycznej regionu jest wpisanie do nowej PRT budowy obiektów multimedialnych i interaktywnych dotyczących wydarzeń historycznych i wartości kulturowych. Sukces warszawskich przedsięwzięć tego typu, takich jak: Muzeum Powstania Warszawskiego, Centrum Nauki Kopernik czy Muzeum Fryderyka Chopina, czy przygotowywane w Wadowicach multimedialne Muzeum Karola Wojtyły są tego najlepszym przykładem.

Pozostając w tym nurcie analizy należy zaznaczyć, iż wciąż niewykorzystany jest element turystyki w oparciu o komunikację wodną. Sytuacja ta jest powodowana złym

stanem drogi wodnej oraz spadającym znaczeniem transportu wodnego dla materiałów masowych, jak węgiel czy kruszywo. Nie mogą być to jednak argumenty, które zupełnie wyłączają ten element turystyki z atrakcji wielu miejscowości, w tym głównie Wrocławia, a wydaje się, że taką optykę - rezygnacji, przyjęto w PRT.

Kolejną niewykorzystaną szansą jest brak działań w zakresie usług wyższego rzędu, typu *wellness* i *spa*. Autorzy wszakże dostrzegają i odnotowują wzrost znaczenia turystyki motywacyjnej i biznesowej na Dolnym Śląsku, ale w niewystarczającym stopniu kreują nowe usługi dla tej dziedziny turystyki. Pozostając przy kreowaniu działań na rzecz wzrostu atrakcyjności regionu dla turystyki biznesowej i motywacyjnej zasadnym wydaje się także stworzenie komórki, w oparciu o np.: *Convention Bureau*, której jednym z głównych działań byłoby pozyskiwanie dla całego regionu organizacji prestiżowych wydarzeń – wystaw gospodarczych, konferencji naukowych. W gestii komórki leżałaby także koordynacja i promocja imprez odbywających się w regionie, m.in. w celu uniknięcia koncentracji znaczących wydarzeń w tych samych terminach. Taka koordynacja do tej pory nie funkcjonuje na poziomie regionu czy miasta Wrocławia. Innym kluczowym elementem rozwoju turystyki biznesowej jest rozwój lotnisk lokalnych (Legnica, Jelenia Góra, Lubin). Jest to także istotne z punktu widzenia pełnego wykorzystania szans, jakie daje organizacja Euro 2012.

Zupełnie nową i chyba najszerszą paletę działań, z oczywistych względów nie umieszczoną w PRT, daje właśnie organizacja przez Wrocław Mistrzostw Europy w piłce nożnej mężczyzn Euro 2012. W tym zakresie otwierają się nowe możliwości realizacji przedsięwzięć związanych z organizacją tej imprezy, do których można zaliczyć: agroturystykę, gastronomię, obsługę ludności, usługi komunikacyjne, obsługę imprez masowych, budownictwo, rzemiosło, pamiątkarstwo, rękodzielnictwo, handel i produkcję artykułów spożywczych, produkcję materiałów i produktów reklamowych, dziennikarstwo, poligrafię, usługi w zakresie PR, promocji, reklamy, obsługę techniczną przedsięwzięć medialnych i masowych. Działania takie winny być w sposób systemowy wspierane przez władze samorządowe, co jest już po części realizowane w oparciu o środki dystrybuowane przez Powiatowe Urzędy Pracy w ramach dotacji na rozpoczęcie działalności gospodarczej.

Tego typu działania mógłby także wdrożyć / zaplanować Dolnośląski Wojewódzki Urząd Pracy, podległy Marszałkowi Województwa. Fakt organizacji przez Wrocław Euro 2012, wymaga utworzenia oddzielnego priorytetu oraz mechanizmów, środków i podmiotów, które powinny stworzyć zbiór działań.

W aspekcie organizacji Euro 2010 realizowane są przedsięwzięcia podnoszące atrakcyjność komunikacyjną Wrocławia (rozbudowa lotniska, dworca PKP, AOW). Te inwestycje powinny być zintegrowane z działaniami promocyjnymi zapisanymi w Programie. W kontekście atrakcyjności komunikacyjnej, najbardziej dotkliwym elementem jest ciągły brak szybkiego połączenia kolejowego, ale i drogowego, z Warszawą. Ten fakt może znacząco wpłynąć na atrakcyjność turystyczną regionu, jak i Wrocławia.

Kolejnym segmentem, którego rozwój wymaga nowego zdefiniowania w PRT jest tzw. turystyka rodzinna i przejazdowa. Biorąc pod uwagę te dwie formy można wskazać kilka luk, które znacząco obniżają atrakcyjność regionu. Pierwszym problemem, który należy redefiniować jest zwiększenie i uatrakcyjnienie usług turystycznych dla dzieci w zakresie turystyki weekendowej, chodzi tu o budowę różnego rodzaju placów zabaw, parków zabaw i nauki czy organizację imprez dedykowanych pod poszczególne grupy wiekowe. Elementem związanym z turystką rodzinną i przejazdową jest konieczność rozbudowy bazy hostelowej w tzw. segmencie ekonomicznym, czyli dla turysty średnio zamożnego. Tego typu infrastruktura ujęta jest w PRT w postaci: domów studenckich, internatów i ośrodków kolonijnych, natomiast zupełnie pominięto rozwijającą się sferę usług hostelowych. Wrocław jest pod względem ilości miejsc dostępnych w tego typu obiektach (23 hostele na koniec czerwca 2010) znacząco upośledzony w konfrontacji z Warszawą (ponad 100) czy Krakowem (ponad 70) (www.hostels.pl), a więc rynkami, które według twórców SRT są dla województwa dolnośląskiego głównymi i bezpośrednimi konkurentami w zakresie turystyki weekendowej czy rodzinnej.

Widoczny jest także stały brak zintegrowanego zarządzania systemem informacji turystycznej w województwie (w tym kulturowej, komunikacyjnej) dla turystów obcojęzycznych, a głównie anglo- i niemieckojęzycznych. W chwili obecnej mamy stan, w którym działalność promocyjna i informacyjna regionu jest rozdrobniona. Każda gmina

wydaje własne materiały promocyjne, ulotki, foldery. Brak efektywnego kanału dystrybucji tych ofert powoduje, że informacja o znajdujących się na terenie poszczególnych gmin atrakcjach czy szlakach ulega rozproszeniu. Istotnym wydaje się zatem podjęcie działań w zakresie dystrybucji ofert, w tym tworzenia kompleksowych pakietów i ofert turystycznych i podjęcia współpracy z komercyjnymi biurami turystycznymi, czy wspólnej realizacji platformy marketingowo-rynkowej w zakresie turystyki zintegrowanej. Przykładem tego typu promocyjnych działań zintegrowanych była kampania prowadzona przez Województwo Dolnośląskie i współfinansowana ze środków EFRR w ramach działania 1.4. ZPORR, powszechnie znana ze spotów reklamowych i billboardów pod hasłem „*To je vyborne, Das ist super, Dolny Śląsk jest super*”. Prowadzone w jej ramach działania skupiały się na promocji 8 markowych produktów turystycznych regionu (Aktualizacja..., 2009, s. 13): Karkonosze i turystyka aktywna, pałace, zamki i dziedzictwo kultury, dolnośląskie uzdrowiska, agroturystyka i ekoturystyka, szlak Cysterski i turystyka pielgrzymkowa, dolnośląskie podziemia i fortyfikacje, turystyka weekendowa i biznesowa oraz badania ruchu turystycznego na Dolnym Śląsku i we Wrocławiu w 2007 roku. Kampania ta pozwoliła wyłonić produkty markowe Dolnego Śląska i zintegrować wokół nich akcje promocyjne, z pewnością tego typu działanie powinno zostać kontynuowane w kolejnych latach i wpisane do noweli PRT.

Funkcjonalnym obszarem turystyki Dolnego Śląska, który także wymaga dodefiniowania pozostaje turystyka zdrowotna. Znaczący potencjał uzdrowiskowy Dolnego Śląska, proces prywatyzacji uzdrowisk i przewagi komparatywne w tym zakresie w porównaniu z Niemcami i Republiką Czeską są w naszym przekonaniu w zbyt małym stopniu wyakcentowane w obecnej Strategii. Z tym związany jest kolejny, o wiele głębszy problem, tzn. rozbudowa infrastruktury turystycznej, w tym głównie zdrowotnej i uzdrowiskowej dla osób niepełnosprawnych. Ta bariera i strategiczna i infrastrukturalna została w PRT w ogóle pominięta.

Z innych uwag o charakterze technicznym chcemy także zasygnalizować:

- konieczność uwzględnienia w noweli PRT roli Centrum Turystyczno-Kongresowego przy Hali Stulecia, jak istotnego czynnika mogącego mieć wpływ na rozwój turystyki

biznesowej i motywacyjnej,

- uwzględnienie nowych imprez kulturalnych, np. Era Nowe Horyzonty, American Film Festiwal czy Global Forum, które mają znaczącą rangę i rozpoznawalność w skali krajowej i międzynarodowej, a które nie zostały uwzględnione w ocenianym dokumencie,
- przeprowadzenie badań w zakresie wpływu inwestycji w odniesieniu do turystyki i kultury zrealizowanych w ramach środków ZPORR na regionalny i lokalne rynki pracy.

Obecnie najbardziej zauważalnym i trwałym efektem działań związanych z realizacją Programu - zarówno tych o charakterze inwestycyjnym, jaki i promocyjnym jest aspekt jakościowy, czyli wzrost jakości życia mieszkańców oraz poprawa lub wykreowanie nowego wizerunku miasta / regionu. Ten aspekt może w przyszłości przełożyć się na bardziej wymierne korzyści w postaci zwiększenia ruchu turystycznego oraz nowych inwestycji czy wpływu na rynek pracy.

Rozdział III

3.1 Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego

Opiniowany dokument składa się z wprowadzenia, trzech części merytorycznych oraz aneksów. Części merytoryczne poświęcone zostały: część I – uwarunkowaniom, problemom oraz wizjom rozwoju województwa, część II – ustaleniom planu, tj. kierunkom, zasadom i zadaniom dla planowania przestrzennego województwa w perspektywie do 2020 roku oraz ponadlokalnym inwestycjom celu publicznego, część III – zasadom i narzędziom realizacji planu. Dokument ten, podobnie jak pozostałe dwa, analizować będziemy głównie ‘an bloc’, tzn. zwykle nie podając zbyt detalicznych odniesień do samej jego struktury, gdyż naszym zdaniem podobny rodzaj formalizmu nie wniósłby wiele do niniejszego opracowania.

Projekt zmiany planu otwiera omówienie uwarunkowań związanych ze sferą „przyrodniczo-kulturową”. Już na wstępie wypada sformułować rekomendację o charakterze generalnym. Mówiąc najkrócej, chodzi tu o to, aby w przyszłości traktować jednak czynniki kulturowe w sposób bardziej – z braku właściwszego słowa – autonomiczny. Aby nie być źle zrozumianymi – nie postulujemy w ten sposób oddzielenia ‘natury’ (tzn. części przyrodniczej) od kultury, gdyż podobna separacja nie miałaby oczywiście sensu. Naszym zdaniem warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że w wielu wojewódzkich dokumentach strategicznych uwidaczniają się skłonności ich twórców do nadmiernego uwypuklania cywilizacyjno-technologicznych składników kultury z pominięciem warstwy antropologiczno-kulturowej. Podczas, gdy to właśnie w tej warstwie zachodzą najgłębsze przeobrażenia, a także utrzymują się stare oraz generowane są nowe zagrożenia oraz bariery dla dalszego spójnego rozwoju Dolnego Śląska. Nie sposób też nie uwzględnić faktu, że dyskusja nad składnikami kultury oraz miejsca w niej czynników cywilizacyjnych, kojarzonych z bardziej materialną (wytwarzaną przez ludzi) oraz praktyczną w sensie produkcyjnym, a zarazem stechnicyzowaną jej warstwą trwa co najmniej od stu lat¹⁶. Mając na uwadze jej ustalenia warto stale pamiętać o dość oczywistym fakcie, a mianowicie, iż to właśnie od warunkowanych kulturowo przemian społecznych zależy przebieg procesu adoptowania przez daną wspólnotę zdobyczy technologicznych. Kłopot w tym, że odczuwany współcześnie ‘rytm pulsu’ procesów kulturowych, a za tymże pulsem sama dynamika wspomnianych zmian społecznych stają się coraz bardziej nieregularne i sfragmentaryzowane, co rzecz jasna w sposób fundamentalny utrudnia adaptację cywilizacyjno-technologiczną regionu. Z tego też powodu postulujemy, aby w możliwej do przewidzenia przyszłości, oprócz metod ilościowych, typowych np. dla demografii oraz standardowej statystyki publicznej, zacząć w większym zakresie uwzględniać możliwość wykorzystania metod jakościowych, zwłaszcza zaś tych, które roją nadzieje głębszej eksploracji pokładów kulturowych współczesnego Dolnego Śląska, gdyż to właśnie w nich skrywają się najistotniejsze uwarunkowania pro- oraz anty-rozwojowe rzutujące przecież i na sam kształt planów zagospodarowania przestrzennego – już choćby z uwagi na fakt, że w dużej części są to dokumenty, których

¹⁶ Zob. np.: Mead, 1975; Simmel, 2007; Weber, 2002.

treść jest dość ściśle uwarunkowana dominującymi wyobrażeniami na temat istniejących i postulowanych parametrów społecznego bytowania, gospodarowania oraz skoordynowanego działania. Mówiąc innymi słowy, chodzi tu o uwarunkowania generowane w obrębie habitatów społecznych¹⁷ rozumianych szeroko – jako uwarunkowane kulturowo dominujące sposoby życia i gospodarowania dużych grup mieszkańców Dolnego Śląska. Nadając planistycznemu przedsięwzięciu ten szerszy kontekst można byłoby w przyszłości pokusić się o szeroką, bardziej komplementarną analizę relacji wiążących środowisko przyrodnicze ze środowiskiem kulturowo-społeczno-gospodarczym¹⁸, bo w taki właśnie sposób traktuje się współcześnie habitat – jako swoisty kompleks uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, splecionych ze sobą gęstwiną interakcji. Nadmierne uproszczenia w poprzedzającym planowaniu analizowaniu tej sfery, swoista ucieczka w bezpieczne, pooddzielane od siebie ‘tematy badawcze’ ułatwia wprawdzie techniczną stronę pracy, ale jednocześnie może utrudniać ogarnięcie szerokiej perspektywy dolnośląskiego habitatu, a ta właśnie perspektywa zawiera największy potencjał eksplanacyjny oraz wdrożeniowy.

Skłonność do odseparowywania od siebie składników habitatu uwidacznia się zarówno w PZPWD, jak i w Raporcie oraz wielu innych dokumentach strategicznych, nie tylko w naszym województwie. Z tej m.in. przyczyny dane nt. zubożenia naturalnej (tj. przyrodniczej) części habitatu, pomimo tego, że odzwierciedlają niebezpieczne zjawiska nieodwracalnej degradacji zasobów, wypadają jednak dość ‘sucho’, tzn. ani nie są specjalnie dodatkowo komentowane, ani też nie są w stanie wzbudzić wyraźniejszych reakcji Czytelnika. Tak jest także i w tym przypadku.

W omawianym dokumencie odnajdziemy dość skromną listę „pozytywnych zmian w sferze przyrodniczej”. I tak, mówi się wprawdzie o pewnej poprawie jakości powietrza oraz czystości wód, choć nie wyziera (i słusznie) z tych stwierdzeń optymizm. Jest tak zarówno w przypadku PZPWD, jak i wspomnianego Raportu, a także Prognozy oddziaływania na

¹⁷ Szerzej na ten temat zob. np.: Marody, Giza-Poleszczuk, 2004.

¹⁸ Tę zbitkę pojęciową należy potraktować jako przenośnię przypominającą nam o złożoności środowiska kulturowego, które w sposób oczywisty zawiera w sobie zarówno wiodące narracje, jak i układy aksjono-normatywne oraz wszelkie ‘załączki’ komponentów życia społecznego, gospodarczego i publicznego wspólnoty.

środowisko projektu zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, przygotowanej na zlecenie Wojewódzkiego Biura Urbanistycznego we Wrocławiu przez opolską firmę ECOPLAN. W tym ostatnim dokumencie stwierdza się jednak zarazem wprost, że *brak realizacji ustaleń planu może prowadzić do pogłębiania się zmian obserwowanych obecnie jako niekorzystnych, a także do zatrzymania, a w najgorszym wypadku regresji, trendów pozytywnych* (Wołczycki, Mroczo, Kowalczyk, 2010, s. 39). Charakteryzując zaś stan obecny autorzy cytowanej¹⁹ Prognozy wskazują na katastrofalny niemal stan środowiska w sferze przyrodniczo kulturowej, osadniczej oraz technicznej na Dolnym Śląsku. Uwagi te warto w skrócie przypomnieć, co czynimy poniżej, w treści tabeli 6.

Tabela 6. Wpływ przewidywanego rozwoju przestrzennego województwa dolnośląskiego na środowisko w sferach wydzielonych w projekcie zmiany planu zagospodarowania przestrzennego

Problemy ochrony środowiska w sferze przyrodniczo-kulturowej
Brak spójności oraz stabilizacji systemu ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczo – krajobrazowych oraz kulturowych, a także wypracowania związanych z nim polityk ochrony różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej
Brak koordynacji elementów programów rozwojowych województwa oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i strategii gminnych
Utrzymywanie się presji na wykorzystanie zasobów środowiska i otwartych przestrzeni z wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi i kulturowymi dla potrzeb rozwoju mieszkalnictwa, przemysłu i górnictwa, a także rekreacji i turystyki
Niezadowalający postęp w eliminacji zagrożeń dla ilości i jakości zasobów wód podziemnych i powierzchniowych oraz innych komponentów środowiska
Pogłębianie się procesów dekapitalizacji zabytkowych zespołów zabudowy miejskiej i

¹⁹ Cytując ten dokument pamiętamy o zastrzeżeniu jego Autorów, iż *prognoza nosi charakter dokumentu autorskiego na prawach rękopisu i nie może być publikowana ani cytowana w całości lub części bez zgody zleceńodawcy lub autora*. W dobrej wierze uznaliśmy jednak, że – po pierwsze – brak odwołań do tego istotnego opracowania zubożyłby niniejszy tekst, po drugie zaś, sam fakt przekazania tekstu Prognozy do wglądu naszego zespołu stanowił o upoważnieniu nas przez władze województwa do jego wykorzystania w trakcie realizacji powierzonego nam zlecenia.

wiejskiej, zwłaszcza w ośrodkach o osłabionej dynamice rozwoju
Opóźnienia w rekultywacji i ponownym zagospodarowaniu terenów zdewastowanych i zdegradowanych
Problemy rozwoju przestrzennego w sferze osadniczej
Pogłębianie się negatywnych procesów suburbanizacji, szczególnie wokół Wrocławia i innych dużych miast, powiązane z realizacją monofunkcyjnych osiedli i zespołów usługowo-produkcyjnych o słabym dostępie do transportu publicznego
Nieźrównoważenie rozwoju podstawowych ośrodków układu osadniczego województwa przy wzroście Wrocławia i wrocławskiego obszaru funkcjonalnego w stosunku do pozostałych obszarów
Pogłębianie się zróżnicowania w rozwoju demograficznym i społeczno gospodarczym województwa
Niepełne wykorzystanie potencjału turystycznego i uzdrowiskowego oraz utrzymanie się utrudnionej dostępności głównych miejscowości turystycznej województwa
Problemy rozwoju przestrzennego w sferze technicznej
Utrzymywanie się znacznego zróżnicowania i nierównomierności w dostępności komunikacyjnej Wrocławia i głównych ośrodków osadniczych województwa oraz w relacjach pomiędzy nimi a także niewystarczającej sprawności systemu komunikacyjnego regionu
Pogarszanie się stanu technicznego podstawowej sieci drogowej (szczególnie dróg wojewódzkich i powiatowych oraz sieci kolejowej (szczególnie linii kolejowych nieobjętych międzynarodowymi umowami AGC i AGTC)
Brak spójności w programowaniu krajowym i regionalnym docelowego układu krajowej sieci transportowej (w tym zwłaszcza dotyczącej połączeń autostradowych Wrocławia z Pragą, i ekspresowych z Wiedniem, rozbudowy sieci połączeń lotniczych oraz odnowy Odrzańskiej Drogi Wodnej)
Utrzymywanie się niedostatecznego zaopatrzenia w wodę obszarów peryferyjnych regionu oraz powolna rozbudowa systemu jej retencjonowania wzrost jej retencjonowania

Utrzymywanie się opóźnień w tworzeniu ponadgminnych struktur wspólnej gospodarki odpadami komunalnymi

Niezadowalające postępy w rozbudowie oraz gruntownej modernizacji systemów energetycznych w województwie dla programu jego bezpieczeństwa przy minimalnym wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii i alternatywnych źródeł ciepła

Niewystarczające zabezpieczenie przed negatywnymi skutkami powodzi

Możliwość występowania konfliktów środowiskowych, związanych z koniecznością zapewnienia ochrony przyrody i krajobrazu z potrzebami ochrony przeciwpowodziowej oraz modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej

Źródło: oprac. własne na podst. Wołczecki, Mroczo, Kowalczyk, 2010, s. 40.

Mówiąc ogólnie wyłaniający się z treści prognozy obraz, którego niektóre elementy wskazano w tabeli 1, nie nastroja optymistycznie. Potrzebne są wzmożone, spójne i skoordynowane działania. Nie można przy tym zapominać o wspomnianej wcześniej potrzebie ich kompleksowości oraz orientacji na przyszłość, o czym zresztą wspomniano już w naszym województwie przy innych okazjach, np. gdy pojawiała się koncepcja tzw. regionu uczącego się (zob. np. Bajcar i in., 2007; Bednarski i in., 2007; Kwieciński, Sroka, 2007).

Dodając 'słowo' komentarza do wymownej treści tabeli 1, warto może przypomnieć cele, które powinny przyświecać władzom samorządowym w złożonych działaniach zmierzających do racjonalnego użytkowania i zagospodarowania przestrzeni (tabela 7).

Tabela 7. Główne przesłanki tworzenia i realizacji planów zagospodarowania przestrzennego

Rodzaj przesłanki	Istota działań na rzecz wyodrębnionej przesłanki
Utrzymanie prawidłowej struktury użytkowania dostępnej przestrzeni	Troska o zachowanie racjonalnych proporcji pomiędzy poszczególnymi rodzajami użytkowania przestrzeni
Racjonalne rozmieszczenie funkcji społeczno gospodarczych w dostępnej przestrzeni	Uwzględnianie walorów oraz zasobów środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kulturowego

Stwarzanie warunków do efektywnego działania podmiotów gospodarujących	Utrzymywanie i rozbudowa systemów infrastruktury technicznej i formalno-instytucjonalnej
Monitoring i kontrola wykorzystania dostępnej przestrzeni w celu uzyskania maksymalnego efektu użytkowego	Postępowanie w myśl nadrzędnej zasady racjonalnego wykorzystania zasobów przyrodniczych oraz antropogenicznych
Antycypacja konfliktów i barier we właściwym użytkowaniu dostępnej przestrzeni	Instytucjonalizacja dialogu z ludnością, a dzięki niej: zapobieganie, łagodzenie i eliminowanie różnorodnych konfliktów przestrzennych oraz barier rozwojowych

Źródło: oprac. własne na podst. Ziótkowski M., 2005, s. 105, 106.

Mając na uwadze postulaty działań przedstawione w treści tabeli 2 warto raz jeszcze powrócić do cytowanej już Prognozy, gdyż zawiera ona cenne a zarazem zgodne z tymi postulatami propozycje. Dla ułatwienia streszczamy je i porządkujemy zamieszczając w tabeli 8.

Tabela 8. Propozycje uzupełnień do kierunków działań PZPWD zmierzające do łagodzenia i kompensacji negatywnych oddziaływań na środowisko

Postulowany rodzaj działań	Charakterystyka
Wykorzystanie dolnośląskiego potencjału turystycznego oraz uzdrowiskowego regionu dla jego rozwoju gospodarczego	Działania zmierzające do kształtowania potencjału turystycznego niekolidującego ze środowiskiem przyrodniczym powinny się koncentrować tam, gdzie podobne problemy są najwyraźniejsze, tj. głównie w regionie sudeckim
Wzmocnienie funkcji metropolitarnych	Działania na rzecz kreacji obszaru

<p>Wrocławia oraz rozwój wrocławskiego obszaru funkcjonalnego</p>	<p>metropolitarne funkcjonującego w zgodzie ze środowiskiem przyrodniczym, zawierającego jak największą powierzchnię terenów biologicznie aktywnych, w tym także nie przekształconych lub jak najmniej przekształconym obiektów hydrograficznych (oczek, podmokłości, cieków itp.). Rozwój zabudowy powinien być realizowany na gruntach najmniej przydatnych dla rolnictwa, co chroniłoby zasoby glebowe. Ograniczanie ruchu samochodowego na ulicach wewnętrznych, przy jednoczesnym rozwijaniu sprawnego transportu łączącego centralne i peryferyjne składniki aglomeracji</p>
<p>Wzmacnianie funkcji głównych ośrodków wzrostu gospodarczego ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach, która lepiej harmonizuje ze środowiskiem przyrodniczym</p>	<p>Rozwój obiektów produkcyjnych, parków technologicznych i przemysłowych i innych obiektów innowacji i przedsiębiorczości w głównych pasmach rozwoju oraz głównych ośrodkach wzrostu, powinien być nie tylko ściśle uzależniony od lokalnych warunków środowiska przyrodniczego, ale także dobrze dostosowany do lokalnego potencjału środowiska celem wykorzystywania go w sposób optymalny i innowacyjny</p>
<p>Kształtowanie systemów transportu drogowego, głównie autostrad i dróg ekspresowych</p>	<p>Wyznaczenie przebiegu głównych dróg w taki sposób, aby na jak najkrótszych odcinkach przebiegały przez tereny o najwyższych walorach przyrodniczych,</p>

	<p>tereny leśne oraz obszary gleb o wysokich klasach, a także aby w jak najmniejszym stopniu kolidowały z obszarami chronionymi. Autostrady i drogi ekspresowe powinny być tak wkomponowane w krajobraz, aby nie obniżały walorów wizualno-estetycznych. Muszą także zapewniać przemieszczanie się zwierząt lokalnych oraz migrujących, a także zapewniać ochronę przed hałasem terenów zabudowanych</p>
<p>Kształtowanie systemów transportu kolejowego</p>	<p>Modernizacja linii i infrastruktury kolejowej w sposób zapewniający podniesienie funkcjonalności ekologicznej i ochrony przyległych ekosystemów, zwłaszcza w obszarach chronionych, zapewnienie przemieszczania się zwierząt, izolacja terenów kolejowych zielenią od otoczenia, ochrona przed kolejowym hałasem terenów zabudowanych</p>
<p>Poprawa żeglowności odrzańskiej drogi wodnej oraz wzrost konkurencyjności żeglugi śródlądowej, poprawa ochrony przeciwpowodziowej</p>	<p>Z uwagi na zagrożenia związane z awariami urządzeń transportujących ładunki niebezpieczne dla środowiska przyrodniczego należałoby w przyszłości rozwijać transport osobowy, w tym turystyczny oraz materiałów nietoksycznych. Działania te, aby można je uznać za kompleksowe, powinny również zmierzać do dokończenia regulacji Odry na odcinkach</p>

	znajdujących się na terenie Dolnego Śląska – w ścisłej koordynacji z działaniami pozostałych regionów odrzańskich. Istotna jest także znacząca poprawa stanu małej retencji wodnej, szczególnie po powodzi, która miała miejsce w 2010 roku
Racjonalna gospodarka zasobami kopalin	Rozważenie sposobów redukcji potencjału konfliktowego na tle ewentualnego wykorzystania złóż węgla brunatnego na terenie okręgu miedziowego
Stworzenie sprawnie działającego systemu gospodarki odpadami wraz z terenami specjalizującymi się w prowadzeniu tego rodzaju działalności gospodarczej	Stymulowanie działań prowadzących do zwiększenia odzysku i powtórnego użycia odpadów, prowadzenie segregacji odpadów w celu zmniejszenia ich ilości i konieczności składowania lub utylizacji
Dokładne określenie jaki wpływ na obszary Natura 2000 będą miały działania przewidziane w PZPWD	Jednoznaczne wskazanie istotnych negatywnych oddziaływań realizacji PZPWD na sieć ekologiczną Natura 2000
Wykorzystanie energii odnawialnych, poprzez kompleksowe wykorzystanie stopni wodnych dla lokalizacji elektrowni wodnych w dorzeczu Odry	Sytuując elektrownie wodne należy uwzględnić funkcjonalność ekologiczną rzeki oraz całego ekosystemu dolinnego, zarówno w odniesieniu do lokalnych i migrujących organizmów wodnych, jak i warunków siedliskowych terenu doliny w rejonie określonej inwestycji

Źródło: oprac. własne na podst. Wołczycki, Mroczo, Kowalczyk, 2010, s. 81-84; *Raport z akcji powodziowej...*, s. 27-29.

Nie potrzeba specjalnej przenikliwości, aby przewidywać, że realizacja działań zaplanowanych w PZPWD będzie najprawdopodobniej rodzić sporo nieporozumień i sytuacji konfliktowych. Z tego właśnie głównego powodu tak ważne jest prowadzenie dialogu ze wspólnotami mieszkańców oraz organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami zainteresowanymi losem poszczególnych terenów, inwestycji czy działań. Biorąc zaś pod uwagę doświadczenia innych krajów wydaje się, że jest to jedyna skuteczna droga do stworzenia wydajnego systemu 'zarządzania' (*governance*) kwestiami konfliktowymi w regionie, w tym także tymi, które dotyczą zagospodarowania przestrzeni. W ten sposób można zarazem starać się tworzyć zręby przyszłego, bardziej kompleksowego podejścia do planowania przestrzennego, które ściślej scalałoby wciąż nadmiernie rozczłonkowane perspektywy merytoryczne. W postulowanym w ten sposób holistyczno-systemowym podejściu należałoby posługiwać się kategoriami opisu szeroko rozumianego habitatu Dolnoślązaków, na który składają się posplatane ze sobą w sposób naturalny zjawiska i procesy kojarzone z poszczególnymi aspektami środowiska przyrodniczego oraz funkcjonującym w jego kontekście (a zarazem przecież stanowiącym kontekst wielu zmian w przyrodzie) ludzkim – nazwijmy go w ten sposób – konglomeratem kulturowo-społeczno-gospodarczym.

W odseparowanej sferze kulturowej, którą wyodrębnia się w PZPWD i wskazuje w cytowanym już wcześniej Raporcie o stanie zagospodarowania przestrzennego tendencje zmian również nie są najlepsze. W dobrym i wciąż poprawiającym się stanie są zabytki sakralne, co oczywiście w jakimś zakresie, jednak mimo wszystko niewielkim, stanowi efekt aktywności samorządowo-terytorialnej. Rozwija się także rewitalizacja zespołów staromiejskich oraz uzdrowiskowych i jest to już oczywiście zasługa samorządów. Wciąż jednak daleko tu do sytuacji, w której można by mówić o zasadniczym postępie, są to zwykle działania pojedyncze, dotyczące stosunkowo niewielkich obszarów rewitalizowanych w oderwaniu od szerszego kontekstu, o którym wspominaliśmy wcześniej. Postępuje wreszcie, głównie w wyniku procesów prywatyzacyjnych (podobnie zresztą jak to ma miejsce w przypadku wielu obiektów uzdrowiskowych), rewitalizacja (głównie przez prywatnych inwestorów) dawnych rezydencji, którym nadaje się głównie funkcje wypoczynkowo-

hotelarskie. Poza tym, jak stwierdza się w Raporcie oraz jak podpowiada powszechna opinia, postępuje dewastacja zabytków rezydencjonalnych, kościołów i cmentarzy ewangelickich, a także – wciąż licznych – zabytków przemysłu i techniki, w tym także zabytkowej infrastruktury kolejowej. Towarzyszy temu niemal powszechny brak zainteresowania skuteczną promocją i oznakowaniem wciąż istniejących i ciągle jeszcze ‘zdatnych do zwiedzania’ zabytków, a także historycznych miejsc pamięci, pomników wojennych, cmentarzy ofiar wojny oraz cmentarzy wojskowych. Zważywszy na specyfikę historii Dolnego Śląska można by ewentualnie spodziewać się większego zainteresowania ze strony władz publicznych kulturą współczesną. Niestety, do tego dosyć ponurego obrazu dołącza również nikłe zainteresowanie ochroną i promocją dóbr kultury współczesnej.

Patrząc jednak w przyszłość trzeba stwierdzić na poziomie koncepcyjnym, przewidywane w PZPWD cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa dolnośląskiego dobrze odpowiadają kierunkom, których potrzeba faktycznej realizacji stała się ewidentna. Są to cele związane z:

- umocnieniem wewnętrznej i zewnętrznej integracji przestrzennej, społeczno-gospodarczej i regionu i jego powiązania z regionami sąsiednimi w kraju i zagranicą,
- zintegrowaną ochroną zasobów przyrodniczych i racjonalnym ich wykorzystaniem wraz ze stworzeniem regionalnego systemu obszarów chronionych,
- zintegrowaną ochroną oraz rewitalizacją zasobów dziedzictwa kulturowego,
- harmonijnym rozwojem przestrzennym i społeczno-gospodarczym oraz integracją wrocławskiego obszaru metropolitarne²⁰ jako głównego węzła sieci osadniczej w województwie,
- harmonizowaniem rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego,

---

²⁰ W myśl propozycji zawartych w raporcie Polska 2030 uniknięcie dryfu rozwojowego będzie możliwe tylko przy świadomym wspieraniu lokomotyw rozwoju, za jakie uznaje się obszary metropolitarne, których sukces stanowić będzie o sukcesie obszarów nie posiadających zasobów endogenicznych wystarczających do wystarczająco skutecznych działań. Koncepcja ta wynika z modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, który zdaniem autorów Raportu powinien być realizowany w Polsce (zob. Boni, 2009).

- ukształtowaniem sprawnych, bezpiecznych systemów komunikacji powiązanych z systemem krajowym i europejskim oraz sieci sprawnych sieci infrastruktury technicznej.

Wypada zarazem stwierdzić, że cele wymienione strategicznie ujęte w PZPWD są tyleż ambitne, co niemal powszechnie dostrzegane. Innymi słowy, Dolnoślązacy od lat mają świadomość potrzeby ich realizacji, lecz wielu z nich może je zarazem uznawać, doświadczwszy pewnej niemocy ośrodków sprawczych, za zbyt dla Dolnego Śląska ambitne. Z tego też powodu w odniesieniu do tej problematyki dodatkowe komentowanie stwierdzeń, zawartych w Raporcie o stanie zagospodarowania przestrzennego z maja 2010 roku byłoby nie tyle bezzasadne, co raczej przedwczesne. Sądzymy, że w sferach tych czas poczekać na pierwsze, bardziej przełomowe efekty działalności planistycznej, gdyż w istocie musi tu nastąpić przełom, aby można było rozsądnie mówić o nowoczesnej przyszłości Dolnego Śląska. Pozostaje zakładać, że sytuację tę odmieni realizacja założeń PZPWD, której – jak od dawna postulujemy – powinien towarzyszyć rozwój partycypacyjnych (dialogowych) form podejmowania decyzji publicznych w naszym regionie. W nich bowiem tkwi bowiem jedna z najistotniejszych szans, które można wykorzystywać w planowaniu na rzecz zrównoważonego rozwoju województwa. Co więcej, dialog społeczny i obywatelski oraz szeroki udział interesariuszy społecznych w procesach podejmowania decyzji dotyczących kierunków oraz tempa procesów rozwojowych to jeden z czterech elementów koncepcji zrównoważonego rozwoju, a więc takiego wariantu rozwojowego, którego istotą jest połączenie i skoordynowanie działań na rzecz zapewnienia możliwie trwałej poprawy jakości życia współczesnych oraz przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji pomiędzy kapitałem ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym (zob. np. Piontek, 2002, s. 27-29). Sporo zarazem wskazuje na to, że stawianie – jak dotąd – głównie na siły endogeniczne i oddolne, związane przede wszystkim z aktywnością oddolną i to raczej indywidualną (prywatną) o charakterze komercyjnym (zorientowanym na zysk), może okazać się przeszacowane, nie tylko na Dolnym Śląsku, ale i w innych regionach (zob. Skrętowicz, 2010). Pozostałe trzy elementy idei zrównoważonego rozwoju to: orientacja na przyszłość (losy przyszłych pokoleń), uwzględnianie w koncepcjach planistycznych równowagi i harmonii

między elementami przyrodniczymi, jak i antropogenicznymi oraz zapewnienie sprawiedliwego dostępu do zasobów przyrodniczych obecnym i przyszłym pokoleniom (Ziółkowski, 2005, s. 83).

Podsumowując tę część wyводу, pozostaje nie tylko zgodzić się z przytaczanymi wcześniej uwagami autorów Prognozy oddziaływania na środowisko PZPWD, ale nawet rozszerzyć spektrum ich zastosowania na pozostałe wytyczne projektu Planu. Chodzi tu o ogólne, ale dobitne stwierdzenie mówiące o tym, że brak realizacji założeń PZPWD doprowadzi do zmierzających ku katastrofie skutków. W istocie wiele wskazuje na to, że województwo znalazło się u progu nie tylko poważnych konsekwencji w obszarze samego tylko środowiska przyrodniczego, ale także w pozostałych obszarach wyodrębnianych w PZPWD. Pozostaje innymi słowy stwierdzić, że zarówno zawarte w PZPWD wizje Dolnego Śląska, jak i strategiczne cele rozwoju przestrzennego oraz idące za nimi kierunki i zasady działań są wyrazem perspektywicznego spojrzenia na przyszłość regionu. Pewną słabość dokumentu wskazano już na wstępie – naszym zdaniem w przyszłości należałoby większą uwagę zwracać na fakt, iż to właśnie w uwarunkowaniach kulturowych mogą tkwić istotne szanse, ale również poważne zagrożenia optymalnego, a zarazem zrównoważonego wykorzystania potencjału przestrzennego Dolnego Śląska. Mówiąc innymi słowy, myśląc o pomyślnej przyszłości regionu powinno się coraz większą wagę przypisywać szeroko rozumianej edukacji społecznej oraz partycypacji obywatelskiej i dialogowi. Tylko w ten sposób możemy poważnie starać się w sposób trwały odwracać negatywne trendy rozwojowe, których niebezpieczeństwa widzi się coraz wyraźniej.

Znamy więc główną, ale dość istotną słabość opiniowanego dokumentu. Powinniśmy jednak pamiętać, że w praktyce nie mniej uciążliwa może okazywać się słabość działania tzw. czynników sprawczych, czyli aparatu wykonawczego władzy publicznej. W takiej sytuacji zaczyna dominować dryf administracyjny, którego jedną z charakterystycznych cech jest wzmagający się dialog wewnątrz samej administracji. Skutkuje on rzadziej konkretnymi osiągnięciami, zdecydowanie zaś częściej coraz bardziej spiętrzoną dokumentacją. Myśląc więc o realnej odmianie stanu rzeczy w regionie powinniśmy również myśleć o administracyjnej sprawności i przejrzystości działań samorządowych władz

wykonawczych w skali całego regionu. I tu w istocie powracamy do wątku związanego ze wspomnianą na wstępie tej części opracowania ‘autonomią’ czynnika kulturowego. Siła lub słabość rozwiązań organizacyjnych, czy stylu działania administracji publicznej przynależą przecież, jak wykazuje się już od lat 50. ubiegłego wieku, do domeny kultury, a dokładniej tej niszy pojemnej przestrzeni kulturowej, w której ‘rezydują’ normy i wzorce kojarzone z kulturą polityczną oraz administracyjną regionu. W przyszłości więc także i ten wątek powinien być zdecydowanie pilniej niż dotychczas monitorowany.

3.2 Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013

O powodzeniu działań na rzecz ustaleń zawartych w każdym planie zagospodarowania przestrzennego stanowi umiejętność powiązania jego założeń perspektywicznych z konkretnymi inwestycjami planowanymi przez samorząd w określonych latach budżetowych. Dlatego nierozzerwalnym składnikiem działań na rzecz realizacji planu zagospodarowania przestrzennego jest wieloletni program inwestycyjny. W swej istocie stanowić więc on powinien rodzaj pomostu między konkretnymi inwestycjami a perspektywicznymi ustaleniami (celami rozwoju i zadaniami realizacyjnymi) zawartymi w planie zagospodarowania przestrzennego oraz – rzecz jasna – w strategii województwa. Za Markiem Ziółkowskim można wskazać na złożoność ról, jakie wypełnia ujmowany w ten sposób wieloletni program inwestycyjny (Ziółkowski, 2005, s. 107). Złożoność tę przedstawiamy w treści tabeli 9.

Tabela 9. Główne role wypełniane przez wieloletni program inwestycyjny (WPI)

Rodzaj roli pełnionej przez WPI	Charakterystyka
Ułatwianie procesów podejmowania decyzji inwestycyjnych	Dzięki dobrze skonstruowanemu WPI bieżące decyzje łatwiej zestrzają z długookresowymi celami rozwoju

	określonej jednostki terytorialnej
Formalizacja decyzji inwestycyjnych	WPI stanowi niezbędny a zarazem wygodny formalny mechanizm podejmowania decyzji w zakresie inwestycji samorządowych
Racjonalizacja decyzji inwestycyjnych	WPI jest narzędziem właściwym dla racjonalnego zarządzania finansami samorządu terytorialnego, zwłaszcza środkami inwestycyjnymi, co pozwala na optymalne wykorzystanie ograniczonych środków publicznych
Koordinacja działań inwestycyjnych	WPI to mechanizm umożliwiający koordynację działań związanych z przygotowaniem oraz przebiegiem działań inwestycyjnych
Źródło informacji o planowanych działaniach inwestycyjnych	WPI zawiera informacje istotne dla mieszkańców i ich wspólnot, a także organizacji pozarządowych i podmiotów gospodarczych na temat kosztów, terminów realizacji i miejsc lokalizacji inwestycji samorządowych
Uzasadnienie dla starań o 'rynkowe' formy dofinansowania działalności	WPI stanowi punkt wyjścia dla ubiegania się o kredyty komercyjne w bankach oraz emisji obligacji samorządowych z przeznaczeniem na realizację konkretnych zadań inwestycyjnych
Uzasadnienie dla starań o 'instytucjonalne' formy dofinansowania działalności	WPI stanowi punkt wyjścia dla ubiegania się o środki z budżetu państwa oraz środki z funduszy pomocowych UE (a także inne niż unijne, np. w ramach Mechanizmu Norweskiego) na realizację inwestycji samorządowych
Uzasadnienie dla starań o 'partnerskie' formy dofinansowania	WPI stanowi punkt wyjścia dla ubiegania się o współfinansowanie w ramach partnerstwa

działalności	prywatno-publicznego
--------------	----------------------

Źródło: oprac. własne na podst. Ziótkowski, 2005, s. 107.

Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013 (WPIWD) składa się z dwóch mniej więcej zespolonych ze sobą części, tj. części opisowej, wskazującej na zakres oraz kontekst Programu, jaki tworzą fundusze unijne i inne dokumenty programowe województwa oraz części planistycznej zawierającej zasadnicze założenia WPIWD ze wskazaniem na konkretne cele inwestycyjne. Już na początku dokumentu wskazuje się, że realizacja projektów zadań znajdujących się na liście priorytetowej inwestycji umożliwi: (1) budowę i modernizację infrastruktury technicznej regionu, (2) zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej i zwiększenie retencji wód, (3) modernizację obiektów oświaty, kultury i ochrony zdrowia oraz (4) podniesienie poziomu świadomości społeczeństwa informacyjnego (WPIWD, s. 3). Autorzy WPIWD, wskazawszy naturalne odniesienia treści dokumentu do ram strategicznych zawartych w innych aktach regionalnych, stwierdzają, że *program umożliwi przyznanie wsparcia różnorodnym rodzajom inwestycji, które zostały określone m.in. w wyniku szeroko prowadzonych konsultacji oraz uzgodnień z jednostkami i środowiskami zaangażowanymi w rozwój województwa dolnośląskiego* (WPIWD, s. 5). Przy tej okazji, odnosząc się po raz kolejny do kluczowej dla przyszłości regionu problematyki dialogu i partycypacji obywateli w publicznych procesach decyzyjnych, należy wskazać, iż należałoby dołożyć starań, aby w przyszłości tego rodzaju lakoniczne stwierdzenia zastępowane były dokładną charakterystyką odbytych konsultacji. W szczególności należałoby zadbać o to, aby w treści dokumentów strategicznych znajdowały się odpowiednie informacje lub przynajmniej czytelne odnośniki do łatwo dostępnych źródeł, gdzie znaleźć informacje na temat terminów konsultacji, ich form, list uczestników etc. W przeciwnym wypadku ogólnikowe stwierdzenia mogą być odbierane jako próba zatajania informacji bądź manipulacji, bądź ‘dowód’ na istnienie konfliktów interesów związanych np. z lobbieniem na rzecz określonych inwestycji. Ujmując rzecz inaczej – w sytuacji, gdy „szeroko prowadzone konsultacje” zostały zrealizowane w sposób rzetelny i nie budzący wątpliwości, warto pamiętać o ostatecznym dopełnieniu

warunków przejrzystości procesu decyzyjnego poprzez upublicznienie dokładnych informacji o przebiegu tychże konsultacji. Co więcej, bardziej szczegółowe informacje o dobrze przeprowadzonych konsultacjach mogą być wykorzystane do zarządzania wizerunkiem władz wykonawczych regionu. To właśnie dzięki podobnemu postępowaniu w konkretnych przypadkach, zwłaszcza zaś wówczas, gdy w grę wchodzi sprzeczne interesy grupowe, można sukcesywnie budować zaufanie w regionie, co z kolei, jak można się spodziewać, przyczyniłoby się zarazem do wzmocnienia, raczej dotąd mizernego, społeczeństwa obywatelskiego na Dolnym Śląsku.

W punkcie 2 WPIWD, poświęconym syntezy sytuacji społeczno-gospodarczej województwa dolnośląskiego, oprócz szeregu przywoływanych zwykle przy podobnych okazjach danych statystycznych, podaje się również istotną informację dotyczącą stanu infrastruktury. Z uwagi na wagę tego dość krótkiego komunikatu pragniemy przywołać go w większym fragmencie. Stwierdza się mianowicie co następuje: *Województwo Dolnośląskie w porównaniu z regionami krajów UE charakteryzuje się niskim poziomem infrastrukturalnego wyposażenia, a co za tym łączy i jakością oferowanych usług. Dotyczy to praktycznie wszystkich podsystemów infrastruktury, a w szczególności infrastruktury transportowej, urządzeń ochrony środowiska i przeciwpowodziowej oraz infrastruktury wspomagającej rozwój społeczeństwa informacyjnego. Także infrastruktura związana z edukacją, kulturą (w tym stan obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego) oraz turystyką odstaje od standardów europejskich i wymaga znacznych nakładów. Stąd też istniejący stan i funkcjonowanie infrastruktury stanowią czynnik ograniczający możliwości sprostania przez region dolnośląski presji konkurencyjnej. Wskazać ponadto należy na wyraźne zróżnicowanie w tej sferze między metropolią wrocławską a obszarami wiejskimi i małymi miastami. Miasto Wrocław jednak w porównaniu z podobnymi ośrodkami miejskimi w krajach Unii Europejskiej posiada ubogą i zniszczoną infrastrukturę, zwłaszcza transportową. Przestrzenne zróżnicowanie wyposażenia infrastrukturalnego oraz brak obszarów szybkiego wzrostu (gate-way-cities) wpływa zatem dodatkowo na zmniejszenie szans rozwojowych regionu²¹* (WPIWD, s. 9). Dalej

---

²¹ Ten oraz inne wskazane obszary problemowe zostały, z grubsza rzecz biorąc, odzwierciedlone w treści punktu 7 WPIWD, gdzie wskazuje się na zadania priorytetowe oraz rezerwowe.

zaś jest mowa o tym, że najbardziej istotnym problemem regionu jest słabo rozwinięta infrastruktura transportowa, zwłaszcza drogowa. Równie istotnym i narastającym problemem jest brak infrastruktury społeczeństwa informacyjnego, który najbardziej dotyka ludności na terenach trapionych już od lat szeregiem patologii i dysfunkcji – na wsiach i w mniejszych ośrodkach miejskich. Warto tu dodać, że wykluczenie informacyjne, bo o nim mowa, odbija się na mocno już przecież ograniczonych szansach życiowych młodzieży z tychże terenów i środowisk.

Innym poważnym wyzwaniem inwestycyjnym jest stworzenie nowoczesnego i skutecznego systemu ochrony przed powodzią, która jest w regionie *ograniczona z powodu niedostatecznych nakładów na utrzymanie obiektów oraz inwestycje, a także działań prewencyjnych. Powodzie, a w konsekwencji także ich skutki można znacznie ograniczyć dzięki odpowiedniemu systemowi wałów przeciwpowodziowych oraz zbiorników retencyjnych i suchych. System zabezpieczeń przeciwpowodziowych w regionie jest wyeksploatowany (pochodzi głównie z lat 1915-1936). Pomimo trwającej faktycznie od 2003 r. realizacji rządowego „Programu dla Odry – 2006” nadal należy uznać za niewystarczający system ochrony przeciwpowodziowej (WPIWD, s. 11).*

Kolejny, wskazywany w WPIWD przykład drastycznego niedoinwestowania, a co za tym idzie niewykorzystywania atutów Dolnego Śląska odnosi się do dziedzictwa kulturowego i infrastruktury turystycznej: *obiekty kultury i dziedzictwa kulturowego oraz obiekty infrastruktury turystycznej niejednokrotnie nie są w stanie wspomagać rozwoju społecznego i gospodarczego regionu oraz jego miejscowości miejskich i wiejskich. (...) Atrakcyjność regionu wspomagają także liczne obiekty zabytkowe. Niestety większość z nich jest w złym stanie technicznym, a region jako całość nie jest odpowiednio promowany zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Kolejną przeszkodą wzrostu atrakcyjności turystycznej województwa jest zły stan infrastruktury drogowej, brak odpowiedniego oznakowania obiektów turystycznych, brak jednolitego systemu informacji turystycznej (zwłaszcza w internecie). Nie wykorzystano także – jak dotychczas - możliwości w zakresie turystyki górskiej oraz sportów zimowych (WPIWD, s. 11).*

W punkcie 3 WPIWD zawarto odniesienia do aktualnych w chwili tworzenia aktualnej wersji WPIWD dokumentów programowych samorządu województwa, tj.: Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku, Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego, Regionalnej Strategii Innowacji, Regionalnej Strategii Promocji Rozwoju i Eksportu, Programu Rozwoju Infrastruktury Transportowej i Komunikacji dla Województwa Dolnośląskiego oraz Programu małej retencji wodnej w województwie dolnośląskim.

W zawartych w punkcie 4 WPIWD prognozach budżetowych na lata 2007-2013 dla województwa dolnośląskiego nie przewidziano, bo i trudno było to wówczas zrobić, spowolnienia wzrostu gospodarczego, które stało się udziałem Dolnego Śląska. Sytuacja ta powinna zostać uwzględniona w przyszłości, zwłaszcza w kontekście działań odnoszących się do poziomu zadłużenia regionu, do którego to wątku powrócimy poniżej odnosząc się do tej kwestii w sposób generalny. Uznaliśmy bowiem, że z uwagi na stosunkowo już krótki okres obowiązywania WPIWD szczegółowa analiza składników wydatków oraz źródeł, z których pochodzą środki nie wniosła by do (dawno zresztą odbytej) dyskusji nic nowego, zaś ewentualne możliwe korekty pozostawić należy praktykom, którzy dostosowują przecież założenia WPIWD do realnych możliwości województwa w danym roku budżetowym. Zamiast tego warto natomiast nieco uwagi poświęcić samej koncepcji budżetu województwa.

Mając na uwadze aplikacyjność naszej analizy warto powtórzyć i rozwinąć te jej wątki, które stanowią bliskie tło naszych rekomendacji. Po pierwsze, jak już wielokrotnie wspominaliśmy, analiza materiałów odnoszących się do dokumentów strategicznych województwa skłania przede wszystkim do sformułowania wniosku o niedostatecznym dostosowaniu przebiegu procesów podejmowania decyzji do wymogów nowoczesności. Mówiąc konkretniej chodzi o to, że tzw. rządzenie wielopasmowe (*governance*) znajduje się na Dolnym Śląsku ledwie w powijkach, a nieliczne próby, które podejmuje się w tym zakresie są wciąż mało przekonujące i dają się w zasadzie sprowadzić do warstwy deklaratywnej. Mając na uwadze dobro regionu należałoby jak najszybciej pozbyć się tej swoistej niemocy i podjąć rzeczywiste i efektywne działania zmierzające do włączenia jak w

procesy podejmowania decyzji jak największej liczby aktywnych podmiotów społeczeństwa obywatelskiego, zarówno indywidualnych, jak i zbiorowych, zinstytucjonalizowanych i nieformalnych. Tylko w ten sposób można rozsądnie myśleć o pomyślnej przyszłości Dolnego Śląska wśród innych regionów krajowych i europejskich.

Kolejną kwestią, do której warto się odnieść mając na uwadze współczesne kłopoty władz samorządowych z zadłużeniem wynikającym m.in. z realizacji planów inwestycyjnych, jest sama idea struktury samorządowego budżetu. Nieco ubiegając dalszy wywód – jest to pomysł, którego realizacja wymagałaby oczywiście zmian ustawowych. Warto go jednak co jakiś czas przypominać. Chodzi o ideę bardziej konsekwentnego wyodrębnienia tzw. budżetu operacyjnego (administracyjnego) i majątkowego, które to rozwiązanie stosowane jest w wielu krajach Europy (zob. np. Borodo, 2010; Rudzka-Lorentz, Sierak, 2005, s. 171-181). Do wydatków budżetu administracyjnego zalicza się bieżące koszty osobowe i rzeczowe oraz koszty utrzymania budynków. Natomiast do budżetu majątkowego zalicza się koszty spłaty zadłużenia i wydatki inwestycyjne. Dobry przykład stanowi konstrukcja stosowana w Niemczech (zob. Borodo, 2010). Dla przykładu, w Monachium w uchwale budżetowej ustalane są w sposób wydzielony:

- dochody i wydatki budżetu administracyjnego,
- dochody i wydatki budżetu majątkowego,
- plan finansowo-gospodarczy szpitali,
- kwotę kredytu na inwestycje i przedsięwzięcia inwestycyjne w ramach budżetu majątkowego i w sferze gospodarki własnych przedsiębiorstw miejskich,
- stawki podatkowe w zakresie podatku od nieruchomości i podatku przemysłowego,
- wysokość kredytów kasowych (związanych z bieżącą płynnością) budżetu miasta, szpitali i własnych przedsiębiorstw (ibidem).

Konstrukcja taka pozwala uniknąć pułapki, w którą wpadało część polskich samorządów. Mówiąc najkrócej chodzi tu o przykładową sytuację, w której sfinansowanie określonego zobowiązania, np. indeksacji wynagrodzeń określonej grupy zawodowej, było

realizowane ze środków pochodzących z kredytów, zaś w kolejnych latach, w celu zrównoważenia budżetu, zachodziła potrzeba zaciągania nowych zobowiązań dłużnych lub redukcji wydatków inwestycyjnych. Jak argumentują niektórzy autorzy występujących przy tego typu okazjach zagrożeń można by uniknąć wprowadzając zmianę systemową w postaci rozdzielenia budżetu operacyjnego i majątkowego. Przyjęcie takiego rozwiązania na poziomie systemowym mogłoby stanowić pewniejszą barierę nadmiernego wzrostu zadłużenia jednostek samorządu terytorialnego, a zarazem zmuszałoby do efektywniejszego gospodarowania środkami bieżącymi (Rudzka-Lorentz, Sierak, 2005, s. 171). Tymczasem *ustawa o finansach publicznych z 2009 r. nie wprowadza budżetu bieżącego i majątkowego jako dwóch względnie samodzielnych części uchwały budżetowej, a jedynie dzieli dochody i wydatki na bieżące i majątkowe. Powyższa regulacja dotycząca struktury budżetu samorządowego oznacza, że w uchwale budżetowej występują: dochody i wydatki bieżące, dochody i wydatki majątkowe oraz przychody i rozchody. Zgodnie z art. 242 ustawy o finansach publicznych organ stanowiący JST nie może uchwalić budżetu, w którym planowane wydatki bieżące są wyższe niż planowane dochody bieżące powiększone o nadwyżkę budżetową z lat ubiegłych i tzw. wolne środki. Przepis ten – który ma zastosowanie po raz pierwszy do uchwał budżetowych na 2011 r. – potwierdza potrzebę stosowania zasady równowagi w stosunku do budżetu bieżącego. Praktykowanie tej zasady w samorządach trzeba zaaprobować, zrównoważone finanse samorządowe to znacznie lepsze rozwiązanie niż niekontrolowane deficyty i rosnące zadłużenie* (Borodo, 2010).

3.3 Wojewódzki plan gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015

Ocenę dalszej przydatności Wojewódzkiego planu gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015

(WPGOWD) pozornie ułatwia fakt, że jak zapowiada rząd, 1 stycznia 2010 ma wejść w życie ustawa o odpadach. W takiej sytuacji najbardziej oczywistym działaniem jest dostosowanie przyszłej wersji WPGOWD do zmian ustawowych, które pojawią się w niedalekiej przyszłości. Na razie ich stosunkowo najbardziej czytelną wersję zawierają Założenia projektu ustawy o odpadach²². Trudno natomiast odnosić się do zdecydowanie bardziej ‘technicznego’ w swej treści Projektu ustawy o zmianie ustawy o odpadach z 10 kwietnia 2009 roku²³. Siłą rzeczy zatem skazani jesteśmy na ogólnikowość – dopóki światła dziennego nie ujrzy nowa regulacja. W tej sytuacji tym wyraźniej zdajemy sobie sprawę z ułomności naszej krótkiej analizy dotyczącej tak ważnej a zarazem szerokiej problematyki. Mamy jednocześnie nadzieję, iż nas głos wzbogaci dyskusję nad dostosowaniem Dolnego Śląska do nowych wyzwań, którą jak należy się spodziewać od dłuższego czasu toczą w naszym regionie praktycy obserwujący doniesienia płynące z decyzyjnego centrum.

Zgodnie ze wzorcem zawartym w dotychczas obowiązujących regulacjach prawnych w WPGOWD można odnaleźć informacje odnoszące się do ośmiu bloków zagadnień, które przedstawiamy w treści tabeli 10.

Tabela 10. Elementy składowe planów gospodarki odpadami

Rodzaj podejmowanej problematyki	Uszczegółowienie
Opis aktualnego stanu gospodarki odpadami	Wyszczególnienie informacji dotyczących: (a) rodzajów, ilości i źródeł wytwarzanych odpadów, które mają być poddane procesom odzysku lub unieszkodliwiania, (b) podmiotów prowadzących działalność w zakresie zbierania, odzysku lub unieszkodliwiania odpadów, (c)

²² Zob. Założenia projektu ustawy o odpadach stanowiące transpozycję dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008r. w sprawie odpadów oraz uchylającej niektóre dyrektywy (Dz. U. L 312 z 22.11.2008, str. 3) z dnia 25 lutego 2010, http://www.mos.gov.pl/g2/big/2010_03/85954f23d8a59332b37870b8c4c81fb0.pdf, odczyt z dnia 03.10.2010.

²³ Zob. Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw, http://www.mos.gov.pl/kategoria/2259_projekt_ustawy_o_zmianie_ustawy_o_odpadach_oraz_o_zmianie_innych_ustaw/n z dnia 10 kwietnia 2009, odczyt z dnia 03.10.2010.

	rozmieszczenia istniejących instalacji do zbierania, odzysku lub unieszkodliwiania odpadów, (d) identyfikacji problemów w zakresie gospodarowania odpadami
Wyszczególnienie celów w zakresie gospodarki odpadami	Wskazanie na przewidywane terminy realizacji celów w zakresie gospodarki odpadami
Prognozy na przyszłość w zakresie gospodarki odpadami	Informacje dotyczące zarówno przewidywanej skali wytwarzania odpadów, jak i gospodarowania nimi
Określenie zadań w gospodarce odpadami	Wykazanie w jaki sposób realizacja zadań wpłynie na poprawę sytuacji w zakresie gospodarowania odpadami
Harmonogram działań	Wskazanie na rodzaje planowanych przedsięwzięć oraz terminy ich realizacji
Informacje nt. instrumentów finansowych, które posłużą do realizacji celów w zakresie gospodarki odpadami	Wyszczególnienie informacji dotyczących: (a) informacji dotyczących źródeł finansowania planowanych działań, (b) harmonogramu rzeczowo-finansowego działań zmierzających do zapobiegania powstawaniu odpadów lub ograniczania ich ilości oraz intensywności, oddziaływania na środowisko, a także prawidłowego gospodarowania wytworzonymi odpadami
Składowe systemu gospodarowania odpadami	Informacje dotyczące skoordynowanych ze sobą działań związanych ze: zbiórką, transportem oraz odzyskiem i unieszkodliwianiem wytworzonych odpadów
Składowe systemu monitoringu gospodarki odpadami	Informacje dotyczące sposobów pozyskiwania informacji oraz oceny realizacji celów w zakresie gospodarki odpadami, zawierające zasady monitoringu – zarówno bieżącego stanu środowiska, jak i stopnia realizacji planu i założonych efektów ekologicznych, a także odczuć i reakcji społeczności lokalnych

Źródło: oprac. własne na podst. Bukowski, 2006, s. 24.

Powtórzmy, najbardziej oczywisty wniosek, który – choć dość błahy – powinien w niniejszym opracowaniu zostać sformułowany, dotyczy potrzeby weryfikacji harmonogramu WPGOWD, który od początku od początku przyszłego roku musiał będzie uwzględniać treść nowej regulacji.

Kolejna podobna uwaga dotyczy zbędnej, w naszej ocenie części pierwszej WPGOWD. W tej części zawarto, w znakomitej większości standardowe dane nt. charakterystyki województwa, które występują w wielu innych dokumentach strategicznych województwa. W przyszłości analogiczne informacje, zawierane w przyszłych planach gospodarki odpadami, jeśli miałyby więcej wnosić do treści tych dokumentów powinny być lepiej sprofilowane. Najkrócej rzecz ujmując, chodzi o zamieszczanie w tego typu planach takich informacji, które w sposób wyraźniejszy i bardziej jednoznaczny uwypuklałyby te elementy charakterystyki województwa, które w sposób istotny warunkują zarówno skalę i specyfikę wytwarzanych odpadów, jak i pozwalają na wyraźniejsze uchwycenie logicznego porządku działań, które należałoby podejmować z myślą o działaniach gospodarki odpadami dobrze dopasowanych do potrzeb województwa i odpowiednio skoordynowanych. Innymi słowy, opis otoczenia zewnętrznego, jakim dla omawianej polityki sektorowej są uwarunkowania występujące na terenie Dolnego Śląska, powinien stanowić wyraźny kontekst dla charakteryzowanego w treści tego dokumentu systemu gospodarowania odpadami.

W przyszłości warto także pokusić się o bardziej kompleksową analizę aktualnego stanu rzeczy. W omawianym dokumencie zwracają np. uwagę sformułowania w swoisty sposób optymistyczne. Jedno z nich, m.in. z uwagi na wagę problemu dzikich wysypisk, a także w kontekście nowej regulacji przytaczamy w obszerniejszym fragmencie: *wraz ze wzrostem indywidualnych dochodów mieszkańców, PKB, poziomu dobrobytu i konsumpcji, jaki obserwowany jest w kraju, a w większym stopniu na Dolnym Śląsku, następuje wzrost wytwarzania odpadów komunalnych, co potwierdzają dane i wyniki badań prowadzonych we wszystkich krajach europejskich. Należy ponadto podkreślić, że jednostkowe ilości odpadów przypadające na mieszkańca Dolnego Śląska są znacznie wyższe niż średnie krajowe, co wskazuje na wyższy standard życia w Województwie Dolnośląskim. Wg GUS (...) wynika, że*

ponad dwukrotnie wyższe ilości odpadów zbierane są z terenów miast (383 kg/M/rok w roku 2007) niż wsi (178 kg/M/rok) (WPGOWD, s. 19). Wymowa przytoczonego fragmentu jawić się może jako jeszcze bardziej dwuznaczna, gdy odniesiemy go do zdania umieszczonego o stronę wcześniej: w 2001 r. wprowadzono opłaty za składowanie odpadów komunalnych i od tego roku statystyki wykazywały zmniejszenie masy odpadów zbieranych, pomimo że wcześniej obserwowano wzrost masy zbieranych odpadów. Do innych przyczyn można również zaliczyć:

- niekontrolowane usuwanie części odpadów poza oficjalnym systemem odbierania odpadów od mieszkańców (nie osiągnięto zakładanego poziomu 100% odbierania odpadów od mieszkańców), jednak wraz ze wzrostem liczby mieszkańców objętych systemem odbierania powinna zwiększać się ilości odpadów odbieranych,*
- usuwanie odpadów na dzikie wysypiska, które wciąż powstają pomimo bieżących prac likwidacyjnych prowadzonych przez gminy,*
- zagospodarowywanie części odpadów przez mieszkańców np. poprzez własne kompostowanie lub przeznaczenie na karmę dla zwierząt gospodarskich (WPGOWD, s. 18).*

Mając na uwadze sformułowania podobne do powyższego w przyszłości należałoby nie tylko plan usystematyzować w sposób adekwatny do schematu widocznego w podobnych dokumentach wielu innych jednostek samorządowych (zob. tabela 5), ale również warto postarać się o dalej idące analizy oraz śmielsze wnioski. Dotyczy to zwłaszcza problematyki masowego wręcz 'dzikiego zagospodarowywania' odpadów. Skutkuje to zarówno szybką degradacją zasobów przyrodniczych województwa, jak i postępującą dewastacją nie tylko walorów turystycznych, ale i walorów estetycznych Dolnego Śląska. Procesu tego nie sposób zresztą przeoczyć, nawet gdy nie dysponuje się specjalnie wyszukanyymi narzędziami badawczymi oraz odpowiednimi środkami na monitoring. Skutki tego stanu rzeczy są, mówić krótko, powszechnie widoczne, choć zapewne nie przez wszystkich jego 'interesariuszy' oceniane są negatywnie. Wśród wielu przyczyn zaistniałej sytuacji jedną z najważniejszych wydaje się niski poziom kompetencji kulturowych w regionie.

W ten sam sposób należałoby podsumować te fragmenty planu, które mówią o gospodarce odpadami surowcowymi, opakowaniowymi, wielkogabarytowymi, budowlanymi, zielonymi, czy niebezpiecznymi. W uproszczeniu wymowa treści planu jest w tych przypadkach następująca: na terenie województwa robi się w tym zakresie sporo, nie są jednak osiągnięte założone wcześniej cele, a także nie prowadzi się odpowiedniej dokumentacji w zakresie gospodarki odpadami. Sformułowania te mają w istocie charakter kluczowy i choć w dalszej części omawianego dokumentu podaje się już odseparowane dane dotyczące tych odpadów, które w regionie udało się zebrać, zagospodarować i / lub przetworzyć oraz zewidencjonować, to wydzwięk całości pozostaje ten sam – na terenie Dolnego Śląska nie radzimy sobie w stopniu dostatecznym z polityką gospodarki odpadami. Mając w pamięci przywołane informacje trudno także poważnie mówić o profesjonalnym monitoringu tej ważnej, a w zaistniałej obecnie sytuacji w zasadzie kluczowej polityki sektorowej na Dolnym Śląsku. Kluczowej, ponieważ trudno przecież rozsądnie myśleć o dalszym rozwoju, budowie infrastruktury, kreowaniu i wspieraniu innowacji, zachęcaniu inwestorów, rozwijaniu kultury i turystyki, czy powstawaniu społeczeństwa obywatelskiego bez uporania się z kluczowym problemem zaśmiecenia regionu i pogłębiającej się degradacji jego zasobów przyrodniczych.

Mając to w pamięci należałoby w przyszłości postarać się o nieco bardziej nowatorską analizę zarówno stanu istniejącego, jak i założeń na przyszłość, zgodnie rzecz jasna z wszystkimi ‘wymogami sztuki’ w interesujących nas obszarze zagadnień. Unikać natomiast należy formalizmu, zwłaszcza takiego, którego ‘produkt’ może być uznawany za narzędzie może nie tyle manipulacji, co mniej lub bardziej zręcznej praktyki polegającej na swoistym ‘osierocaniu’ istotnych problemów²⁴. Można bowiem odnieść wrażenie, że w zasadzie trudno wskazać na podmioty w sposób jednoznaczny odpowiedzialne za porażki naszego województwa w gospodarce odpadami. Dlatego w przyszłych wersjach planu gospodarki odpadami warto może dodatkowo, oprócz dostosowania planu do ogólnego schematu (zob. tabela 5), dokonać pomocniczej klasyfikacji najważniejszych problemów oraz

---

²⁴ Dawniej mówiono w takich przypadkach o skłonności do ‘prywatyzowania’ sukcesów oraz ‘upubliczniania’ porażek.

wyzwań gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku. W klasyfikacji takiej można by wyodrębnić problemy o charakterze: (1) prawno-instytucjonalnym, (2) finansowym, (3) logistyczno-organizacyjnym i technologicznym oraz (4) kulturowo-świadomościowym. Zasadność wyodrębniania tych właśnie wymiarów interesującej nas problematyki jest wsparta regionalnymi badaniami empirycznymi przeprowadzonymi wprawdzie na stosunkowo niewielkiej próbie. Jednak fakt, że badania te prowadzono stosunkowo niedawno, na terenie Dolnego Śląska a otrzymane wyniki okazały się interesujące zainspirował nas do wykorzystania niektórych konkluzji w schemacie umieszczonym poniżej (por. Ferens, Lejcuś, Trojanowski, 2008, s. 113-119). Krótką charakterystykę elementów składowych proponowanego podejścia zawiera treść tabeli 11.

Tabela 11. Schemat proponowanej klasyfikacji problemów w planach gospodarki odpadami

Rodzaj problemu	Charakterystyka
Prawno-instytucjonalny	Uwzględnienie nieadekwatności obowiązujących regulacji prawnych, uciążliwości i przewlekłości istniejących procedur administracyjnych oraz niewydolności i dysfunkcjonalność działających instytucji
Finansowy	Uwzględnienie, z jednej strony, zbyt wysokich kosztów poszczególnych rodzajów gospodarki odpadami, z drugiej zaś, skali dotkliwości sankcji finansowych za nieprzestrzeganie odpowiednich regulacji
Logistyczno-organizacyjny i technologiczny	Uwzględnienie organizacji odbioru, transportu, składowania, utylizacji odpadów oraz działań zmierzających do zapewnienia odpowiedniego poziomu technologicznego

	poszczególnych procesów
Kulturowo-świadomościowy	Uwzględnienie: (a) potocznego rozumienia ochrony środowiska, wiedzy Dolnoślązaków w tym zakresie, otrzymywanej w trakcie edukacji oraz w kontaktach z instytucjami publicznymi, (b) przeważających wśród mieszkańców ocen doniosłości problemu ochrony zasobów przyrodniczych, (c) potocznych wyobrażeń o gospodarowaniu odpadami, (d) codziennych nawyków związanych z wytwarzaniem, sortowaniem, składowaniem oraz przetwarzaniem odpadów

Źródło: oprac. własne na podst. Ferens, Lejcuś, Trojanowski, 2008, s. 113-119.

W kolejnej wersji planu elementy proponowanego schematu powinny być oczywiście dostosowane do warunków jakie stworzy zapowiadana ustawa. Wedle informacji zawartych na stronach Ministerstwa Środowiska *w nowym systemie gminy będą przeprowadzały przetargi na odbiór odpadów, gospodarowały środkami pochodzącymi z opłat pobieranych od mieszkańców za odpady (tak jak za wodę czy ścieki), a od firm egzekwowały odpowiednią jakość usług (odpowiednie zagospodarowywanie odpadów zgodne z prawem)*. W wariantcie tym gmina z mocy ustawy niejako przejęłaby obowiązki w tym zakresie, które dotychczas ciążyły na właścicielach nieruchomości, zaś mieszkańcy płaciłby 'podatek śmieciowy'.

Wnioski i rekomendacje

W tej części chcielibyśmy w sposób ogólny i całościowy przedstawić zalecenia, które uzasadniają podjęcie prac nad aktualizacją analizowanych przez nas dokumentów o charakterze programowym i strategicznym.

A. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

- aktualizacja diagnozy społeczno-gospodarcza województwa dolnośląskiego
- aktualizacja zestawu wskaźników analiza trendów rozwoju regionu w poszczególnych obszarach
- wydzielenie wskazanego w projekcie NSRR horyzontu czasowego czyli do 2015 r.
- zgodność z dokumentami strategicznymi opracowanymi na poziomie krajowym (Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2015, strategie sektorowe, projekt koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2012 Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie
- zgodność z planem zagospodarowania przestrzennego województwa
- zgodność z dokumentami szczebla europejskiego przede wszystkim odnowiona Strategia Lizbońska oraz Strategia Goeteborska
- modyfikacja struktury dokumentu - diagnoza ogólna (układ przestrzenno-funkcjonalny, struktura administracyjna, struktura osadnicza (zgodnie z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego), struktura wiekowa ludności, podstawowe dane demograficzne, prognoza demograficzna, struktura osób pracujących, aktywność zawodowa mieszkańców, dane dotyczące bezrobocia (stopa bezrobocia, struktura, porównanie z danymi odnoszącymi się do całego kraju), pozycja gospodarcza regionu (procentowy udział regionu w wytwarzaniu PKB, syntetyczny wskaźnik konkurencyjności województw, ocena atrakcyjności inwestycyjnej województw)
- aktualizacja analizy SWAT
- jasne określenie wizji rozwoju
- konsolidacja i zmiana działań w poszczególnych celach
- silniejsze zaakcentowanie czynnika ludzkiego

B. Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012 -2015

- ze względu na przyjęcie programu w kwietniu 2010 roku jest on aktualny
- należy zwrócić większą uwagę na zabezpieczenie przeciwpowodziowe
- konieczność wdrożenia krótko- i długo-terminowego programu poprawy stanu technicznego wałów i urządzeń ochrony przed powodzią
- wdrozenie zdalnego monitoringu pracy urządzeń ochrony przeciwpowodziowej i przesyłanie danych otrzymanych danych do Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej (RZGW)
- stworzenie jednolitego materiału kartograficznego ze szczegółową oceną zagrożeń i wykazem słabych punktów budowli hydrotechnicznych.
- stworzenie systemu sterowania przepływu wód powodziowych obejmujący cały teren województwa
- aktualizacja Programu Edukacji Ekologicznej
- poprawa świadomości ekologicznej mieszkańców Dolnego Śląska

C. Strategia Rozwoju Obszarów wiejskich Województwa Dolnośląskiego

- aktualizacja części diagnostycznej
- aktualizacja pod kątem dostosowania do nowych dokumentów na poziomie unijnym i krajowym
- większy nacisk znaczenie kapitału kulturowego jako „dobra rzadkiego”
- większy nacisk na walory architektoniczne i krajobrazowe
- zwrócenie uwagi na trendy rozwojowe wyznaczające przyszłe potrzeby mieszkańców wsi
- aktualizacja analizy SWAT
- podkreślenie specyficznych potrzeb regionów funkcjonalnych

D. Dolnośląska Strategia Innowacji

- właściwe, merytoryczne, a nie polityczne i klientelistyczne dobranie składu Regionalnego Komitetu Sterującego i grup roboczych, które będą odpowiedzialne za nowelizację DSI przy przemyślanym uwzględnieniu udziału ekspertów zewnętrznych,
- zaprojektowanie DSI w oparciu o logikę tworzenia tego typu dokumentów , tj. cele-metody-środki oraz podmioty odpowiedzialne za ich realizację, a także monitoring wdrażania zarówno na poziomie założeń, celów, jak i konkretnych projektów,
- wzmocnienie działań związanych ze wsparciem internacjonalizacji firm, w tym głównie

młodych, działających w inkubatorach akademickich lub tych które zakończyły okres inkubacji (targi, wystawy, giełdy kooperacyjne),

- wsparcie i preferencja dla działań sieciowych (EIT, DAIP, klastry – NutriBiomed),
- wzmocnienie działań koordynacyjnych i inicjatorskich związanych z przedsiębiorczością akademicką i wynikających z Agendy Oslo. W związku zatem z faktem, iż znajomość zagadnień i zawartości Agendy Oslo nie jest w Polsce, a na Dolnym Śląsku w szczególności znana, wymienię tylko te jej elementy, które kładą nacisk na konieczność współdziałania szkół wyższych z władzami publicznymi szczebla regionalnego lub/i lokalnego. Do tych działań należy zaliczyć (Oslo Agenda, 2006):

- Działanie A5 i A6: Utworzenie komitetów sterujących na poziomie regionalnym w skład których wchodziłyby podmioty biorące udział w edukacji z zakresu przedsiębiorczości (administracja publiczna, przedsiębiorstwa, placówki edukacyjne, studenci, itp.). Komitety te będą miały za zadania przyjąć cele z zakresu nauczania przedsiębiorczości oraz składać sprawozdania z osiągniętych postępów.
- Działanie B5: Stymulowanie przez ścisłe ukierunkowanie środków publicznych projektów pilotażowych dla szkół wyższych (choć nie tylko) z zakresu przedsiębiorczości. Ostatecznym celem będzie upowszechnianie dobrych praktyk oraz zachęcenie do wprowadzania sprawdzonych metod w największej liczby szkół.
- Działanie B7: System grantów z funduszy publicznych na tworzenie centrów przedsiębiorczości na uczelniach oraz tworzenia sieci między nimi. Ośrodki te miałyby wśród swych założeń dysemnację wiedzy i umiejętności praktycznych przedsiębiorczości na różnych kierunkach (ujęcie interdyscyplinarne, zespoły interdyscyplinarne), a także wspieranie procesu komercjalizacji badań i wykorzystywania nowych pomysłów biznesowych; w końcu także budowanie powiązań uczelni z przedsiębiorstwami.
- Działanie B9: Rozwój badań w celu oceny wpływu kształcenia z zakresu przedsiębiorczości.
- Działanie C1: Zapewnienie specjalistycznych szkoleń dla nauczycieli akademickich prowadzących zajęcia z zakresu przedsiębiorczości.

- Działanie C2: Opracowanie i przyjęcie innowacyjnych metod kształcenia nauczycieli w zakresie przedsiębiorczości. Działanie D3: Rozpowszechnianie w szkołach tzw. dobrych praktyk opisujących sukcesy młodych przedsiębiorców, w celu poprawy wizerunku przedsiębiorców oraz wskazywania możliwych ścieżek rozwoju dla absolwentów.
- Działanie D5: Badania kompetencji przedsiębiorczych wśród studentów jako części końcowej oceny programu lub kursu w zakresie przedsiębiorczości i oferowania im certyfikatu ("prawo jazdy z zakresu przedsiębiorczości").
- Działanie D6: Realne praktyki studenckie w przedsiębiorstwach, podczas których mają oni możliwość rozwinięcia i sprawdzenia swoich umiejętności przedsiębiorczych.
- Działanie D7: Wspieranie zorganizowanych działań studenckich z zakresu tworzenia kół, stowarzyszeń organizacji na rzecz promocji przedsiębiorczości.
- Działanie D9: Oferta kształcenia w zakresie przedsiębiorczości skierowana do grup defaworyzowanych. W szczególności młodych ludzi zagrożonych wykluczeniem społecznym (młodzież o niskich dochodach, młodzież zagrożona długoterminowym bezrobociem, uchodźcy, obcokrajowcy itp.).
- Działanie D13: Przedsiębiorczość akademicka na studiach doktoranckich, która dawałaby możliwość wykreowania przyszłej kadry dydaktycznej na poziomie wyższym.
- Działanie E1: Tworzenie wspólnot osób uczących się z misją wspierania ducha przedsiębiorczości poprzez budowanie więzi pomiędzy sektorem publicznym i prywatnym, z udziałem szkół, uczelni i przedsiębiorstw, jak również organizacji otoczenia biznesu. Działanie E2: Wspieranie zaangażowania partnerów prywatnych w dziedzinie edukacji na rzecz przedsiębiorczości. Zaangażowanie to powinno być postrzegane przez firmy jako długoterminowa inwestycja oraz jako aspekt ich społecznej odpowiedzialności.
- Działanie E4: Opracowanie lub wspieranie badań z zakresu poprawy zaangażowania pracodawców do współpracy z uczelniami.

- Działanie F1: Prowadzenie kampanii informacyjnych dotyczących kreowania świadomości i rozumienia przedsiębiorczości w szerszym znaczeniu (nie tylko jako w formie prowadzenia działalności gospodarczej). Są to tylko wybrane działania spośród wszystkich 47 przedstawionych przez Komisję Europejską. Wyłania się z nich szeroki wachlarz możliwości wspierania i kreowania świadomości i przedsiębiorczości wśród studentów oraz pracowników naukowych. Większość z tych zaleceń znajdzie zapewne odzwierciedlenie w wytycznych odnośnie przyszłej perspektywy finansowej 2014-2020, co jeszcze bardziej uzasadnia konieczność podjęcia prac i debat nad możliwością ich implementowania w województwie dolnośląskim,
  - wspieranie mechanizmów budowy partnerstw i interdyscyplinarności badań i komercjalizacji prac badawczo-rozwojowych,
  - określenie nowych ról dla samorządu województwa wynikających z nowelizacji pakietu ustaw dotyczących nauki i szkolnictwa wyższego,
  - instytucjonalizacja Rady Innowacyjnej przy Marszałku i wyposażenie jej w odpowiednie kompetencje, w tym głównie w zakresie mechanizmów finansowego wsparcia młodych przedsiębiorców i innowatorów (uruchomienie zapisanych w DSI, a niewykorzystanych narzędzi typu: *Pójść za ciosem, Dolnośląski Certyfikat Działalności Innowacyjnej, Dolnośląski Kredyt Zaufania, Nagroda dla Młodego Innowatora*),
  - instytucjonalizacja i zakorzenienie DCSR: określenie struktury, personelu, źródeł finansowania i zadań zgodnie z metodologią właściwą dla tworzenia niezależnych instytucji większościowych/skonstruowanych,
  - właściwa i przemyślana dyseminacja wiedzy o DSI – nowa rola interesariuszy: mediów, kół studenckich, uczelni, izb gospodarczych, itp.,
  - oparcie się na rozwoju i potrzebach endogennych, a nie naśladowczych i zapożyczonych (zaraza Doliny Krzemowej).

E. Program Małej Retencji Wodnej dla województwa dolnośląskiego

- ewidencja obiektów małej retencji w województwie na koniec 2010r. z podziałem na subregiony oraz z określeniem rodzajów funkcjonalności tych obiektów,

- określenie przedmiotowego, podmiotowego i finansowego zintegrowanego systemu zarządzania zbiornikami retencyjnymi,
- poszerzenie zakresu podmiotowego opracowującego nowelę PMRW, głównie o przedstawicieli Politechniki Wrocławskiej (budownictwo wodne), Uniwersytetu Wrocławskiego (geologia) i przedstawicieli Lasów Państwowych,
- zintegrowanie działań i celów nowego PMRW z priorytetami i programami Klimatycznego KIC działającego w ramach EIT+, głównie w zakresie adaptatywnej gospodarki wodnej,
- uwzględnienie roli bioróżnorodności w planowanych przedsięwzięciach inwestycyjnych związanych z budową i remontem zbiorników małej retencji,
- ocena możliwości wypełniania przez zbiorniki małej retencji funkcji przeciwpowodziowych w kontekście permanentnych problemów zagrożeń powodziowych pojawiających się na terenie województwa dolnośląskiego,
- w aspekcie rekomendacji przeciwpowodziowych: oczyszczenie i pogłębienie koryta Odry oraz oczyszczenie przestrzeni międzywala rzek Odry, Oławy i Widawy, (Raport... 2010, s. 27),
- uwzględnienie w noweli PMRW wytycznych Ramowej Dyrektywy Wodnej oraz Ramowej Dyrektywy Przeciwpowodziowej,
- ocena możliwości odtworzenia części terenów podmokłych (mokradeł),
- nowa polityka urbanizacyjna w miastach polegająca na budowie podziemnego systemu drenażu i łączenia go z ciekami małej retencji lub zbiornikami suchymi, w celu akumulacji i gospodarowania wodą pochodzącą z opadów atmosferycznych.

F. Program Rozwoju Turystyki dla województwa dolnośląskiego

- znowelizowanie PRT w odniesieniu do perspektywy czasowej 2014-2020, związanej z nową alokacją środków europejskich,
- bardziej jednoznaczne związanie atrakcyjności turystycznej i kulturowej regionu z budowaniem tożsamości jego mieszkańców,
- wyższy priorytet dla promocji terenów przemysłowych, szczególnie na tych terenach, na których odnotowuje się niekorzystne wskaźniki rynku pracy (wysoka stopa bezrobocia, wysoki wskaźnik bierności zawodowej, wysoki wskaźnik bezrobocia długookresowego, niski wskaźnik aktywności zawodowej): Wałbrzych i okolice, powiat legnicki, Bielawa, Nowa Ruda,

- dywersyfikacja i uatrakcyjnienie oferty kulturowo-turystycznej poprzez budowę obiektów multimedialnych i interaktywnych (np. Muzeum Powstania Warszawskiego, Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, Dom Karola Wojtyły w Wadowicach),
- rozwój turystyki w oparciu o komunikację wodną,
- koordynacja oraz dywersyfikacja przedmiotowa usług turystycznych wyższego rzędu (*wellness* i *spa*) w odniesieniu do turystyki motywacyjnej, biznesowej i weekendowej,
- budowa i rozbudowa lokalnych lotnisk (Legnica, Jelenia Góra, Lubin),
- nowe priorytety działań związane z organizacją Mistrzostw Europy w piłce nożnej mężczyzn Euro 2012,
- widoczny jest permanentny brak szybkiego połączenia drogowego i kolejowego z Warszawą,
- rozwój usług w zakresie turystyki rodzinnej i przejazdowej poprzez zwiększenie podaży usług rozrywkowych i edukacyjnych dla dzieci i rozbudowę bazy hostelowej (dla turysty mniej zamożnego),
- utworzenie zintegrowanego systemu zarządzania informacją turystyczną (w tym kulturową i komunikacyjną) dla turystów obcojęzycznych,
- dalsza zintegrowana i celowana (dedykowana) promocja tzw. markowych produktów turystycznych regionu,
- budowa i rozbudowa infrastruktury dla osób niepełnosprawnych w odniesieniu do sektora turystyki zdrowotnej i uzdrowiskowej,
- przeprowadzenie badań potrzeb szkoleniowych w regionalnej gospodarce turystycznej (podniesienie ich jakości, kompetencji pracowników, w tym kompetencji językowych),
- przeprowadzenie badań określających wpływ inwestycji w zakresie turystyki i kultury na regionalny i lokalne rynki pracy, w tym dokonywanych w oparciu o środki europejskie,
- popularyzacja rozumienia i stosowania pojęcia innowacyjności usługowej w sektorach turystycznych, w związku z nową definicją innowacyjności OECD i Komisji Europejskiej, w celu zwiększenia możliwości aplikacyjnych w przyszłej perspektywie finansowej UE lat 2014-2020, a zatem wykazania związków na linii innowacja (innowacyjność) – usługa turystyczna – usługa kulturowa.

G. Projekt zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Potrzeby podjęcia lub zintensyfikowania działań w zakresie:

- traktowania czynników kulturowych w sposób bardziej autonomiczny (z uwzględnieniem szerokich konotacji związanych z funkcjonowaniem habitatów społecznych),
- spójności oraz stabilizacji systemu ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczo – krajobrazowych oraz kulturowych, a także wypracowania związanych z nim polityk ochrony różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej,
- koordynacji elementów programów rozwojowych województwa oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i strategii gminnych,
- równoważenia presji na wykorzystanie zasobów środowiska i otwartych przestrzeni z wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi i kulturowymi dla potrzeb rozwoju mieszkalnictwa, przemysłu i górnictwa, a także rekreacji i turystyki,
- wygenerowania szybszego postępu w eliminacji zagrożeń dla ilości i jakości zasobów wód podziemnych i powierzchniowych oraz innych komponentów środowiska,
- zapobiegania procesom dekapitalizacji zabytkowych zespołów zabudowy miejskiej i wiejskiej, zwłaszcza w ośrodkach o osłabionej dynamice rozwoju,
- odrobienia opóźnień w rekultywacji i ponownego zagospodarowania terenów zdewastowanych i zdegradowanych,
- zahamowania negatywnych procesów suburbanizacji, szczególnie wokół Wrocławia i innych dużych miast,
- zrównoważenia rozwoju podstawowych ośrodków układu osadniczego województwa przy zachowaniu wzrostu Wrocławia i wrocławskiego obszaru funkcjonalnego,
- łagodzenia skali różnicowań w rozwoju demograficznym i społeczno gospodarczym województwa,
- pełniejszego wykorzystania potencjału turystycznego i uzdrowiskowego oraz większej dostępności głównych miejscowości turystycznej województwa,
- złagodzenia różnicowania i nierównomierności w dostępności komunikacyjnej Wrocławia i głównych ośrodków osadniczych województwa,

- poprawy stanu technicznego podstawowej sieci drogowej, szczególnie dróg wojewódzkich i powiatowych oraz sieci kolejowej,
- dążeń do spójności w programowaniu krajowym i regionalnym docelowego układu krajowej sieci transportowej,
- poprawy zaopatrzenia w wodę obszarów peryferyjnych regionu oraz powolna rozbudowa systemu jej retencjonowania wzrost jej retencjonowania,
- nadrobienia opóźnień w opóźnień w tworzeniu ponadgminnych struktur wspólnej gospodarki odpadami komunalnymi,
- rozbudowy oraz gruntownej modernizacji systemów energetycznych w województwie oraz działania na rzecz wykorzystywania odnawialnych źródeł energii i alternatywnych źródeł ciepła,
- działań na rzecz lepszego zabezpieczenia przed negatywnymi skutkami powodzi,
- działań na rzecz poprawy stanu dialogu władz z mieszkańcami, w związku z możliwością występowania konfliktów środowiskowych.

H. Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013

Potrzeby podjęcia lub zintensyfikowania działań w zakresie:

- wzmocnienia i uczynienia bardziej przejrzystymi mechanizmów konsultacji społecznych i współdecydowania w obszarze problematyki związanej z inwestycjami publicznymi,
- realnego postępu najpilniejszych inwestycji w infrastrukturę regionu,
- stworzenia nowoczesnego i skutecznego systemu ochrony przed powodzią,
- lepszego wykorzystania atutów Dolnego Śląska w zakresie dziedzictwa kulturowego i turystyki.

I. Wojewódzki plan gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015

Potrzeby podjęcia lub zintensyfikowania działań w zakresie:

- dostosowania do regulacji, której pojawienie się zapowiadane jest na początek roku 2011,
- zapewnienia większej spójności przyszłego dokumentu strategicznego w zakresie gospodarki odpadami,

- sporządzania bardziej kompleksowych analiz istniejącego w województwie stanu rzeczy w zakresie gospodarki odpadami,
- sporządzania bardziej kompleksowych opracowań prognostycznych w zakresie gospodarki odpadami na Dolnym Śląsku,
- klasyfikacji problemów z uwzględnieniem schematu, w którym rozróżnia się cztery główne grupy problemów: prawno-instytucjonalny, finansowy, logistyczno-organizacyjny i technologiczny oraz kulturowo-świadomościowy.

Bibliografia

- Adamowicz M., 2005, *Zjawiska i procesy globalne a rozwój wsi i rolnictwa w Polsce*, (w:) Wilkin J (red.), 2005, *Polska wieś 2015. Wizja rozwoju*, Warszawa
- Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego*, Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A., Warszawa 2009, s. 13.
- Bajcar B., Borkowska A., Brzuchowska J., Grabas K., Kasprzak W., Kordas L., Kutkowska B., Kwaśnicki W., Mlek M., Myszką W., Pawłowski A., Kwieciński L., Parylak D., Patkowska-Sokoła B., Sławski J., Sroka J., Zipser T., Zipser W., Żurawowicz L., 2007, *Prognozy rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020r. Materiały konferencyjne*, Wrocław, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- Bednarski T., Borowicz F., Kwieciński L., Mika E., Miśkiewicz J., Niklewicz-Pijaczyńska M., Sroka J., Szalonka K., Żurawowicz L., 2007, *Prognozy rozwoju Dolnego Śląska do 2020 roku w zakresie zagospodarowania przestrzennego, przemysłu, rolnictwa i postaw społecznych*, Wrocław, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- Boni M. (red.), 2009, *Polska 2030. Wyzwania rozwojowe*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.

Borodo A., 2010, *Wybrane zagadnienia prawne ustawy o finansach publicznych z 2009 roku*, (w:) *Finanse Komunalne*, nr 1-2.

Bukowski Z., 2006, *Plany gospodarki odpadami i sprawozdania z tych planów na poziomie regionalnym i lokalnym*, (w:) H. Lisicka (red.), *Prawo i polityka w ochronie środowiska*, Biuro Doradztwa Ekologicznego, Wrocław.

Centre for Strategy & Evaluation Services, *Benchmarking of the National Innovation Systems*, 2006, Brussels.

Die regionale Dimension des Europäischen Forschungsraums, 2001, Brüssels, EC, DG XII.

Dolnośląska Strategia Innowacji, 2005, UMWD, Wrocław.

Feldmann F., 1999, *Betriebs-und regionalwirtschaftliche Effekte von Technologieparks*, Köln, Josef Eul Verlag, s 38-39.

Ferens A., Lejcuś K., Trojanowski P., 2008, *Raport końcowy z realizacji badań w ramach projektu badawczego „Partnerstwo na rzecz innowacji – wsparciem dla tworzenia akademickiego inkubatora technologicznego w Legnicy*, ZPORR Z/2.02/II/2.6/14/06, maszynopis powielony, Legnica

Górski M., 2006, *Uprawnienia prawotwórcze gminy w zakresie gospodarowania odpadami komunalnymi*, (w:) H. Lisicka (red.), *Prawo i polityka w ochronie środowiska*, Biuro Doradztwa Ekologicznego, Wrocław.

Innovating Regions in Europe: RIS Methodological Guide. Stage 1, 2006, Brussel, IRE Secretariat.

Innovation 2000 Initiative: complementary funding for Innovation. Measuring regional innovation capability, 2004, Paris, DG Enterprises.

Jędrzykowski W.B., 2002, *Bioróżnorodność Polski Wschodniej. Projekt sieciowego systemu informacji o środowisku*, „Innowacje” nr 16, s. 11.

Johnson D.J., *Sustainable Development. Our Common Future*, www.oecdobserver.org, (10.10.2010)

Klepacki B., 2005, *Tendencje zmian w ekonomicznej*, (w:) Wilkin J (red.), 2005, *Polska wieś 2015. Wizja rozwoju*, Warszawa

- Kołodziejcki J., 2000, *Rozwój zrównoważony (sustainable development) w strategii rozwoju regionalnego Polski w perspektywie średniookresowej 2000-2006*, [w:] *Narodowa Strategia Rozwoju Regionalnego*, J. Szlachta (red.), Biuletyn-zeszyt 191, Warszawa
- Koschatzky K., 2001, *Räumliche Aspekte im Innovationsprozess. Ein Beitrag zur neuen Wirtschaftsgeographie aus Sicht der regionalen Innovationsforschung*, Münster, IFK.
- Koschatzky K., Kulicke M., Zneecker A. (red.), 2001, *Innovation Networks. Concepts and Challenges in the European Perspective*, 2001, Heidelberg: Universität Heidelberg Verlag.
- Kukliński A., 2001, *Gospodarka oparta na wiedzy. Rozwój leseferyczny a rozwój sterowany*, Warszawa, PWN.
- Kukliński A., W. Orłowski, 2001, *The Knowledge Based Economy. The Global Challenges of the 21 Century*, Warszawa
- Kutkowska B., Parylak D., Patkowska-Sokoła B., Kordas L., 2007, *Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku*, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław, www.dcsr.wroc.pl (13.09.2010)
- Kwieciński L., Sroka J., 2007, *Identyfikacja obszarów problemowych zagrożeń społecznych w kontekście realizacji regionalnej polityki innowacyjnej*, Wrocław, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Politechnika Wrocławska, Wrocław.
- Lityński K., 2001, *Biznes a ochrona środowiska*, „Innowacje” nr 13,
- Małek E., Zbigniew Surdyk, 2008, *Analiza zmian w strukturze agrarnej oraz monitorowanie zmian w sposobie użytkowania gruntów na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., 2004, *Przemiany więzi społecznych*, Scholar, Warszawa.
- Matusiak K.B. (red.), 2005, *Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć*, Warszawa, Ministerstwo Gospodarki.
- Matusiak K.B., Stawasz E., Matusiak M., Jewtuchowicz A., 2001, *Tworzenie środowiska innowacyjnego i warunków dla transferu technologii*, UŁ, Łódź, Wydawnictwo UŁ.
- Mead G.H., 1975, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, PWN, Warszawa.

- Orłowski W. M., 2005, *Cicha rewolucja. Wizja polskiej wsi za 25 lat*, (w:) Wilkin J (red.), 2005, *Polska wieś 2015. Wizja rozwoju*, Warszawa
- Panasiuk A., (red.), 2007, *Marketing usług turystycznych*, PWN, Warszawa, s. 160.
- Piontek B., 2002, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, PWN, Warszawa.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego. Projekt zmiany planu*, 2010, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne, Wrocław.
- Popławski M., 1995, *Mechanizmy procesów innowacyjnych w rozwoju przemysłów wysokiej techniki*, Toruń, UMK, s. 232-245.
- Powęska H., 2009, *Dobra kultury jako potencjalny czynnik rozwoju funkcji turystycznej na Mazowszu*, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom XI zeszyt 5, s. 256.
- Proceedings of the Innovating Regions in Europe*, 1998, Madrid, EC.
- Program dla Odry 2006 – aktualizacja. Projekt*, www.programodra.pl (27.10.2010)
- Program Edukacji Ekologicznej dla Dolnego Śląska*, Wrocław listopad 2005, www.bip.umwd.pl (12.09.2010)
- Program Małej Retencji Wodnej dla Województwa Dolnośląskiego*, 2006, UMWD, Wrocław.
- Program Ochrony Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju Województwa Dolnośląskiego*, Uchwała Sejmiku Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr XLIV/ 842/2002
- Program Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego*, 2001, UMWD, Wrocław.
- Projekt ustawy o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw*, <http://www.mos.gov.pl/kategoria/z dnia 10 kwietnia 2009, odczyt z dnia 03.10.2010>.
- Promotion of Innovation: political orientations and pilot actions*, 2001, Brussels, EC.
- Rankingi najlepszych szkół wyższych publikuje co roku Uniwersytet w Szanghaju: <http://ed.situ.edu.cn/rank/2005/ARWU2005TOP500list.htm>.
- Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*, 2010, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne, Wrocław.
- Raport z akcji powodziowej maj-czerwiec 2010*, Dolnośląski Urząd wojewódzki, Wrocław.
- Regional Innovation Policy under the new Structural Funds*, 2000, Brussel, EC.
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, www.un-documents.net, (10.10. 2010)

Rudzka-Lorentz Cz., Sierak J., 2005, *Zarządzanie finansami jednostek samorządu terytorialnego*, (w:) Zalewski A. (red.), *Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

Simmel G., 2007, *Filozofia kultury. Wybór esejów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Skrętowicz B., 2010, *Zróżnicowanie rozwoju regionów Polski w kontekście raportu „Polska 2030”*, (w:) *Polityka Społeczna*, nr 8.

Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego, Uchwała Sejmiku Województwa Dolnośląskiego Nr XXXV/583/2001

Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego, Uchwała Sejmiku Województwa Dolnośląskiego Nr XLVIII/649/2005

Strony internetowe portalu hostele: www.hostels.pl (odczyt z 10.06.2010).

Szultka S., Tamowicz P., Mackiewicz M., Wojnicka E., 2004, *Regionalne Strategie i Systemy Innowacji. Najlepsze praktyki i rekomendacje dla Polski*, *Niebieskie Księgi Polskiego Forum Strategii Lizbońskiej*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk

Środowiskowe uwarunkowania realizacji Programu Małej Retencji Wodnej w województwie dolnośląskim, 2006, UMWD, Wrocław.

Świadomość Ekologiczna Polaków – Zrównoważony Rozwój, www.Ine-isd.org.pl (27.10.2010)

The Oslo Agenda for Entrepreneurship Education In Europe: Fostering Entrepreneurial Mindsets through Education and Learning, European Commission, Brussels, 26-27.08.2006.

Time to Move up a Gear, Communication from the Commission to the Spring European Council, COM 2006.

Ustawa o samorządzie województwa (tekst ujednoczony Dz. U. Nr 142, poz. 1590), www.isip.sejm.gov.pl (20.08.2010)

Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisk, w postępowaniu, którego przedmiotem jest sporządzenie programu ochrony środowiska (Dz. U. 2008 Nr 199, poz. 1227), www.isip.sejm.gov.pl (20.08.2010)

Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tekst jednolity: Dz. U. 2006 Nr 227 poz. 1658, www.isip.sejm.gov.pl) (20.08.2010)

Ustawa Prawo o ochronie środowiska (Dz. U. 2008, Nr 25, poz. 150 z późn. zm), www.isip.sejm.gov.pl) (20.08.2010)

Weber M., 2002, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, PWN, Warszawa.

Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013, 2008, załącznik do uchwały Nr LIX / 895 / 2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z 12 października 2006, Wrocław.

Wilkin J (red.), 2005, *Polska wieś 2015. Wizja rozwoju*, Warszawa

Wojewódzki plan gospodarki odpadami województwa dolnośląskiego na lata 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015, 2008, Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Wrocław.

Wojewódzki Program Ochrony Środowiska Województwa Dolnośląskiego 2008-2011 z uwzględnieniem lat 2012-2015, Uchwała Sejmiku Województwa Nr XLIV/ 842/2002

Woźczecki P., Mroczko S., Kowalczyk J., 2010, *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*, ECOPLAN, Opole.

Wrocławski Ośrodek KIC: www.eitplus.pl (odczyt z dnia 18.06.2010).

Założenia projektu ustawy o odpadach stanowiące transpozycję dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008r. w sprawie odpadów oraz uchylającej niektóre dyrektywy (Dz. U. L 312 z 22.11.2008, str. 3) z dnia 25 lutego 2010, http://www.mos.gov.pl/g2/big/2010_03/85954f23d8a59332b37870b8c4c81fb0.pdf, odczyt z dnia 03.10.2010

Ziółkowski M., 2005, *Zarządzanie strategiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, (w:)

Zalewski A. (red.), *Nowe zarządzanie publiczne w polskim samorządzie terytorialnym*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.

